

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ВІДДІЛЕННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

**Всеукраїнський науково-практичний семінар
«Розвиток освіти в добу Української революції
(1917–1921)»**

*Збірник матеріалів
Всеукраїнського науково-практичного семінару*

17 травня 2017 року

Київ – 2017

*Затверджено до друку вченою радою
Державної науково-педагогічної бібліотеки України
імені В. О. Сухомлинського,
протокол № 9 від 30 травня 2017 р.*

Редакційна колегія:

Березівська Л. Д. (голова редкол.), доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського;

Зозуля С. М., кандидат історичних наук, заступник директора з наукової роботи Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського;

Страйгородська Л. І., кандидат історичних наук, заступник директора з науково-інформаційної та бібліотечної роботи Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.

Літературний редактор:

Мося І. А., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу науково-технічного забезпечення та впровадження комп'ютерних технологій Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.

Рецензенти:

Гавриленко Т. Л., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка;

Коляда Н. М., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Р 64 **Розвиток освіти в добу Української революції (1917–1921)** : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. семінару / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [та ін. ; редкол.: Березівська Л. Д. (голова редкол.), Зозуля С. М., Страйгородська Л. І. ; літ. ред. Мося І. А.]. – Київ : [ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського], 2017. – 103 с.

Збірник містить матеріали, в яких стисло викладено наукові повідомлення учасників Всеукраїнського науково-практичного семінару «**Розвиток освіти в добу Української революції (1917–1921)**», що відбувся в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського.

Редколегія не несе відповідальності за зміст публікацій. Відповідальність за зміст публікацій несе автор.

ЗМІСТ

Розділ 1. ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ОСВІТИ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ	6
<i>Березівська Л. Д.</i> ПРОЕКТ ЄДИНОЇ ШКОЛИ В УКРАЇНІ ПРО ДВНАДЦЯТИРІЧНУ ЗАГАЛЬНУ СЕРЕДНЮ ОСВІТУ (1917–1921)	6
<i>Іванюк Г. І.</i> НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАНОВЛЕННЯ Й ФУНКЦІОНУВАННЯ НОВОЇ ШКОЛИ В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921 рр.)	8
<i>Зайченко І. В.</i> ПРО ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ В ПУБЛІЦИСТИЦІ М. С. ГРУШЕВСЬКОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1918 рр.	10
<i>Кравченко О. О.</i> ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ОСВІТНЬО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ТА КУЛЬТУРОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОЛЕТКУЛЬТУ (1917–1932)	13
<i>Міхно О. П.</i> ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ ВИДАННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО МУЗЕЮ УКРАЇНИ З ІСТОРІЇ ОСВІТИ ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 рр.	14
<i>Тарнавська С. В.</i> ЧАСОПИС “ОСВІТА” (1918–1919) ЯК ДЖЕРЕЛО ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	16
<i>Бондаренко В. В.</i> ВИСТАВКА “УКРАЇНСЬКА КНИГА 1917–1921 рр. (З ФОНДІВ ПЕДАГОГІЧНОГО МУЗЕЮ УКРАЇНИ)”: СТРУКТУРА ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ	18
<i>Вараксіна Н. В.</i> ПРЕЗЕНТАЦІЯ ЕЛЕКТРОННОГО РЕСУРСУ “ВІЛЬНА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА” (1917–1920 рр.)	20
<i>Дубрівна Г. М.</i> “ІЗ ІСТОРІЇ ОСВІТНЬОГО РУХУ НА УКРАЇНІ ЗА ЧАСІВ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1919 РОКІВ” СТЕПАНА ПОСТЕРНАКА ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ	21
<i>Іващенко В. М.</i> РОЛЬ ЧАСОПИСУ “НОВА ШКОЛА” У РОЗБУДОВІ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ	23
<i>Кемпе В. Ю.</i> ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЗМІСТОВІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ КНИЖКОВОЇ ВИСТАВКИ ДО ВСЕУКРАЇНСЬКОГО НАУКОВО-ПРАКТИЧНОГО СЕМІНАРУ “РОЗВИТОК ОСВІТИ В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921)”.....	24
<i>Лопатко Л. А.</i> РОЛЬ “ВІЛЬНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ” У ЗАРОДЖЕННІ НАВЧАННЯ ДОРОСЛИХ	26
<i>Рудницька Т. О.</i> НАВЧАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА НА ВИСТАВЦІ “УКРАЇНСЬКА КНИГА 1917–1921 рр.” У ПЕДАГОГІЧНОМУ МУЗЕЇ УКРАЇНИ	29
Розділ 2. РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ	31
<i>Коляда Н. М.</i> СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ДИТИНСТВА В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921)	31
<i>Петренко О. Б.</i> ДЕРЖАВНА ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ЩОДО НАВЧАННЯ Й ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ РІЗНИХ СТАТЕЙ.....	33

<i>Антонець Н. Б.</i> ДО ПИТАННЯ ПРО СТВОРЕННЯ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ ВЧИТЕЛЬСЬКОЇ СПІЛКИ (1917)	36
<i>Бричок С. Б.</i> ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА В РОКИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА ВОЛИНІ	38
<i>Гудовсек О. А.</i> ФОРМИ ТА МЕТОДИ НАВЧАННЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ШКОЛАХ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	40
<i>Селецький А. В.</i> ДІЯЛЬНІСТЬ СЕКРЕТАРІАТУ ОСВІТИ УНР З УКРАЇНІЗАЦІЇ ШКОЛИ	41
<i>Січкач А. Д.</i> ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗБУДОВИ УКРАЇНСЬКОГО ДОШКІЛЛЯ ЗА МАТЕРІАЛАМИ З'ЇЗДУ ДІЯЧІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ (Київ, 10–13 січня 1919 рік)	44
<i>Антипін Є. Б.</i> ІДЕЇ ПРО ТРУДОВЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В ПЕДАГОГІЦІ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921)	45
<i>Бондарчук Л. М.</i> СТОРІНКА ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА	47
<i>Вознюк О. В.</i> ЕТНОКОНФЕСІЙНІ ГРОМАДИ В ПОШИРЕННІ ЗНАНЬ У ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921 рр.)	49
<i>Шелюк Г. В.</i> УКРАЇНІЗАЦІЯ ПОЧАТКОВИХ ШКІЛ ВОЛИНІ В РОКИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ	50
<i>Шпичак І. П.</i> СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦВІХУ В УКРАЇНІ (1920 р.)	52
Розділ 3. ОСВІТА ТА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ І ДОРΟΣЛИХ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ ЗА ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ УРЯДІВ	54
<i>Кульбіда С. В.</i> ПЕРШІ ЗАХОДИ З НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ НЕЧУЮЧИХ У ПЕРІОД ЗАРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ	54
<i>Кравець Н. П.</i> ВИКОРИСТАННЯ ІДЕЙ М. М. ТАРАСЕВИЧА В СПЕЦІАЛЬНІЙ ОСВІТІ	57
<i>Бащенко К. О.</i> ПОСТАТЬ ІВАНА СОКОЛЯНСЬКОГО В ПЕРІОД 1917–1921 РОКІВ	59
<i>Іванюшева Н. В.</i> ДАКТИЛЬНА АБЕТКА ДВАДЦЯТИХ РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ.....	61
<i>Лещенко Л. О.</i> АКТИВІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ НЕЧУЮЧИХ АКТИВІСТІВ ПЕРІОДУ 17–21 РОКІВ МИНУЛОГО СТОЛІТТЯ	63
<i>Мужайло І. С.</i> ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ ДЛЯ ГЛУХИХ НА ПОЛТАВЩИНІ.....	65
Розділ 4. ПОСТАТІ ОСВІТЯН ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ	68
<i>Гауриленко Т. Л.</i> С. О. СІРОПОЛКО ПРО НОВУ УКРАЇНСЬКУ ПОЧАТКОВУ ШКОЛУ	68
<i>Лашко М. В.</i> ПРОСВІТНИЦЬКО-ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ М. ГРІНЧЕНКО В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921).....	70
<i>Мосія І. А.</i> БАГАТОГРАННА ОСОБИСТІСТЬ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА.....	71
<i>Олійник В. В.</i> ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ В. ДУРДУКІВСЬКОГО ПРО НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ: ДОБА УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921).....	73

<i>Попович А. С.</i> ВНЕСОК К.ЛУЧАКОВСЬКОГО В ПІДРУЧНИКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТИЛІСТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	75
<i>Стельмашук Ж. Г.</i> ІДЕЇ С. РУСОВОЇ ПРО РОЛЬ ДИСЦИПЛІНИ У ВИХОВАННІ В ЇЇ ПРАЦЯХ ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ.....	77
<i>Страйгородська Л. І.</i> СПИРИДОН ЧЕРКАСЕНКО ЯК АКТИВНИЙ УЧАСНИК ВІТЧИЗНЯНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	79
<i>Баліка Л. М.</i> ВНЕСОК С. СІРОПОЛКА В ОРГАНІЗАЦІЮ РОБОТИ ШКІЛЬНИХ І НАРОДНИХ БІБЛІОТЕК У ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ	81
<i>Бондарчук О. Б.</i> ПОРТРЕТ В. П. НАУМЕНКА КРІЗЬ ПРИЗМУ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ	83
<i>Кропачева Н. М.</i> ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ АРКАДІЯ ЖИВОТКА (1918–1919 рр.): НАПРЯМИ СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	85
<i>Палійчук Р. І.</i> НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ Я. Ф. ЧЕПІГИ (ЗЕЛЕНКЕВИЧА) ТА ЇЇ РОЛЬ У РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ	86
<i>Потапенко Є. П., Ткач М. С.</i> ДОШКІЛЛЯ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ В ПЕДАГОГІЧНИХ ПОРТРЕТАХ	88
Розділ 5. ДОБА УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ В ЗМІСТІ СУЧАСНОЇ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ	91
<i>Гупан Н. М.</i> ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ	91
<i>Капелюшний В. П.</i> ВИСВІТЛЕННЯ ТЕМИ “УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1917–1921 РОКІВ” У СУЧАСНИХ ПІДРУЧНИКАХ ТА НАВЧАЛЬНІЙ ЛІТЕРАТУРІ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	92
<i>Венгловська О. А.</i> ВИВЧЕННЯ ОСВІТИ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ В ЗМІСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ.....	94
<i>Осьмук Н. Г.</i> ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РОКІВ.....	96
<i>Гайда Л. А.</i> РЕГІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПРОЕКТ “ЗА ВОЛЮ І ДОЛЮ УКРАЇНИ” (НАШ КРАЙ У 1917–1921 РОКАХ)	99
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	102

Розділ 1.

Джерельна база дослідження розвитку освіти доби Української революції

Л. Д. Березівська

ПРОЕКТ ЄДИНОЇ ШКОЛИ В УКРАЇНІ ПРО ДВНАДЦЯТИРІЧНУ ЗАГАЛЬНУ СЕРЕДНЮ ОСВІТУ (1917–1921)

Вивчення подій доби Української революції (1917–1921), зокрема в галузі освіти, є необхідним для осмислення причин нереалізації проектів розвитку української школи, що може стати в пригоді в ході сучасного законотворення. Саме на той час українські освітяни, використовуючи найкращі вітчизняні й зарубіжні педагогічні напрацювання у процесі національної демократичної реформи шкільної освіти розробили унікальний документ – Проект єдиної школи в Україні (далі – Проект). Проте він не був запроваджений у шкільну практику через зміну суспільно-політичної парадигми розвитку суспільства – установа більшовицької влади і багато років залишався невідомим педагогічній громадськості. Лише з утвердженням незалежності України Проект було введено до наукового обігу, завдяки чому науковці отримали змогу досліджувати його [1; 2; 3; 4; 5].

У зазначеному документі представлено концепцію нової української школи. Проект створено на демократичній основі в ході розбудови національної освіти, української державності протягом 1917–1921 рр. Він акумулював найкращі здобутки зарубіжної та вітчизняної педагогічної науки й практики. Під час дослідження виділено основні періоди розроблення Проекту: початковий інтенсивний – за Центральної Ради (початок березня 1917 – 29 квітня 1918); пасивний – за Гетьманату П. Скоропадського (29 квітня – 13 грудня 1918); завершальний інтенсивний – у період Директорії Української Народної Республіки (УНР) (13 листопада 1918 – кінець 1921). З'ясовано, що в ці роки на численних засіданнях Товариства шкільної освіти, спеціальної комісії Генерального секретаріату освіти, Міністерства народної освіти під керівництвом ідейного натхненника П. Холодного було розроблено основоположні ідеї розвитку української школи.

Виявлено, що у вересні 1919 р. вдалося видати лише перший том Проекту. Через суспільно-політичні обставини другий і третій томи залишилися незавершеними й у розпорошеному вигляді зберігаються на архівних полицях. Перший том проекту складається з передмови, розділу “Пояснення до навчальних планів і програм єдиної школи”, загальної частини та підрозділу “Роль науки, релігії, мистецтва, рахунок та розвиток громадянського обов'язку у виховній школі”, навчальних планів і програм

для I та II ступенів і пояснень до них, а також із додатка – Словника до основної школи.

На основі аналізу проекту з'ясовано, що виховна, національно-державна, діяльна єдина школа проектувалася дванадцятирічною (на початковому етапі розроблення проекту освітяни зосередилися на одинадцятирічній моделі загальноосвітньої школи) і триступеневою: I ступінь – молодша основна чотирирічна школа, II – старша основна чотирирічна школа, що поєднувалися в основну школу; після їх закінчення дозволялося продовжити навчання в професійній школі або на III ступені чотирирічної колегії з поліфуркацією (профільна диференціація), по закінченні якої можна було здобувати освіту у вищій школі. Професійна школа відокремлювалася від загальноосвітньої. Обґрунтована модель дванадцятирічної загальноосвітньої триступеневої школи, як результат національної освітньої реформи, мала забезпечити внутрішню й зовнішню внутрішньошкільну (рівнева та профільна) диференціацію. Проект, що ґрунтувався на принципі єдиної школи, індивідуалізації та диференціації навчання, а також національному, гуманістичному, демократичному, виховному, трудовому (діяльному) принципах, міг би створити умови для розвитку національної школи загалом та природних здібностей, нахилів учнів зокрема й водночас оптимально поєднати універсальну (академічну) та профільну освіту. Вважаємо, що в цілому знання про розглядуваний документ, зокрема про презентовану роки тому концепцію загальної середньої освіти, не лише збагачує історію державної освітньої політики, педагогічне джерелознавство, а й може прислужитися нині в ході переходу від традиційної школи знань до школи компетентностей, запровадження дванадцятирічної загальної середньої освіти.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Ідеї індивідуалізації та диференціації навчання у Проекті єдиної школи в Україні (1917–1919) / Л. Д. Березівська // Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. / [редкол.: Огнев'юк В. О., Бех І. Д., Хоружа Л. Л. та ін.] – Київ, 2011. – № 1. – С. 4–9.
2. Березівська Л. Д. Проект єдиної школи в Україні про дванадцятирічну загальну середню освіту (1917–1920 рр.) / Л. Д. Березівська // Педагогіка і психологія. Вісн. НАПН України. – 2017. – № 1. – С. 77–84.
3. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у XX столітті : монографія / Л. Д. Березівська – Київ : Богданова А. М., 2008. – 406 с.
4. Березівська Л. Д. Реформа шкільної освіти в добу Центральної Ради як перший національний досвід / Лариса Березівська // Шлях освіти. – 2006. – № 2. – С. 40–46.
5. Проект єдиної школи в Україні. Основна школа (1919) // Березівська Л. Д. Реформи шкільної освіти в Україні у XX столітті : документи, матеріали і коментарі : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. : хрестоматія / Л. Д. Березівська ; Ін-т педагогіки НАПН України. – Луганськ, 2011. – С. 144–172.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАНОВЛЕННЯ Й ФУНКЦІОНУВАННЯ НОВОЇ ШКОЛИ В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921 рр.)

Студіювання історіографії з проблеми нормативно-правового забезпечення становлення й розвитку освіти в добу Української революції (1917–1921) засвідчує системний характер творення нової освіти, що ґрунтувалася на тогочасних цивілізаційних підходах. До вироблення нормативних актів у галузі освіти долучалися знані педагоги та державні діячі: Е. Архипенко, Т. Лубенець, І. Стешенко, С. Русова, П. Холодний, Я. Чепіга.

Аналіз нормативно-правових документів у сфері освіти цих років (законів, проектів, циркулярів Генерального Секретаріату України, резолюцій учительських з'їздів, пояснювальних записок, обіжників Міністерства народної освіти УНР, навчальних планів) дає підстави вважати, що у відтинку історії цього часу становлення освіти відповідало вимогам часу. Підтвердженням цьому слугують слова, виголошені генеральним секретарем народної освіти (1917) І. Стешенком, у циркулярі на виконання освітньої стратегії, прийнятої Другим Всеукраїнським учительським з'їздом: “Нині все буде робитися для того, щоб просвітити народ, щоб довести дітей його до такої “високої науки, яка потрібна для людського щастя” [2, арк.7].

Варто зауважити, що творення якісно нової освіти відповідало прагненням й ентузіазму демократично налаштованого вчительства, а її поступ мав народний характер. 1917 року перший (5–6 квітня 1917) та другий (10–12 серпня 1917) Учительські з'їзди визначили пріоритети розбудови освіти в Україні. У резолюції II-го Всеукраїнського Учительського з'їзду в Києві окреслено стратегічні напрями становлення освіти на українському ґрунті, а саме: організація нової школи, українізація школи, структура управління (адміністрація школи) [1, с. 32–35].

Нормативно-правове забезпечення становлення нової школи в Україні (1917–1921) є віддзеркалюванням соціально-політичних трансформацій (розбудова державності) та цивілізаційного вибору й опори на кращий західноєвропейський досвід щодо освіти дітей, підготовки їх до життя.

У перебігу державотворчого процесу того часу, частих змін ідейно-політичних векторів щодо розвитку України виокремлюємо два найбільш яскраві етапи нормативно-правового становлення й розвитку освіти (1917–1919, 1919–1921 рр.). У документах про освіту, що відносимо до першого етапу (П. Холодний “Єдина школа” (1917) – “Пояснювальна записка до плану управління народною освітою на Україні” (1917), навчальних планів для початкової школи та українських гімназій (1918–1919) прописано механізми щодо становлення школи на засадах державності, народності й поваги до людей різних культур. У становленні та розвитку школи характерною була тенденція вдосконалення змісту освіти. Започатковано викладання української мови в нижчих і вищих початкових школах (де

навчання не велось українською), вводилися нові предмети: краєзнавство (початкова географія, знайомство з історією України). Для навчання дітям пропонувалися такі підручники: “Українська граматики. Основи українського правопису” (І. Огієнко), “Початкова географія” (С. Русова, І. Рудницький), “Буквар” (Б. Грінченко).

У вищій початковій школі учні вивчали українську, російські та “чужоземні” мови (англійську, французьку), навчальний план для старших класів реальної української гімназії розширено з урахуванням загальноосвітньої підготовки й формування світоглядних гімназистів: чужоземні мови з латиною, фізика, природознавство з практичними заняттями, політична економія або законодавство/філософська пропедевтика. Відбувалися зміни щодо методик навчання в школі різних рівнів. “Школу зубріння” замінили діяльнісні методи (спостереження, досліди, самостійна робота учнів, екскурсії).

Аналіз документів про освіту в Україні (1917–1918) засвідчує спроби нових органів управління освітою, насамперед Міністерства народної освіти і мистецтв, надолужити та актуалізувати культурно-освітню складову народної освіти й намагання розширити умови доступу всіх дітей до школи.

У зверненні “До пана міністра народної освіти і мистецтва” (9 лютого 1918 р.) Трудового конгресу УНР (найвищий законодавчий орган цього часу) було визначено основні заходи щодо проведення реформи Єдиної школи. У цьому документі визначено й пріоритетні напрями розбудови нової школи, а саме: загальне обов’язкове безкоштовне семирічне навчання, підготовка вчительських кадрів нової генерації, дерусифікація освіти, соціальний захист учителя, матеріально-технічне забезпечення будівництва та функціонування шкіл, залучення громадських та педагогічно-просвітницьких організацій до розбудови школи.

На другому етапі (1919–1921) становлення та функціонування нової школи відбувалося відповідно до положень закону “Про безкоштовне обов’язкове навчання всіх дітей шкільного віку громадян України” (від 12 квітня 1919 р.), розроблений Міністерством народної освіти УНР (на чолі з І. Огієнком) [3, арк. 63]. 1919 року для імплементації цього закону з Державної скарбниці виділено 120 млн грн; планом на 1920–1923 рр. передбачалося подвоювати цю суму щорічно. З огляду на актуальність розроблення підходів щодо реформування нової української школи в умовах сьогодення становлять інтерес концептуальні положення, розробленого під орудою П. Холодного, “Проекту єдиної школи на Вкраїні” (1919). Тогочасна нова школа мала будуватися з урахуванням принципів: рівного доступу громадян до освіти, виховуючого навчання, обов’язковості й світськості освіти, зв’язку навчання з життям, дієвості, соціального захисту та підтримки. Відповідно до положень цього документу вона мала бути школою виховною, діяльною, національно-державною. Нормативно-правове забезпечення становлення і функціонування нової школи (1917–1921) відповідало вимогам часу і достатньо розлого представлено різні аспекти освітньої галузі.

Список використаних джерел

1. Резолюція II-го Всеукраїнського Учительського З'їзду у Києві. – Вільна українська школа. – № 1. – 2017. – С. 32–35.
2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф.2201, оп.1, спр. 12, арк.7.
3. ЦДАВО України, ф.2582, оп.1, спр.10, арк. 63.

І. В. Зайченко

ПРО ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ В ПУБЛІЦИСТИЦІ М. С. ГРУШЕВСЬКОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1918 рр.

Ім'я М. Грушевського нерозривно пов'язане з історією Української революції 1917–1921 рр., яка займає особливе місце в історії сучасної України. Очоливши Українську Центральну Раду, пройшовши з нею тернистий шлях злетів і падінь від моменту створення до останнього дня існування, він висунув ідею мобілізації українського руху, об'єднання навколо Центральної Ради всіх, хто стояв “на українській політичній платформі”.

У реалізації цієї ідеї важливу роль М. Грушевський відводив публіцистиці, яка, починаючи від перших статей у “Новій Раді” (березень–квітень 1917 р.) і до останньої публікації квітня 1918 р., стала ідеологічним підґрунтям Української революції. Ця публіцистика мала також просвітницький характер.

Публіцистику М. Грушевського періоду 1917–1918 рр. репрезентують статті, виступи, промови, зокрема, твори “Якої ми хочемо автономії і федерації” (1917), “Звідки пішло українство і до чого воно йде” (1917), “Українська Центральна Рада й її Універсали: Перший і Другий” (1917), “Україна і Росія. Переговори в справі нового ладу (липень–серпень 1917 р.) (Продовження брошури “Українська Центральна Рада та її Універсали: Перший і Другий”) (на початку жовтня 1917 р.), “На порозі Нової України: Гадки і мрії” (квітень 1918 р.), надрукованих у виданнях “Народна воля”, “Нова Рада”, “Вісти з Української Центральної Ради у Києві”, “Вісник Союзу визволення України”, “Літературно-науковий вісник” та ін.

Свої погляди на проблеми розвитку школи й освіти в Україні М. Грушевський достатньо повно й чітко виклав у педагогічних статтях, надрукованих ще в 1909–1910 рр. у редакційній ним газеті “Село” (Київ, 1909–1910), а також часописах “Літературно-науковий вісник”, “Украинская жизнь”, “Украинский вестник”, “Наша школа”, “Діло” та інших.

Відсутністю національної школи пояснював він економічний, соціально-політичний, культурний занепад українського народу. “...брак рідної, свійської школи в повнім глибокім значінні сього слова проявляється в таким очевиднім – скажем се сильне слово – культурнім виродженні української народності, але і в сфері середньої й вищої науки, брак національної школи відбивається незвичайно некорисно не тільки на

національним, але і на всім культурнім життю суспільності і народу” [1, с. 71].

Нові соціально-політичні й економічні реалії, “та стадія українського життя, в яку ми ввійшли, вимагає високого морального настрою, спартанського почуття обов’язку, певного аскетизму і навіть героїзму від українських громадян” [2, с. 231], поруч з політичними завданнями українського народу висунули завдання організації його культурно-освітнього життя. М. Грушевський зазначав, що потреба розвитку економічних і культурних сил вимагають українізації школи від початкової до вищої: “мусимо тепер же приступити до українізації не тільки нижчої і середньої, а й вищої школи на українській землі. Наукових українських сил є для того досить, тільки вони розпорошені і дезорганізовані обставинами старого режиму” [2, с. 5]. За переконанням М. Грушевського, освіта в народній і зреформованій середній школі, яку діти закінчували б у 15–16 років, повинна стати обов’язковою. Кожна волость, кожна група сіл з населенням у 10 тисяч осіб повинна мати середню школу. негайно треба докласти зусиль для того, щоб “через сю середню школу проходило якомога ширше селянство – “отецькі сини”, ті, що потім зістануться господарями, держатимуть в руках управу своєї громади, волості, самоврядування землі” [2, с. 254].

Важливим завданням сільської школи М. Грушевський вважав таке виховання, яке спонукало б дітей “не кидати батьківське господарство й тікали з села, а для того, щоб вони давали раду собі в селі й за селом, се перший обов’язок сільського господаря, який шанує себе й своє становище, обов’язок перед дітьми, котрим се буде важніше, ... і обов’язок перед своєю громадою, обов’язок перед краєм” [2, с. 254].

“Вищу школу загальну треба б відділити від спеціальної, організувати її нормальний круг в два роки, поділивши на кілька груп: з перевагою наук політичних або реальних, і дати змогу віддати найкращі роки спеціальній підготовці в школі й практиці...”

Взагалі було б бажано, щоб типом інтелігента став у нас спеціаліст, який, одначе, крім свого спеціального стажу пройшов і загальний курс наук, а не нинішній інтелігент, який має тільки загальну освіту і ніякої спеціальної, або ніби спеціальну, але таку поверхову, яка сама по собі немає ніякого практичного значення” [2, с. 246].

За переконанням М. Грушевського, спеціалісти, яких тепер чекає Україна, “повинні бути людьми діла реального, практичного – спеціалісти-адміністратори, фінансисти, економісти, знавці військового й морського діла, техніки різних категорій – технологи, механіки, електротехніки, гірники, гідротехніки, агрономи. Треба відкинути погляд, що ці практичні спеціальності менш цінні, менш благородні, ніж заняття гуманітарні. Треба в сей бік якраз обернути всі здібності, всі таланти нинішніх і найближчих поколінь” [2, с. 245].

Необхідні мільйонні асигнування у вищу і, особливо, у вищу технічну школу для того, щоб щороку не менше тисячі відповідно підготовлених

студентів вищих спеціальних шкіл мали змогу виїхати на рік, чи два до вищих спеціальних шкіл Німеччини, Швейцарії, Америки аби закінчити там свою технічну підготовку, попрацювати в кабінетах, лабораторіях, на фабриках і стати врівень із сучасним станом науки і техніки.

Міністерство освіти повинно організувати відбір і відповідну підготовку кандидатів на поїздки на навчання за кордон, запровадити для них практичні курси мов – німецької, англійської, французької для полегшення подальшого їх навчання за кордоном. Професори, доценти, лаборанти та інші наукові сили – знов-таки, в першу чергу, з технічних, фізичних, математичних, медичних наук (які здатні до викладання у вищих навчальних закладах), повинні дістати відпустки й можливості для наукових подорожей за кордон, щоб освіжити свої знання й засвоїти здобутки найсучаснішої науки.

Має бути достатньо розширена мережа професійних шкіл; в кожному регіоні повинна бути, принаймні, одна вища спеціальна школа [2, с. 245].

“Без “високої”, так би сказати, чи “чистої” науки ні освіта, ні школа, ні популярна література, ні, навіть, публіцистика не можуть держатись на відповідній висоті – се той фундамент, той рівень, по котрому рівняється все”. Україна повинна мати академію наук і через неї забезпечити можливість зайнятися чистою наукою людям, які виявляють до того потрібний хист і енергію, створити національну, чи народну бібліотеку, гідну великої держави, національні архіви й музеї, бібліотеки й музеї місцеві, котрі повинні стати невід’ємним атрибутом міста й села. Три українські університети (св. Володимира (Київ), Харківський і Новоросійський (Одеса)) “повинні бути зреформовані так, щоб з них були вилучені елементи спеціальної практичної освіти, й перенесені до спеціальних шкіл, а їх залишено як вищі школи теоретичного знання, і для цього завдання їх буде, мабуть, досить і трьох – зате вони повинні бути поставлені на висоту високо європейську” [2, с. 248].

На високому рівні мають бути розбудовані й академія мистецтв, консерваторії, школи практичного мистецтва, яке “повинно бути трактоване як мистецтво, нарівні з “високим” чи “чистим”, бо, власне, наш нарід має той високий хист вливати артистичний зміст, елемент високої краси в сфері й атрибути практичного життя, яким визначались старі елліни” [2, с. 248].

Повинний бути піднесений загальний матеріальний рівень життя народу, а не тільки його духовна культура. “Люди мусять і набрати охоту жити по-людськи, і мати до того змогу, не тільки в сфері духу, але і в сфері життя звичайного, буденного – певні вимоги комфорту, порядку, достатності, забезпеченості свого життя. Се надзвичайно важний і цінний елемент культури, який повинен ввійти в плоть і кров, стать невіддільним і ненарушимим елементом життя” [2, с. 249].

Список використаних джерел

1. Грушевський М. С. Твори : у 50 т. Т. 3. Серія “Суспільно-політичні твори (1907 – березень 1917)” / М. С. Грушевський ; редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич [та ін.] ; голов. ред. П. Сохань. – Львів : Світ, 2005. – 792 с.
2. Грушевський М. С. Твори : у 50 т. Т. 4, кн. 1. Серія “Суспільно-політичні твори (доба Української Центральної Ради березень 1917 – квітень 1918)” / М. С. Грушевський ; редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич [та ін.] ; голов. ред. П. Сохань. – Львів : Світ, 2007. – 432 с.

О. О. Кравченко

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ОСВІТНЬО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ТА КУЛЬТУРОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОЛЕТКУЛЬТУ (1917–1932)

У 2017 р. виповниться сто років із часу утворення Пролеткульту. Хоча він проіснував лише 15 років, проте слід, який залишив в історії культури й донині ще не став предметом всебічного дослідження у вітчизняній науці.

Пролеткульт (1917–1932) – освітньо-просвітницька та культуротворча самодіяльна, добровільна організація, мета діяльності якої – розвиток культури пролетаріату, створення відповідних організаційно-педагогічних умов для виявлення та розвитку творчого потенціалу робітничого населення (пролетаріату) у різних галузях мистецтва (література, музика, театр, образотворче мистецтво) і науки, навчально-методичне забезпечення освітньо-просвітницької роботи в пролеткультівських установах (пролетарські університети, робітничі клуби, дитячі пролеткульти, театри, студії, бібліотеки, музеї, гуртки тощо).

Для проведення історико-педагогічного дослідження феномену Пролеткульту важливим є формування його джерельної бази. Причому для вирішення поставлених завдань доцільно використовувати як уже відомі, так і нові джерела.

Проаналізувавши й узагальнивши різні підходи до систематизації та кваліфікації історико-педагогічних джерел, ми здійснили таку класифікацію джерел із питань освітньо-просвітницької та культуротворчої діяльності Пролеткульту в Україні: *письмові джерела*; *речові джерела* (місця й будівлі, де відбувалися важливі події з життя пролеткультівських організацій, символіка, плакати, оголошення тощо); *кінофотодокументи* (документальні фільми; фотокопії історичних документів, різних речових пам'яток, фотографії, що відображають життя пролеткультівських організацій, їхніх керівників і лідерів); *образотворчі матеріали* (картини, гравюри, скульптури, плакати, листівки, поштові мініатюри тощо). Класифікація історико-педагогічних джерел передбачає врахування специфіки дослідження історії Пролеткульту, а кожна з розглянутих груп відрізняється своєрідністю, потребує особливого підходу до процесу відбору та аналізу.

Зупинимося більш детально на аналізі *письмових джерел* (які становлять основу джерельної бази нашого дослідження) за такими групами:

законодавчо-нормативні документи; документи Всеросійського Центрального Комітету пролетарських культурно-просвітницьких організацій (Пролеткульту); документи та матеріали, що стосуються діяльності Пролеткульту на території України; друковані матеріали з'їздів; документи й матеріали, що висвітлюють розвиток української радянської культури в досліджуваній період; праці самих пролеткультівців про зміст і спрямованість їхньої діяльності; численні друковані збірники документів, статистичних та архівних матеріалів; періодична преса, яка містить різноманітний матеріал про культурно-мистецький розвиток України; видання Пролеткульту; інтернет-ресурси з теми дослідження.

Отже, аналітичний огляд основних груп джерельної бази дослідження діяльності Пролеткульту в Україні свідчить про невичерпне багатство фактів, які й були нами використані в ході дослідження. Незважаючи на директивний і часто адміністративно-командний характер історико-педагогічних джерел досліджуваного періоду, вони вміщують інформацію, фактичний матеріал, узагальнення певних етапів розвитку, оцінку та аналіз досягнень і недоліків діяльності пролеткультівських організацій, є основою джерелознавчої бази розробки проблем історії Пролеткульту як історико-педагогічного явища.

О. П. Міхно

ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ ВИДАННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО МУЗЕЮ УКРАЇНИ З ІСТОРІЇ ОСВІТИ ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 рр.

Не підлягає сумніву, що ґрунтовність наукового дослідження залежить від рівня його забезпечення джерельною базою. Ця аксіома стосується як математики та фізики, які є ґносеологічним ідеалом науки, оскільки їх теорії будуються виключно на дедуктивній основі, так і гуманітарних наук, об'єкти дослідження яких є надзвичайно складними, а досліджувані процеси та явища важко передбачити й спрогнозувати. Відтак, джерельна база наукових досліджень у сфері гуманітарних наук об'єктивно є набагато більшою. Історико-педагогічне дослідження розвитку освіти в добу Української революції 1917–1921 рр. потребує значного комплексу джерел, серед яких – науково-педагогічні праці класиків педагогіки, підручники, дитячі книги та ін. Джерела цього драматичного, вкрай суперечливого і, водночас, насиченого важливими подіями часу зберігаються в провідних бібліотеках, архівах та музеях.

Педагогічний музей України як центральний профільний музей з історії освіти зберігає у своїй фондах рідкісні видання праць відомих педагогів, періодичні видання, підручники, дитячі книги 1917–1921 рр. Із метою оприлюднення наукового опрацювання цих джерел у 2017 р. науковцями музею підготовлено та опубліковано чергові випуски музейних видавничих серій “Бібліофонд Педагогічного Музею” та “Педагогічні републікації” –

джерелознавчі видання “Українська книга 1917–1921 рр. у фондах Педагогічного музею України” та “Освітня хроніка на сторінках періодичних видань 1917–1920 рр. (з фондів Педагогічного музею України)”. Ці видання присвячені 100-річчю подій Української революції 1917–1921 рр.

Розглянемо кожне видання детальніше. У каталозі-путівнику “Українська книга 1917–1921 рр. у фондах Педагогічного музею України” представлено всі видання зазначеного періоду, що зберігаються у фондах музею в складі колекції “Педагогічна україніка 1842–1923 рр.”, яка входить до наукового об’єкта “Колекція стародруків Педагогічного музею України” (рукописи, стародруки та рідкісні видання 1477–1923 рр.), що становить національне надбання [2]. Мета й завдання каталогу-путівника представити не лише докладний бібліографічний перелік літератури, а й фактологічні відомості, які допомагають розкрити історію створення та подальшу долю конкретного видання. Цю інформацію систематизовано в анованих покажчиках “Автори, перекладачі, редактори, упорядники, художники, видавці”, “Видавничі організації”, “Культурно-освітні організації, педагогічні товариства”. Крім того, каталог-путівник містить такі покажчики: іменний, назв творів друку, друкарень, видавничих організацій та установ, видавців і видавництв, місць видань творів друку, печаток, штампів, присвят, епіграфів.

Загалом у фондах Педагогічного музею України зберігається 163 українські видання 1917–1921 рр., які в каталозі-путівнику об’єднано в трьох розділах: “Книги українською мовою” (103 видання), “Книги іншими мовами” (22), “Періодичні видання” (38). Усі видання укладачами опрацьовані *de visu*, що дало змогу розкрити зміст видань, а також застосувати повний бібліографічний опис, без скорочень, зі збереженням усіх відомостей, представлених на титульному аркуші та у змісті.

Варто підкреслити, що всі представлені у каталозі-путівнику видання оцифровано. Посилання для завантаження у форматі *PDF* та розмір файлу подано після кожного бібліографічного опису.

Книга “Освітня хроніка на сторінках періодичних видань 1917–1920 рр. (з фондів Педагогічного музею України)” [1] містить републікації інформаційних повідомлень про розвиток освіти в добу Української революції 1917–1921 рр., що публікувалися на сторінках українських журналів цього періоду. Переважну більшість републікацій становлять інформаційні повідомлення про різноманітні події в галузі освіти доби Української революції (відкриття нових навчальних закладів, проведення з’їздів, нарад тощо), проте до видання увійшли й кілька статей про стан освіти того часу, а також резолюції учительських з’їздів та некрологи українських учених, педагогів, освітніх діячів, які померли чи були знищені в цей період.

Матеріали розміщено в хронологічній послідовності. Після кожної републікації подано бібліографічний опис видання, де матеріал було опубліковано вперше.

Основним джерелом, використаним у підготовці цього випуску серії, є журнал “Вільна українська школа” (Київ, 1917–1920). Також використано й інші часописи, що зберігаються у фондах музею, а саме: “Подільська воля” (Вінниця, 1917), “Просвітянин-кооператор” (Ромни, 1919–1920), “Пролетарська освіта” (Київ, 1920–1921), “Мир труда” (Харків, 1918–1919). Перелік усіх примірників зазначених видань, наявних у фондах, подано наприкінці видання.

Із метою надання зацікавленому читачеві якнайширшого доступу до видавничих серій “Бібліофонд Педагогічного Музею” та “Педагогічні републікації” видання виходять у двох варіантах: друкованому та електронному, який розміщується на сайті Педагогічного музею України <http://pmu.in.ua/> у розділі “Публікації”.

Список використаних джерел

1. Освітня хроніка на сторінках періодичних видань 1917–1920 рр. (з фондів Педагогічного музею України) / Пед. музей України ; [уклад.: В. О. Гайдей, О. П. Міхно ; наук. консультант О. В. Сухомлинська]. – Київ : ПМУ, 2017. – 182 с. – (Серія “Педагогічні републікації” ; вип. 4).

2. Українська книга 1917–1921 рр. у фондах Педагогічного музею України : каталог-путівник / НАПН України, Пед. музей України ; [уклад.: В. О. Гайдей, О. П. Міхно ; наук. консультант О. В. Сухомлинська]. – Київ : ПМУ, 2017. – 176 с. ; іл. – (Серія “Бібліофонд Педагогічного Музею” ; вип. 3).

С. В. Тарнавська

ЧАСОПИС “ОСВІТА” (1918–1919) ЯК ДЖЕРЕЛО ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Цього року на державному рівні відзначається 100-річчя Української революції 1917–1921 рр. Дедалі більшої актуальності набуває вивчення тогочасних подій та діяльності видатних особистостей. Особливу зацікавленість у наукових і педагогічних колах викликають освітні процеси революційного періоду, що відбувалися в умовах боротьби українського народу за національно-культурне самовизначення. У фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського знаходиться значний масив джерел, що відображають розвиток освіти в добу Української революції. Однак вагомий інформаційний потенціал мають саме періодичні видання, адже вони оперативно реагують на суспільно-політичні й культурно-освітні зміни, подають різнопланову інформацію, висвітлюють думки й погляди широкого загалу освітян. Серед інших найменувань педагогічної періодики, у книгозбірні зберігається журнал “Освіта”. Його матеріали суттєво розширюють джерельну базу історико-педагогічних досліджень, присвячених питанням розбудови національної школи.

“Освіта” – двотижневий педагогічний журнал Подільської губернської народної управи. Виходив друком упродовж 1918–1919 рр. у м. Кам’янці-Подільському. Готувалося видання у відділі позашкільної освіти губернської

народної управи за редакцією його співробітників – М. Ільїнського та Є. Кондрацького. Видавалося за плідної співпраці з такими видатними педагогами Кам'янець-Подільського університету, як: ректором, професором І. Огієнком, професорами В. Бідновим, П. Бучинським, К. Широцьким, приват-доцентами І. Крип'якевичем, М. Драй-Хмарою, М. Чайковським та ін.

Журнал адресувався всім діячам освіти Поділля, насамперед учителям. Його мета полягала у висвітленні теоретичних та практичних аспектів навчання й виховання, згуртуванні освітян Подільського краю навколо професійних інтересів, інформуванні громадськості про стан шкіл та вчительства, заходи місцевих та земських установ щодо розвитку освіти, діяльність просвітніх організацій, учительських спілок та інших культурно-освітніх осередків. Важливим завданням редакційної колегії часопису було слідкувати за виходом у світ педагогічної літератури та повідомляти освітянську спільноту про новинки друкованого слова, інформувати про закони й розпорядження з питань освіти. Окрім того, на сторінках видання з метою покращення навчально-виховного процесу подавалися практичні рекомендації щодо його організації та проведення; розміщувалися оголошення про вакантні посади в школах губернії, що сприяло вирішенню кадрових проблем.

Матеріали журналу згруповано в шість блоків: 1) статті (наукові розвідки з різних питань освіти); 2) із життя шкільного та позашкільного (публікації, що відображають діяльність шкіл, культурно-освітніх організацій, становище педагогічних кадрів та їх підготовку, державну політику в галузі освіти тощо); 3) хроніка (інформація про актуальні освітні події регіонального та загальнодержавного характеру); 4) критика та бібліографія (відгуки, рецензії на нові педагогічні видання, огляди дитячої літератури); 5) розпорядження (нормативно-правові акти, що регулювали діяльність освітніх інституцій); 6) оголошення (інформація про проведення нарад працівників освіти, вихід з друку важливих видань, вільні робочі місця у школах губернії та ін.). Частина номерів часопису відкривається публікаціями від редакції або губернської народної управи. Переважно це звернення до освітян з приводу того чи іншого питання.

Журнал містить низку матеріалів, у яких висвітлено різні проблеми навчання та виховання як у Подільському регіоні, так і за його межами. Однак той факт, що підготовку видання здійснював відділ позашкільної освіти губернської народної управи, мав вагомий вплив на змістове наповнення часопису. Значної уваги набули питання становлення й розвитку позашкільної освіти. Зокрема, у статті О. Дорошенко “Клуби для дітей та юнацтва на Україні” (№ 4, 1919) розглянуто досвід організації таких культурно-освітніх установ. Автор зупинилася на діяльності київського клубу, створеного у березні 1918 р. Клуб проіснував лише два місяці, бо потім його приміщення реквізували німці. Проте він був вдалим прикладом об'єднання дітей за інтересами. У клубі діяло три секції: столярів, палітурників і городників, які відвідувало 48 дітей. Окрім цього, проводилися заняття з малювання, вишивання, ліплення з глини. У клубі була окрема

кімната для гри в шахи, а також читальня, де щовечора відбувалося студіювання книг та співання українських пісень.

Отже, тематично-змістовий огляд часопису “Освіта” свідчить, що пропонуване періодичне видання містить широкий спектр відомостей про розвиток освіти Поділля та України загалом у 1918–1919 рр. Журнал є інформативним джерелом для проведення наукових досліджень з історії освіти та педагогічної думки періоду Української революції.

В. В. Бондаренко

ВИСТАВКА “УКРАЇНСЬКА КНИГА 1917–1921 рр. (З ФОНДІВ ПЕДАГОГІЧНОГО МУЗЕЮ УКРАЇНИ)”: СТРУКТУРА ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ

У березні 2017 р. в Педагогічному музеї України було відкрито виставку “Українська книга 1917–1921 рр. (з фондів Педагогічного музею України)”, присвячену 100-річчю подій Української революції 1917–1921 рр. [2]. На виставці представлено видання, які вперше побачили світ у вкрай складний, суперечливий, проте дуже важливий для української історії час – добу Української національної революції. Цей час можна з впевненістю назвати ренесансом українського книговидання, адже саме тоді вперше в історії української культури преса та видавнича діяльність набувають такого стрімкого розвитку. Лише протягом 1917 р. в Україні виникло 78 нових видавництв, у 1918 р. їх налічувалося вже 104 [1]. Українська книга цього періоду яскраво засвідчує піднесення національної свідомості, прагнення українського народу мати нову школу, вільну пресу, неперевершену дитячу літературу, зрештою, власну мову, культуру, державу [2]. Згідно з тематико-структурним планом, виставка складається з таких розділів: “Навчальна література”, “Періодичні видання”, “Художня література”, “Дитяча книга”. У межах виставки експонуються також видавничі марки провідних видавничих організацій того часу: “Дзвін”, “Друкарь”, “Українська школа”, “Товариство шкільної освіти”, “Сіач” та ін. Ці видавничі марки були відтворені для виставки вихованцями гуртка “Народний візерунок” Центру позашкільної роботи Святошинського р-ну м. Києва. У розділі “Дитяча книга”, окрім книг, представлено також дитячі малюнки, виконані за мотивами творів для дітей вихованцями Студії образотворчого мистецтва “Едельвейс”.

Важливою складовою концепції виставки “Українська книга 1917–1921 рр.” є можливість надання відвідувачам вільного доступу до електронних версій представлених книг. Усі видання, що експонуються на виставці, було оцифровано, і кожен відвідувач має змогу завантажити на смартфон книгу, яка його зацікавила, через qr-код, що розміщений у вітрині. Крім того, інформація про видання 1917–1921 рр. із фондів музею увійшла до каталогу-путівника “Українська книга 1917–1921 рр. у фондах Педагогічного

музею України” (2017), в якому подано вичерпну інформацію про видання, їхніх авторів, укладачів, редакторів і дописувачів, ілюстраторів, видавців [4].

Варто відзначити, що виставка “Українська книга 1917–1921 рр.” має інтерактивний характер. Біля кожного розділу науковцями музею створено тематичні зони, характерні для початку ХХ ст.: парта з дошкою, що символізують школу, у розділі навчальної літератури; робоче місце вченого в бібліотеці біля розділу періодичних видань; затишний куточок для читання в розділі художньої літератури; тогочасний дитячий комікс та іграшки початку ХХ ст. у розділі дитячої книги. Наприклад, у куточку шкільного класу відвідувачі виставки можуть посидіти за партою початку ХХ ст., розв’язати завдання з тогочасних підручників, які вони знайдуть у самій парті, почитати абетку, зробити запис на дошці. За робочим столом ученого можна попрацювати за 100-річною друкарською машинкою, переглянути каталог періодичних видань 1917–1921 рр., спробувати пописати металевим пером тощо. Ці куточки водночас слугують і фотозонами, де відвідувачі музею можуть зробити фото на згадку.

Окрім роботи в тематичних інтерактивних зонах, відвідувачам пропонується пройти квест по виставці й самостійно знайти цікаву інформацію про українську книгу та культурні процеси означеного періоду. Інтерактивний характер експозиції, вільний доступ до окремих експонатів, активна участь у пошуку інформації в межах виставки робить музей сучасним, привабливим для відвідувачів і дає можливість розширити музейну аудиторію.

Усього на виставці представлено 76 книг та періодичних видань. Загалом у фондах Педагогічного музею України зберігається 163 українські видання 1917–1921 рр. [4, с. 3]. Нещодавно колекція видань зазначеного періоду поповнилася 12 рідкісними підручниками авторства відомого українського вченого-математика Костянтина Лебединцева та інших педагогів того часу. Їх передали до музею на постійне зберігання нащадки К. Лебединцева [3].

Станом на 17 квітня 2017 р. (за два місяці функціонування) виставку відвідало близько 1500 осіб. Виставка є довготривалою й діятиме до кінця 2017 р.

Список використаних джерел

1. Васьківська О. Відродження національного книговидання: 1918 рік / Ольга Васьківська, Анжела Шумілова // Вісн. Кн. палати. – 2011. – № 6. – С. 26–31.
2. Відкриття виставки “Українська книга 1917–1921 рр.” (з фондів Педагогічного музею України) [Електронний ресурс] // Педагогічний музей України : [офіц. портал]. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <http://pmu.in.ua/exhibitions/відкриття-виставки-українська-книг-2/>. – Назва з екрана.
3. Нащадки Костянтина Лебединцева передали у фонди музею близько ста предметів [Електронний ресурс] // Педагогічний музей України : [офіц. портал]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://pmu.in.ua/actual-info/нащадки-костянтина-лебединцева-пере/>. – Назва з екрана.

4. Українська книга 1917–1921 рр. у фондах Педагогічного музею України : каталог-путівник / Пед. музей України ; [уклад.: В. О. Гайдей, О. П. Міхно ; наук. консультант О. В. Сухомлинська]. – Київ : ПМУ, 2017. – 172 с.

Н. В. Вараксіна

ПРЕЗЕНТАЦІЯ ЕЛЕКТРОННОГО РЕСУРСУ “ВІЛЬНА УКРАЇНЬСЬКА ШКОЛА” (1917–1920 рр.)

У межах проведення заходів із відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 рр. за ініціативи директора Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського НАПН України, доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента НАПН України Лариси Дмитрівни Березівської з метою надання широкого доступу користувачам до журналу “Вільна українська школа” (1917–1920) започатковано проект з оцифрування колекції, що зберігається у фонді бібліотеки.

“Вільна українська школа” – єдиний на той час педагогічний і громадсько-політичний часопис, орган Всеукраїнської учительської спілки, яку очолювала С. Русова. Виходив у Києві з вересня 1917 р. по січень 1920 р. за загальною редакцією С. Черкасенка, а потім – О. Дорошкевича. Був продовжувачем педагогічної ідеології журналу “Світло”.

У різні роки до редакційного комітету входили: О. Дорошкевич (голова), К. Лебединцев, О. Музиченко, В. Підгаєцький, С. Русова, Я. Чепіга. У часописі також працювали О. Астряб, Л. Білецький, Г. Голоскевич, О. Грушевський, В. Дурдуківський, М. Зеров, Н. Мірза-Авекянц, І. Огієнко, В. Прокопович, В. Родников, І. Стешенко, С. Сірополко, П. Холодний, С. Черкасенко та інші відомі педагоги.

Часопис мав великий попит серед педагогічної громадськості, його тираж становив 5 000 примірників, але через складну суспільно-політичну ситуацію та брак коштів журнал виходив нерегулярно, інколи в одному виданні поєднувалося кілька номерів.

Діяльність “Вільної української школи” спрямовувалася на українізацію народної початкової, середньої та вищої освіти в Україні, перебудову освіти на засадах європейської педагогіки. Друкувалися урядові й настановчі матеріали з питань освіти, рішення учительських з’їздів, розроблялися питання теорії освіти, методології, освітньої практики. Основні рубрики: “Шкільна хроніка”, “Бібліографія”, “З життя вчительських спілок”, “Критика”, “З діяльності Секретаріату народної освіти”, “Нові книги” [1].

У 1920 р. журнал перестав існувати разом із Всеукраїнською учительською спілкою, яку було реорганізовано у Всеукраїнську спілку робітників школи й соціалістичної культури.

Зазначимо, що оцифровані номери журналу “Вільна українська школа” увійшли до Науково-педагогічної електронної бібліотеки Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, ознайомитися з

ними можна за посиланням ([http://194.44.28.246/cgi-bin/irbis64r_12/cgiirbis_64.exe?LNG=&C21COM=S&I21DBN=ELIBR&P21DBN=ELIBR&S21FMT=fullwebr&S21ALL\(<.>T=ВІЛЬНА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА\\$<.>\).](http://194.44.28.246/cgi-bin/irbis64r_12/cgiirbis_64.exe?LNG=&C21COM=S&I21DBN=ELIBR&P21DBN=ELIBR&S21FMT=fullwebr&S21ALL(<.>T=ВІЛЬНА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА$<.>).)

Електронний ресурс колекції журналу “Вільна українська школа” сприятиме інформаційному забезпеченню досліджень з історії освіти України.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Колекція журналу “Вільна українська школа” (1917–1920) як джерело мікроісторії освіти України / Лариса Березівська // Історико-педагогічний альманах / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини ; [голов. ред. Ольга Сухомлинська]. – Київ, 2016. – № 1. – С. 4–9.

Г. М. Дубрівна

“ІЗ ІСТОРІЇ ОСВІТНЬОГО РУХУ НА УКРАЇНІ ЗА ЧАСІВ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1919 РОКІВ” СТЕПАНА ПОСТЕРНАКА ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ

У наш час, коли стрімко міняється сфера освіти: як освітні потреби населення, так і державна політика в галузі освіти та освітні інституції, існує актуальна проблема в осмисленні власної національної історії освіти, розуміння її самобутності, місця та ролі у всеєвропейському історико-педагогічному процесі.

Розуміння становлення національної освіти неможливе без історичних джерел. Безперечно, таким джерелом є праця Степана Постернака “Із історії освітнього руху на Україні за часів революції 1917–1919 рр.”, яка була видана в Києві 1920 р. Вона, по суті, стала одним із перших джерел для вивчення становлення вітчизняної освіти початку ХХ ст. Із тих пір пройшло сто років, в Україні з’явилося багато іншої історичної літератури, але це видання залишається актуальним джерелом для істориків педагогіки й зараз. Праця С. Постернака вирішує дві групи завдань: по-перше, описуючи педагогічні події 1917–1919 рр., допомагає давати відповіді на такі питання: що відбувалося, як відбувалося та до яких результатів призвело; по-друге, сприяє розумінню як минулих, так і сьогоденних подій, що відбувалися та відбуваються в національній освіті.

С. Постернак повернувся в Україну до Києва в грудні 1917 р. у складний і суперечливий час національно-державного відродження, у період становлення першої державної системи освіти. Його діяльність у ці роки пов’язана переважно з освітніми установами. Він працював у Комісаріаті в справах Київської шкільної округи, згодом – у Київському губернському комісаріаті народної освіти та Міністерстві народної освіти. Будучи сучасником тих буремних подій, Постернак на основі власних спостережень написав книгу, у якій відтворено політику кожної пануючої влади в галузі народної освіти за період з 1917 по 1919 рр. Як історичне джерело його книга

безцінна. Автор першим зробив спробу визначити періоди української революції, повідомляв про Всеукраїнські учительські з'їзди, описував стан освіти в Україні в той час і роль українського учительства в українізації школи, ознайомлював із такими освітніми документами, як: декларація Генерального секретаріату освіти, проект єдиної школи [1, с. 59], проект про функції педагогічних рад, із першими національними органами освіти. Завдяки цьому історичному джерелу ми знаємо імена перших фундаторів та керівників вітчизняної освіти, таких як: І. Стешенко, П. Холодний, М. Василенко, І. Огієнко та інші, знаємо про їх внесок на першому етапі розбудови національної освіти. Дізнаємося про опір проти українізації школи, який чинило дореволюційне учительство й керманічі Київської шкільної округи. Саме на основі роботи С. Постернака інший український історик освіти С. Сірополко зробив висновок про те, що “Секретаріат освіти спирався лише на повну самопожертви працю українського учительства та українського народу. При допомозі Всеукраїнської учительської спілки вдалося влітку 1917 р. зорганізувати до сотні учительських курсів на кошти зреформованих на демократичних засадах місцевих самоуправ, а за допомогою Товариства шкільної освіти виробити українську термінологію в різних ділянках науки, український правопис і підручники. Те саме Товариство виробило план єдиної школи на Україні... Той план єдиної школи, після обговорення його на II Всеукраїнським учительським з'їзді... ліг в основу проекту єдиної школи” [2, с. 461–462].

С. Постернак проаналізував стан української вищої школи [1, с. 73–74] і зробив висновок, що українське громадянство було змушене самостійно створювати та утримувати українські вищі навчальні заклади. Крім того, у роботі підіймаються питання видавничої справи [1, с. 111], театральної справи, питання створення Головного управління мистецтв при міністерстві освіти [1, с. 106].

Навіть цей короткий екскурс у зміст роботи говорить про те, що книга С. Постернака допомагає вивчати ті події та процеси, що вже канули в Літу. Праця дозволяє без безпосереднього споглядання аналізувати даний період. Ті дрібні описові деталі, що містяться в праці, пояснюють та уточнюють послідовність та хід подій у ту далеку добу. Це допомагає сучасним історикам освіти реконструювати події та явища соціального та освітнього життя доби української революції 1917–1919 рр.

Робота одного з перших вітчизняних істориків освіти містить і опис подій та явищ, і узагальнення на основі описуваного матеріалу, і пояснення для читача для кращого розуміння подій, сучасником яких був Степан Пилипович Постернак.

Список використаних джерел

1. Постернак С. Із історії освітнього руху на Україні за часів революції 1917–1919 років / С. Постернак. – Київ, 1920. – 128 с.
2. Сірополко С. Історія освіти в Україні / Степан Сірополко. – Львів, 2001. – 663 с.

3. Чернов Б. Розвиток національної освіти в добу Української національно-демократичної революції початку ХХ ст. (1917–1920) / Б. Чернов. – Київ, 2016. – 53 с.

4. Яковлева (Подольська) Н. О. Освіта і культура України у 1917–1920 роках [Електроний ресурс] / Яковлева (Подольська) Наталія Олексіївна // 12 Сумцовські читання : конф., присвяч. 15 річниці незалежності України / Харків. іст. музей [та ін.]. – Текст. дані. – Харків, 2006. – Режим доступу: <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/2006/article.html?n=272/>. – Назва з екрана.

В. М. Іващенко

РОЛЬ ЧАСОПISУ “НОВА ШКОЛА” У РОЗБУДОВІ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ

В умовах сьогодення дослідження проблем розвитку української освіти та наукової думки в педагогічній пресі минулого набуває особливого значення, оскільки на той час вона була найбільш оперативним і чи не єдиним джерелом інформації, пропаганди нових знань, ідейного впливу на широкі верстви населення України доби національно-визвольних змагань.

Дослідження матеріалів психолого-педагогічних часописів 1917–1920 рр. дає змогу простежити етапи становлення української державності, що відображали на своїх сторінках законодавчі й концептуальні засади розвитку освіти новостворених державних інституцій того періоду, які “...якщо не вносили щось свого нового, то бодай руйнували старе в системі та організації народної освіти на Україні” [3]. Реконструюючи процес розвитку педагогічної періодики в Україні за часів Центральної ради, Гетьманської держави, Директорії, УНР, можна відтворити й зрозуміти певний алгоритм відкриття (поновлення), функціонування та закриття педагогічних друкованих органів у 1917–1920 рр., що відобразилося власне й на педагогічному журналі “Нова школа” (у 1918 р. вийшло п’ять номерів цього видання). З’ясовано, що “Нова школа” – поновлене видання часопису “Педагогічний журнал для вчителів початкових шкіл Полтавщини”, який видавався Полтавським земством для вчителів народних шкіл Полтавської губернії з серпня 1914 р. до грудня 1917 р. [1].

Завданням часопису “Нова школа” визначено впровадження “в життя методів нової школи, ознайомлюючи читачів з новими течіями в педагогіці. Центром ваги нашої роботи, – стверджували видавці, – є дитина в усіх її проявах, і тому особливу увагу буде звернуто на психологію дитячого віку і на справу дошкільного виховання” [2].

На сторінках журналу “Нова школа”, який виходив із січня 1918 р. до травня 1918 р., друкувалися письменники, митці, освітні діячі Полтавщини: В. Чередниченко, М. Карінцев, Л. Кротевич, П. Левченко, О. Немировський, М. Рудинський, Ф. Чайківський. У публікаціях цих авторів домінувала думка про те, що в розбудові системи національної освіти велике значення має насамперед ідеологія “народної школи”, від якої залежать усі галузі як духовної (релігія, наука, мистецтво), так і матеріальної культури народу. Зміст статей передусім акцентовано на плеканні ідей української державності

й формуванні відповідної морально-духовної атмосфери в середовищі вчителів та їхніх вихованців.

На основі змістово-тематичного аналізу статей журналу “Нова школа” досліджуваного періоду встановлено, що педагогічний часопис сконцентрував на своїх сторінках значний інтелектуальний потенціал громадських і педагогічних діячів того часу, які намагалися популяризувати та поширювати інноваційні ідеї, що впливали на становлення нової моделі українських загальноосвітніх шкіл, публікації з різних питань освіти засвідчують широкий спектр пошуків тогочасних фахівців і сьогодні мають цінність джерел вивчення історії виховання та навчання школярів.

Список використаних джерел

1. Журнали психолого-педагогічної тематики XIX – початку XX ст. з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського : іст.-бібліогр. дослідж. / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [упоряд.: Мацібора Н. Г., Івашенко В. М., Бондарчук О. Б. [та ін.]. – Київ : Четверта хвиля, 2009. – 125 с.
2. Нова школа : пед. журн. для вчителів початкових шк. Полтавщини : [інформація про журн.] // Нова шк. – 1918. – № 1. – С. [3].
3. Сірополко С. Історія освіти в Україні / Степан Сірополко. – Київ : Наук. думка, 2001. – 912 с.

В. Ю. Кемпе

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЗМІСТОВІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ КНИЖКОВОЇ ВИСТАВКИ ДО ВСЕУКРАЇНСЬКОГО НАУКОВО-ПРАКТИЧНОГО СЕМІНАРУ “РОЗВИТОК ОСВІТИ В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921)”

Нині Україна переосмислює витоки власної державності. На початку XXI століття ми звертаємося до подій столітньої давності й маємо можливість об’єктивно та незаангажовано розглянути історичні процеси, зокрема розвиток освіти в добу Української революції 1917–1921 рр.

Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського з метою інформаційного забезпечення наук про освіту, педагогіки та психології організовує різноманітні тематичні виставки.

Коротко розглянемо підходи до організації та змісту виставки, присвяченої розвитку освіти в добу Української революції 1917–1921 рр. Вона складається з двох рубрик: “Документи доби Української революції” і “Праці історіографічного характеру сучасних дослідників”.

У першій рубриці виставки представлено науковий доробок таких відомих педагогів та освітніх діячів початку XX століття, як С. Русова, Я. Чепіга, С. Сірополко, Т. Лубенець. Серед документів є праця С. Постернака “Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917–1918 рр.”. На думку історика педагогіки Л. Березівської, це видання можна вважати “не лише джерелом, а й першою історіографічною працею про національну реформу, оскільки автор намагався системно проаналізувати

стан шкільної освіти на українських землях у передреволюційний період; здобутки і прорахунки реформи на різних етапах національно-демократичної революції; поділ суспільства на течії щодо розвитку національної шкільної освіти; історію створення і зміст Проекту єдиної школи в Україні та ін.” [1, с. 16]. Крім того, підґрунтям для вивчення реформ шкільної освіти за часів Української революції 1917–1921 рр. слугують підручники з української граматики, правопису, букварі, посібники з алгебри, природничих наук та методичні розробки для вчителів того часу. На виставці представлено також журнал “Вільна українська школа” (1917–1921 рр.), який, за словами Л. Березівської, “відіграв особливу роль у консолідації культурно-просвітницьких, педагогічних сил довкола ідеї створення національної системи освіти на основі кращого вітчизняного та зарубіжного досвіду” [2, с. 7].

Дібрані джерела дають можливість відтворити панораму освітньої діяльності в контексті створення єдиної демократичної національної школи в добу Української Центральної Ради, Гетьманату Скоропадського та Директорії УНР.

До другої рубрики книжкової виставки ввійшли праці історіографічного характеру сучасних українських учених (Л. Березівської, П. Дроб’язко, Г. Улюкаєвої, Г. Черненко), представника української діаспори Г. Васьковича та ін.

На виставці представлено перший в Україні навчальний посібник за редакцією О. Сухомлинської “Нариси історії українського шкільництва (1905–1933)”, в якому історію шкільництва в нашій державі розглянуто крізь призму ідеї української ментальності, української школи.

Серед документів виставки переважають праці Л. Березівської. Зокрема, користувачі бібліотеки мають змогу ознайомитися з ґрунтовною монографією вченої “Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті”. У ній автор на основі значного масиву архівних та опублікованих джерел висвітлила соціально-економічні, суспільно-політичні та педагогічні причини, перебіг і результати реформування шкільної освіти в добу Української революції. Додатком до монографії є посібник “Реформи шкільної освіти в Україні у ХХ столітті: документи, матеріали і коментарі”, що містить документи, які допоможуть освітянам осмислити факти, явища, ідеї щодо трансформування шкільної освіти в зазначений період.

До виставки ввійшла й колективна монографія “Диференційований підхід в історії української школи (кінець ХІХ – перша половина ХХ століття)”. У другому розділі цього видання “Ідеї про диференційований підхід в українській школі доби визвольних змагань (1917–1920)”, написаному Л. Березівською, розкрито розвиток диференційованого підходу до шкільного навчання як складного загальнопедагогічного й загальнодидактичного явища педагогічної дійсності в добу Української революції.

На виставці представлено низку статей із періодичних видань і збірників наукових праць, присвячених реформам в освіті за часів

Української революції. Зокрема, заслуговує на увагу публікація Л. Березівської “Проект єдиної школи в Україні про дванадцятирічну загальну середню освіту (1917–1920 рр.)”. У ній автор висвітлила основні положення концепції дванадцятирічної загальної освіти відповідно до розробленого Проекту єдиної школи в Україні.

Матеріали підготовленої до Всеукраїнського науково-практичного семінару “Розвиток освіти в добу Української революції (1917–1921)” виставки забезпечили науково-інформаційний супровід заходу й можуть бути використані для подальших історико-педагогічних студій.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті: історіографія питання / Л. Д. Березівська // Історико-педагогічний альманах / НАПН України, Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини, Всеукр. асоц. істориків педагогіки. – Умань, 2009. – Вип. 1. – С. 15–28.

2. Березівська Л. Д. Колекція журналу “Вільна українська школа” (1917–1920) як джерело мікроісторії освіти України / Л. Д. Березівська // Історико-педагогічний альманах / НАПН України, Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини, Всеукр. асоц. істориків педагогіки. – Умань, 2016. – Вип. 1. – С. 4–9.

Л. А. Лопатко

РОЛЬ “ВІЛЬНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ” У ЗАРОДЖЕННІ НАВЧАННЯ ДОРΟΣЛИХ

У розвитку національної освіти в Українській державі 1917–1920 рр. чільне місце посідала педагогічна преса. Саме вона була одним із основних джерел інформації щодо поширення науково-педагогічних знань, обміну досвідом, обговорення актуальних питань тогочасної школи [1, 3, 5, 9]. Українська періодика сприяла вирішенню не лише основних проблем педагогіки, а й була засобом удосконалення шкільної освіти, її організаційним осередком. Зокрема, часопис “Вільна українська школа” став своєрідною енциклопедією розвитку шкільництва на Україні, де розглядалися, в тому числі й питання ліквідації безграмотності дорослого населення [2, 6, 11].

Наріжною ідеєю визначеного видання стала ідея побудови освіти на національних підвалинах із рідною мовою навчання. Українська педагогічна громадськість почала опікуватися розбудовою національної школи, широко розгорнула обговорення питань реформування освіти. Автори часопису: О. Дорошкевич, О. Музиченко, С. Русова, П. Холодний, Я. Чепіга, С. Черкасенко та інші вбачали шлях оновлення й розширення змісту освіти в запровадженні таких навчальних дисциплін, як: рідна мова і література, українознавство, історія України, географія України, висували вимоги щодо здійснення принципу доступності школи для всіх, безкоштовної початкової освіти.

“Важливим засобом навчання дорослих є і українська книжка” – таку думку висловлювала відомий педагог С. Русова. Вона пропонувала визнати, що для освітян книга – справжнє знаряддя навчання, яким треба заохочувати учнів, викликати в них бажання якнайкраще використовувати її зміст із повним розумінням провідної думки [3, с. 2]. С. Русова неодноразово підкреслювала, що національна самосвідомість якнайкраще формується в учнів, котрі і в сім'ї, і в школі спілкуються рідною мовою. Ґрунтуючись на науковій спадщині О. Потебні, вона розглядала рідне слово як джерело неповторного, національного світобачення. Основною психологічною вимогою педагог вважала прийняття знань на тій мові, яку учень розуміє найкраще, з якою в нього пов'язана вся духовна істота, на якій він має вже цілу низку уявлень [3, с. 4].

Із початком революції П. Холодного запросили працювати в уряди молоді держави, де він займався організацією освіти. Учений особисто сприяв створенню скаутських організацій – “Січей” як форми фізичного й морального виховання української молоді. 1917 р. у Києві було засновано Українське товариство шкільної освіти, членом якого він був, доручило йому скласти проект національної школи в Україні, і який став основою концепції єдиної школи, над якою під керівництвом П. Холодного працювало багато комісій [8, 9].

Як освітянин, він розробляв плани професійної освіти, але через зміну урядів матеріал залишився невідредагований і неготовий до друку (зберігався в архіві Уряду УНР). Також П. Холодний підготував проект управління освітою (1919 р.), “Статут єдиної школи” (1921 р.); запропонував план, який давав можливість демобілізованим українським військовим вступати до ВНЗ Польщі; організував інтернат для українських студентів у Варшаві. Ці заходи, які висвітлювалися на сторінках часопису, дали змогу отримати вищу освіту багатьом сотням українців.

Просвітницька діяльність О. Музиченка на посаді генерального інструктора Генерального Секретаріату Освіти разом із С. Русовою, Я. Чепігою спрямовувалася на вирішення основної проблеми – створення єдиної школи України. Свої думки автор виклав у працях “Реформа школи та шкільна реформація вільної української школи” (1918), “Питання про єдину школу на Україні” (1919), “До історії єдиної школи на Україні” (1919). Під терміном “єдиною” розумівся національний заклад із рідною мовою навчання, із використанням народної творчості, краєзнавства, вивченням історії. Така школа мала бути світською, безкоштовною, обов'язковою, автономною, вільною, трудовою [1, 9].

Я. Чепіга на сторінках часопису доводив необхідність розбудови системи освіти та виховання на основі ґрунтового дослідження природи дитини, врахування індивідуальних, спадкових і психофізіологічних особливостей. Він стверджував, що освіта має будуватися саме на закладених природою духовних здібностях дитини. За таких умов вона буде кориснішою й міцнішою. Характерними та знаковими є його праці, які висвітлюють ідеї національної самосвідомості й духовності нашого народу: “Національне

виховання”, “Національність і національна школа”, “Ґрунтовні принципи нормальної школи”, “Школа і освіта на Україні”.

Про мову навчання в освітніх закладах він говорив наступне: “школу, мачуху наших дітей, маємо тепер на Вкраїні, ... ця чужа й не рідна українському народові. Не жива безмірно глибока, життєдайна рідна мова народу, яку вистраждав він упродовж тисячоліть” [2, с. 2]. Науковець стверджував, що в основі загального розвитку дитини лежить розвиток мови, а якщо її відібрати, то дитина стане духовно глухою й сліпою. “Рідна мова – це народний скарб, в ньому зібрано й сховано найкоштовніше, найкраще, найдорожче, – все, що підносить людину до найвищих ступенів культурного рівня, все, на чому будується її поступове моральне, духовне й культурне життя, – її минуле і її майбутнє. Мова – то праця народного духу, його жива діяльність. Мові властиве все, що має в собі дух нації” [2, с. 4].

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що педагогічні погляди й напрацювання українських просвітителів 1917–1921 рр. ХХ ст. є першим кроком вагомого внеску в розвиток вітчизняної педагогіки, який ще потребує ґрунтового дослідження й усебічної оцінки.

Список використаних джерел

1. Вільна українська школа : орган ВУС. – Київ, 1918. – № 5/6, 10 ; 1919. – № 1–9.
2. Кульбіда С. В. Вечірня спеціальна середня школа України для осіб з вадами слуху: становлення та розвиток : автореф. дис... канд. пед. наук : спец. 13.00.03 “Спеціальна педагогіка” / Світлана Вікторівна Кульбіда ; Ін-т дефектології АПН України. – Київ, 1999. – 22 с.
3. Кульбіда С. В. Вечірня школа: вчора і сьогодні / С. Кульбіда // Збірник матеріалів І Всеукраїнської конференції з історії навчання глухих в Україні / Укр. т-во глухих. – Київ, 2001. – С. 128–132.
4. Кульбіда С. В. До питання про білінгвальне навчання нечуючих: теорія і практика / С. В. Кульбіда // Жестова мова й сучасність : зб. наук. пр. / Ін-т спец. педагогіки АПН України. – Київ, 2006. – Вип. 1. – С. 16–22.
5. Кульбіда С. В. До питання про стан використання і вивчення жестової мови в Україні (історичний аспект) / С. В. Кульбіда // Наук. часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19, Корекційна педагогіка та психологія : зб. наук. пр. / НПУ ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2007. – № 8. – С. 14–18.
6. Кульбіда С. В. Зародження жестової мови в освітніх осередках для глухих (поч. ХІХ ст. – поч. ХХ ст.) / С. В. Кульбіда // ІІІ Міжнародна конференція “Актуальні проблеми розвитку світової науки” (м. Київ, 28 лютого 2017 р.) / Центр наук. публікацій, Зб. наук. публікацій “Велес”. – Київ, 2017. – С. 56–62.
7. Кульбіда С. В. Науково-методичні засади впровадження української жестової мови у навчальний процес нечуючих / С. В. Кульбіда // Жестова мова й сучасність : зб. наук. пр. / Ін-т спец. педагогіки АПН України. – Київ, 2009. – Вип. 5. – С. 45–53.
8. Кульбіда С. В. Поліпшення якості навчання глухих дітей шляхом використання жестової мови / С. В. Кульбіда // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі : наук.-метод. зб. / Ін-т спец. педагогіки АПН України. – Київ, 2005. – Вип. 6. – С. 333–337.
9. Кульбіда С. В. Проект концепції жестової мови в Україні / Світлана Кульбіда, Ірина Чепчина // Дефектологія. – 2009. – № 3. – С. 3–7.

10. Кульбіда С. В. Стан використання і вивчення жестової мови. Історія досліджень / С. В. Кульбіда // Сучасні системи розвитку спеціальної освіти (українсько-канадський досвід : матеріали Міжнар. конф. – Київ, 2005. – С. 75–83.

11. Кульбіда С. В. Теоретико-методичні засади використання жестової мови у навчанні нечуючих : монографія / С. В. Кульбіда. – Київ : Поліпром, 2010. – 503 с.

12. Кульбіда С. В. Українська дактилологія : наук.-метод. посіб. / Світлана Кульбіда. – Київ : Пед. думка, 2007. – 328 с.

13. Поліпшення якості навчання глухих дітей шляхом викорисчтання жестової мови : Дидактичні та соціально-психологічні аспекти колекційної роботи у спеціальній школі. – Науково-методичний збірник. – Київ, 2005. – С. 333 – 337.

Т. О. Рудницька

НАВЧАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА НА ВИСТАВЦІ “УКРАЇНСЬКА КНИГА 1917–1921 рр.” У ПЕДАГОГІЧНОМУ МУЗЕЇ УКРАЇНИ

Період 1917–1921 рр. складний, але надзвичайно важливий час на доленосні події в історії нашої держави, коли відбувалися вирішальні перетворення в побудові української національної школи. Минуло 100 років, але актуальність тих подій сьогодні беззаперечна.

У виставковій залі Педагогічного музею України 2 березня 2017 р. відбулося відкриття виставки “Українська книга 1917–1921 рр.” (із фондів Педагогічного музею України). На урочистому відкритті зазначалося: “Культурні процеси тих років мали всі ознаки національного відродження і багато в чому визначили подальший розвиток української культури. Цей час можна з впевненістю назвати ренесансом українського книговидання, адже саме тоді вперше в історії української культури преса та видавнича діяльність набувають такого стрімкого розвитку” [1]. На виставці експонуються навчальна та художня література, періодичні видання, дитяча книга 1917–1921 рр.

У розділі “Навчальна література” представлено граматики, букварі, читанки, словники, підручники з різних предметів українських авторів, що видавалися в період із 1917 по 1921 рр. У вітрині на схематичній карті Європи представлені педагогічні видання, що висвітлюють ідеї та стан шкільної справи в зарубіжних країнах. Наприклад, книга українського педагога й громадського діяча І. Ющишина “Організація Українського вчительства в Австрії до європейської війни” (Київ, 1918). Автор прагнув познайомити українське вчительство з організаційною роботою своїх закордонних колег, чого перед війною не можна було зробити, та на прикладі галичан показати, що може гальмувати нормальний розвиток професійних учительських спілок, і, навпаки, що їм сприяє.

Друга книга, яка експонується в розділі “Швейцарська спілка” (Київ, 1917), належить перу відомого українського вченого-педагога М. Драгоманова. Не випадково для обґрунтування принципу “пріоритет прав особи” він активно залучає досвід демократичних країн, зокрема в цій праці автор описує стан шкільництва в Швейцарії: “Не маючи багато видатків ні на

уряд, ні на військо, швейцарці можуть обернути багато грошей на школи. Ніде в Європі нема стільки всяких шкіл, як у Швейцарії...” [2, с. 26].

Цікавим виданням цього періоду є книга німецького педагога, автора теорії громадянського виховання “Що таке державногромадянське виховання” Г. М. Кершенштейнера (Київ; Раштат, 1918), яка унікальна тим, що саме нею розпочалася серія видань педагогічного змісту під загальною назвою “Нові Виховничі шляхи”. У передмові до українського видання книги зазначено: “Мета даного видавництва така. Все, що на Заході: в Німеччині, в Англії, у Сполучених державах, у Данії, у Швейцарії і т. д. показалося на полі виховання здоровим, творчим, зацепити в нас на Україні. Ті ж питання, яких життя на Заході ще не розв’язало, ті питання ми теж порушуватимемо в нашій бібліотеці з метою – кинути їх у дискусію між людей...” [3, с. 5]. Цінність цього видання ще й тому, що Г. Кершенштейнер спеціально для українського читача написав “Вступне слово”.

На виставці є книги відомого педагога, письменниці, громадського діяча С. Русової, яка розробила концепцію українського національного дитячого садка. Так, у книзі “Позашкільна освіта. Засоби її переведення” (Київ, 1918) педагог наголошує на важливості позашкільної освіти, на необхідності виховання дитини дошкільного віку; звертається до історії позашкільної освіти в Росії та Україні, деяких європейських країнах, наприклад Англії, Франції, Данії.

У книзі “Дошкільне виховання” (Катеринослав, 1918) вона дала досить вичерпну відповідь на питання, яким повинен бути український дитячий садок: “Він мав організовуватись на підставах науки, відповідно до сучасних певних принципів психології і педагогіки. Разом з цим він має бути весь пройнятий національним духом нашого народу” [4, с. 36].

Великою популярністю користувалися також укладені українськими педагогами Б. Грінченком, С. Черкасенком, Т. Лубенцем, В. Сімовичем, О. Курило, О. Стешенко підручники, які представлені на виставці. Це посібники з природознавства та математики, граматики, а також книги іноземними мовами.

Отже, на виставці “Українська книга 1917–1921 рр.” (із фондів Педагогічного музею України) представлена тогочасна навчальна й педагогічна література, яка є яскравим прикладом значного розвитку освіти та підручникотворення в добу Української революції (1917–1921 рр.).

Список використаних джерел

1. Відкриття виставки “Українська книга 1917–1921 рр.” (з фондів Педагогічного музею України) [Електронний ресурс] // Педагогічний музей України : [офіц. портал]. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <http://pmu.in.ua/exhibitions/відкриття-виставки-українська-книг-2/>. – Назва з екрана.
2. Драгоманов М. Швейцарська спілка / М. Драгоманов. – Київ : Криниця, 1917. – 32 с.
3. Кершенштейнер Г. Що таке державногромадянське виховання / Г. Кершенштейнер ; [пер. В. Сімовича]. – Київ ; Раштат : Нові Виховничі Шляхи, 1918. – 94 с.

Розділ 2. ***Реформування освіти в добу Української революції***

Н. М. Коляда

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ДИТИНСТВА В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921)

В історії вітчизняної освіти, соціального виховання заслуговує на увагу та вивчення доба Української революції (1917–1921) – період визвольної боротьби українського народу, коли короточасна державна незалежність започаткувала нову національну систему освіти, що базувалася на демократичних засадах.

Для запровадження соціально-педагогічних ідей у життя в структурі Наркомосу на першому засіданні ради відділу соціального виховання (25 квітня 1920 р.) було засновано відділ соціального виховання – Ценсоцвих (згодом Головсоцвих). Загальні питання соціального виховання розглядала рада відділу, до складу якої, крім керівників підвідділів, входили представники політичних і профспілкових організацій. При раді організовувалися тимчасові та постійні комісії, які займалися конкретними соціально-педагогічними проблемами (і рада, і комісії були державно-громадськими об'єднаннями, які забезпечували залучення сил громадськості до розробки політики у сфері соціального виховання). Виконання прийнятих радою й комісіями рішень доручалося чотирьом підвідділам соціального виховання: загально-організаційному; науково-педагогічному; охорони дитинства; дитячих закладів. У складі губернських і повітових відділів народної освіти також засновувалися підвідділи соціального виховання.

У липні 1920 р. декретом Раднаркому України було створено Раду захисту дітей (на чолі з головою Раднаркому), до складу якої увійшли всі “важелі управління” – наркоми охорони здоров'я, освіти, соціального забезпечення, продовольства та землеробства, представники Південного бюро ВЦРПС, Жінвідділу.

У бік соціального захисту дітей скеровує розвиток системи освіти І Всеукраїнська нарада з питань освіти (Харків, березень 1920 р.), під час якої було ухвалено “Схему народної освіти в УСРР”, що передбачала створення навчальних закладів двох типів: установи соціального виховання дітей до 15 років та професійно-технічні школи з дво-трирічним терміном навчання. На виконання рішень цієї наради було видано два основоположні документи – “Декларація про соціальне виховання дітей” і постанова “Про дитячі будинки”, якими вносилися кардинальні зміни в систему народної освіти [3, с. 86].

Відповідно до “Декларації про соціальне виховання дітей” (затверджена 1 липня 1920 р.) в Україні запроваджувалась особлива система соціального виховання, яка охоплювала дітей від народження до 15 років, і головна мета якої вбачалася в охороні дитинства. Термін “охорона дитинства” у прийнятому документі розглядався надто широко – як освіта, виховання, годування, одягання [2, с. 9–11].

Важливо, що основною формою соціального виховання проголошувалася не школа, а дитячий будинок. Прагнення керівництва українського Наркомосу замінити школу дитячим будинком пояснюється кількома причинами. По-перше, більше мільйона дітей у цей період були на межі голодної смерті, і єдиним порятунком для них була соціальна допомога з боку держави, яку передбачалося надавати в дитячих будинках. По-друге, керівництво Наркомосу України помилково вважало, що сім’я неспроможна розв’язувати нові завдання виховання і, більше того, негативно впливає на формування дитини. По-третє, організатори освіти, захоплені руйнівним пафосом щодо вітчизняної “старої школи”, вирішили використати дитячий будинок як альтернативу, як принципово нову форму організації дитячого колективу [2, с. 29–30].

В українській “Декларації про соціальне виховання дітей” було закладено інший підхід до організації освітньої системи, ніж у російських “Декларації...” та “Положенні про єдину трудову школу РРФСР”. Українська система освіти почала розвиватися інакше, ніж у Росії, що пояснювалося насамперед тим, що через голод і розруху з’явилася велика кількість безпритульних дітей, а багато дітей навіть у сім’ях не мали належних засобів до існування. Тому перед Наркомосом у цей час постало першочергове завдання – надати державне забезпечення дітям у спеціально створених для цього установах [4, с. 57].

Нормативному забезпеченню головного напрямку діяльності соцвиху – соціального захисту підростаючого покоління – було присвячено ряд документів: постанова Ради Народних Комісарів УСРР “Про заходи боротьби з дитячою безпритульністю” (11 червня 1921 р.), “Положення про соціально-правову охорону дитинства” (затверджене Ценсоцвихом 27 жовтня 1921 р.) та цілому ряді інших циркулярних листів, постанов та розпоряджень, що передбачали заходи по захисту дітей. Також із 1921 р. Наркомос УСРР видавав “Порадники соціального виховання” – спеціальні збірки директивних матеріалів про школу й виховання в Україні.

Під соціальним вихованням розумілася всезагальна організація дитинства, створення колективного життя всього дитячого населення. Саме колективний принцип життєдіяльності дитини став основою соціального виховання, основним фактором якого незабаром буде проголошено дитячий рух як основний фактор соціального виховання.

Список використаних джерел

1. Декларація Наркомосвіти У.С.Р.Р. про соціальне виховання дітей // Вісн. Нар. комісаріату освіти У.С.Р.Р. – 1920. – № 1. – С. 9–11.

2. Липинський В. В. Становлення і розвиток нової освіти в УСРР у 20-ті роки / В. В. Липинський. – Донецьк, 2000. – 247 с.
3. Нариси історії українського шкільництва: 1905–1933 : навч. посіб. / О. В. Сухомлинська [та ін.] ; за ред. О. В. Сухомлинської. – Київ : Заповіт, 1996. – 304 с.
4. Цибулько Л. С. Соціальне виховання у вітчизняній педагогічній теорії та практиці 20–30-х років ХХ століття : дис. ... кан. пед. наук : 13.00.01 / Цибулько Людмила Григорівна ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. –Слов'янськ, 2005. – 185 с.

О. Б. Петренко

ДЕРЖАВНА ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ЩОДО НАВЧАННЯ Й ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ РІЗНИХ СТАТЕЙ

Події, пов'язані з національно-визвольною боротьбою українського народу в 1917–1921 рр., у сучасній історії України носять назву Української революції. За ці роки в Україні змінилося декілька урядів, кожен з яких намагався здійснювати власну національну освітню політику, шукав нові форми й методи, які відповідали б характеру та завданням політичних режимів, що утверджувалися.

Уже з березня 1917 р. новоутворена Українська Центральна Рада, визначивши освітню політику одним із провідних напрямів своєї діяльності, утворила перший державний орган управління освітою – Генеральний Секретаріат освіти, головним завданням якого було проведення українізації школи, збереженні її єдності. Проведені в Києві в квітні 1917 р. перший, а в серпні – другий Всеукраїнські учительські з'їзди, виробляючи програми перебудови системи освіти в Україні, розглядали й гендерні питання. Зокрема, директор департаменту позашкільної освіти С. Русова виступила за обов'язкове впровадження “коєдукації” (спільного навчання й виховання) в освіті. Для цього пропонувалося ліквідувати різноманітну відомчу приналежність шкіл і створити єдину державну початкову школу, в якій діти всіх станів суспільства незалежно від статі мали б можливість безкоштовно здобувати обов'язкову спільну початкову освіту з наступним її продовженням в середніх, спеціальних та вищих навчальних закладах. Новим було те, що Секретаріат освіти прийняв постанову, якою передбачалось запровадження загальноосвітніх середніх шкіл і гімназій зі спільним навчанням хлопців і дівчат, що було суттєвим кроком вперед.

Після III Універсалу Української Центральної Ради (7 листопада 1917 р.) була проголошена Українська Народна Республіка, Генеральний Секретаріат освіти якої затвердив “План управління освітою в Україні”, за яким передбачалася реорганізація системи освіти.

У грудні 1917 р. у Харкові розпочав діяльність ще один уряд – Народний Секретаріат, сформований з українських більшовиків, було проголошено створення УСРР. Відповідно до основних положень російських урядових документів Народним секретаріатом освіти було висунуто вимогу про світськість, безкоштовність освіти й про те, що навчання та виховання

повинні бути спільними для дітей обох статей. Із введенням більшовицьких військ в Україну (січень–березень 1918 р.) створювалися радянські шкільні органи, освітня політика формувалася за російським курсом на єдину трудову політехнічну школу, спільну для дітей обох статей. Проте перший “період існування радянської влади на теренах України виявився занадто коротким і практично далі “декларацій про наміри” справа перетворення освіти не пішла” (О. Сухомлинська).

У березні 1918 р., коли уряд УНР відновив свою діяльність, освітня політика була спрямована на вироблення основ всенародного навчання. Радою Міністрів видавався так званий “обіжник” (щомісячний), який встановлював порядок функціонування шкіл. Порівняльний аналіз навчальних програм хлоп’ячих та дівочих гімназій тих років свідчить, що, окрім однакових базових дисциплін, хлопцям, на відміну від дівчат, викладали філософську пропедевтику, законодавство, латинську мову, фізику, французьку та німецьку мови, а дівчатам – географію України, природознавство, французьку, німецьку або англійську мову (за вибором), краснопис, малювання, рукодільництво. Наведені дані дають підстави стверджувати, що, хоча в УНР і проголошувалась єдина спільна загальноосвітня школа, фактично навчальний процес усе ж здійснювався за дореволюційним підходом: початкова освіта для хлопців і дівчат була єдиною, середня ж у більшості була роздільною й відображала існуючі гендерні стереотипи, патріархальні погляди на призначення жінки в суспільстві.

Інша модель загальноосвітньої єдиної школи впроваджувалася в Україні після проголошення Гетьманату. Українська держава гетьмана П. Скоропадського (проіснувала з 29 квітня по 14 грудня 1918 р.) створила Державний комітет із народної освіти, який намагався зберегти дореволюційну систему освіти: юридично закріплювалося існування чоловічих, жіночих і спільних середніх шкіл, у навчальні плани й програми були внесені лише часткові зміни.

Своєю чергою, уряд Директорії (грудень 1918 р. – листопад 1921 р.) засудив діяльність Міністерства освіти і мистецтва доби Гетьманату за повернення до дореформених принципів побудови освіти й поставив за мету продовження освітньої політики Центральної Ради, упровадження плану єдиної школи. Гендерна освітня політика Директорії визначалася проектом Урядової Комісії з вироблення Конституції під назвою “Основний державний закон Української Народної Республіки”. Цей документ проголошував принцип рівності чоловіків та жінок, фактично утверджуючи гендерну демократію в суспільстві. У законі зазначалося, що “ніякої різниці в правах і обов’язках між чоловіком і жінкою право Української Народної Республіки не знає”, при цьому рівноправність жінок поширювалася на всі галузі життя, аж до військової служби.

Водночас на сході України паралельно з діяльністю Директорії в центрі й на заході вже навесні 1919 р. встановилася радянська влада, яка знову почала активно впроваджувати освітню політику радянської Росії. Як і два

роки тому, Наркомос УСРР розробив радянську концепцію побудови освіти, взявши за основу “Положение о единой трудовой школе” (1918) Наркомосу РСФФР. Навчання в школі першого й другого ступеня було загальним, обов’язковим, світським, безкоштовним і спільним для дітей обох статей. Особливо важливо, що в тексті директиви Наркомосу про запровадження спільного навчання окремим рядком було видруковано примітку про заборону вживання слів “чоловічий” та “жіночий” у найменуванні всіх закладів освіти, усіх ступенів і типів, враховуючи вищу школу.

Таким чином, на державному законодавчому рівні було задекларовано гендерну рівність у здобутті освіти представниками обох статей та функціонування лише змішаних шкіл. Однак на практиці в Україні процес ліквідації “дівочих” і “хлоп’ячих” шкіл активізувався лише з березня 1919 р. (чергове поширенням радянської влади на території України). Замість цих шкіл утворювалися школи спільного навчання з повним збереженням шкільного майна. При цьому особлива увага приділялася дотриманню вимог до світськості школи та її спільного характеру для дітей обох статей. Відповідно до основних принципів єдиної трудової школи вона повинна бути світською й спільною для обох статей.

Партія більшовиків впроваджувала свою освітню політику до серпня 1919 р., коли в Україні був введений денікінський режим (серпень 1919 р. – березень 1920 р.), який фактично намагався скасувати всі нововведення в галузі народної освіти. Уряд Добровольчої армії припинив реорганізацію освіти, закрити національні школи, Академію наук. Він виступав за відновлення царського законодавства в галузі освіти, повернувся до поділу на жіночі й чоловічі училища, гімназії. Однак перебування при владі уряду Добровольчої армії було недовгим, і вже в березні 1920 р., втретє повернувшись в Україну, більшовики продовжили реорганізацію освіти, розбудову українського шкільництва.

Відповідно Наркомос УСРР розробив “Декларацію Наркомосвіти УСРР про соціальне виховання дітей” (1 липня 1920 р.), згідно з якою пропонувалося запроваджувати соціальне виховання для дітей обох статей віком до 15 років. Школа першого ступеня мала бути реорганізована в дитячий будинок, спільний для дітей обох статей, а школа другого ступеня – у професійно-технічні навчальні заклади, після завершення яких діти були б фахівцями з робітничих та селянських професій.

Таким чином, національно спрямовані уряди України, які діяли досить короткі періоди часу, якісно відрізнялися один від одного, але стояли майже на однакових позиціях щодо запровадження спільної освіти для дітей обох статей. Концептуальною в кожного уряду (крім Гетьманату та денікінського уряду) була вимога давати освіту людині незалежно від її статі. Була зроблена дійсно революційна спроба визнати рівність в освітній галузі жінки з чоловіком. Спільне навчання й виховання дітей шкільного віку стало державною стратегією: уряди Центральної Ради та Директорії задекларували спільне навчання хлопців і дівчат упродовж усього періоду шкільного навчання й намагалися увести його в школах України. Однак громадянська

війна, постійні зміни влади, паралельне існування в різних регіонах України двох міністерств (Міністерства народної освіти УНР і Наркомосу УСРР у Харкові), існування декількох різновекторних концепцій розвитку освіти перешкоджали ефективному здійсненню необхідних і в цілому прогресивних змін у системі шкільної освіти щодо навчання й виховання дітей різних статей.

Н. Б. Антонець

ДО ПИТАННЯ ПРО СТВОРЕННЯ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ УЧИТЕЛЬСЬКОЇ СПІЛКИ (1917)

До числа найпомітніших явищ освітнього життя періоду 1917–1920 рр. можна віднести діяльність Всеукраїнської учительської спілки (далі – ВУС). Це професійне об'єднання вчителів і діячів народної освіти згуртувало в своїх лавах (станом на 1919 р.) 20 тис. національно свідомих педагогів [4, с. 100], які своїм обов'язком вважали взяти безпосередню активну участь у створенні української системи освіти, а також намагалися організувати профспілкове життя в галузі.

Як свідчить “Справоздання Центрального Бюро Всеукраїнської учительської спілки від 15 серпня 1917 р. до 1 січня 1919 р.”, питання про необхідність організації українського вчителства підняла під час своєї доповіді на 1-ому Всеукраїнському вчительському з'їзді (проходив 5–6 квітня 1917 р. у Києві) С. Русова [3, с. 18]. У травні того ж року слухачі курсів, які влаштували в Києві Товариство шкільної освіти для лекторів літніх учительських курсів, ініціювали створення комісії для підготовки організаційних зборів майбутнього громадського об'єднання освітян. Такі збори відбулися 30 травня 1917 р. Проходили вони під головуванням тодішнього Генерального секретаря народної освіти І. Стешенка за участю вчителів, котрі приїхали до Києва з усіх регіонів України на декілька літніх курсів, що проходили одночасно. Обрана на цих зборах ініціативна група підготувала проведення 13–15 серпня того ж року 1-го Всеукраїнського професійного учительського з'їзду. Участь у ньому згідно з концепцією побудови спілки брали лише представники вчительських організацій. Усього на з'їзді був 141 делегат, репрезентували вони 13169 осіб об'єданого вчителства. Внаслідок дебатів до спілки на той час приєдналися 7454 особи, залишилися поза неї – 4692 (про інших 1023 вчителів відомостей немає) [2, с. 30]. Делегати затвердили Статут спілки та обрали членів її керівного органу – Центрального бюро (складалося з 9 осіб). У 1917–1919 рр. Центральне бюро очолювала С. Русова, у 1919–1920 рр. її змінив О. Дорошкевич.

Оскільки в основу нового об'єднання освітян лягли принципові положення статуту Всеукраїнської спілки вчителів і діячів народної освіти, яку намагалася створити українська інтелігенція в 1906 р., ініціатори проведення 1-го Всеукраїнського професійного учительського з'їзду всіляко

підкреслювали ідейний зв'язок між цими двома організаціями. Певним чином мова йшла навіть не про створення нової спілки, а про відродження попередньої. Вагомим підтвердженням такої наступності стала доповідь про історію заснування Всеукраїнської спілки вчителів і діячів народної освіти, яку перед делегатами з'їзду прочитав учасник першої спроби згуртування освітянських сил С. Черкасенко [1].

Зауважимо, що, окрім іншого, з'їзд мав велике політичне значення. Один із очільників ВУСу О. Дорошкевич зауважував: "...як ми всі добре знаємо, по місцях йшла вперта боротьба за те, куди хилитися – чи до Всеукраїнської спілки, чи до Всеросійського Союзу. Учителі зросійщених великих городів тягли масу до "широкого моря" – Всеросійського Союзу, й подекуди вчительство піймалося на цей гачок. Треба було дати якусь сталу та міцну організацію, яка б з'єднала все вчительство в одну армію, що тулилася б коло наших політичних організацій. Це, безперечно, було зроблено на Професійному з'їзді, й делегати поїхали додому з певними планами організації професійних спілок" [2, с. 30].

Відразу після закінчення організаційного етапу створення ВУСу її Центральне бюро почало здійснювати заходи щодо заснування спілчанського друкованого органу, "де б одбивалися всі течії української педагогічної думки, де б освітлювалися всі найважливіші і найболючіші питання української школи і освіти, де б з'ясовувалися ці ж питання в світлі західноєвропейської педагогіки, і де б містилися всі відомості з життя українських спілок" [3, с. 21]. Оскільки в той же час видавництво "Українська школа" повідомило про початок передплати на свій педагогічний журнал, було вирішено не розпорозувати провідні національні освітянські сили, а зосередити їх на спільному періодичному виданні ВУСу та видавництва. До редакційного комітету цього часопису, що дістав назву "Вільна українська школа", від Центрального бюро Всеукраїнської учительської спілки ввійшли А. Бакалінський, Л. Білецький, О. Дорошевич і Ф. Сушицький, видавництво "Українська школа" представляли С. Русова, Ю. Сірий та С. Черкасенко. Першим відповідальним редактором єдиного тоді в Україні україномовного загальнопедагогічного журналу редакційний комітет обрав С. Черкасенка. Саме цей часопис згодом став одним із головних джерел досліджень як взагалі освітянського життя у період Української революції 1917–1921 рр., так і діяльності самої Всеукраїнської учительської спілки, яка припинила своє існування в 1920 р.

Список використаних джерел

1. Антонець Н. Б. Спиридон Черкасенко і Всеукраїнська спілка учителів і діячів народної освіти / Н. Б. Антонець // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту ім. П. Тичини. – Кив : Наук. світ, 2003. – Вип. 5. – С. 256–262.
2. Дор-ич Ол. [Дорошкевич О.] Кілька слів про вчительські з'їзди / Ол. Дор-ич // Вільна українська школа. – 1917. – № 1. – С. 30–31.

3. Другий з'їзд делегатів Всеукраїнської учительської спілки (15–18 січня 1919 року) : доклади, протоколи, резолюції // Вільна українська школа. – 1919. – № 6–7. – С. 1–32 ; № 8–9. – С. 33–48.

4. Осташко Т. Всеукраїнська учительська спілка (ВУС) / Т. Осташко // Малий словник історії України. – Київ : Либідь, 1997. – С. 100.

С. Б. Бричок

ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА В РОКИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА ВОЛИНІ

1917–1921 рр. – один із найскладніших періодів в історії Волинської губернії, західна частина якої впродовж кількох років була прифронтовою територією. Волинь відчула на собі всі перипетії боротьби різних політичних сил та збройних формувань.

Період Української революції можна умовно поділити на три основні етапи.

Перший припадає на час із березня 1917 р. по квітень 1918 р., коли основними політичними силами були загальноросійські центристські партії, які підтримували тимчасовий уряд, радикально-соціалістичні (більшовики) та українські національно-соціалістичні сили, що об'єдналися в Українську Центральну Раду. Тимчасовий уряд оберігав класово-становий характер системи освіти, а Українська Центральна Рада, головою якої був обраний визначний історик і громадянський діяч України М. Грушевський, стала на стороні прав і свобод українського народу, особливо багато уваги приділяла українізації всіх типів шкіл, розвитку їх національного характеру. Під час діяльності Центральної ради Волинь на короткий період стала місцем перебування українського уряду. За словами М. Грушевського, Волинь являла собою руїну, якої Україна не знала від страшного “згону” 1670-х рр.

По всій території Волинського краю (зокрема в Луцьку, Рівному, Володимирі, Ковелі, Дубні, Кременці, Острозі) почали діяти українські гімназії та народні школи. Усе це були нові навчальні заклади, оскільки опір українізації діючих шкіл на місцях виявився настільки значним, що легше було організувати нову школу, ніж реорганізувати стару.

Після 1917 р. почалася реформа освіти. За розпорядженням Генерального Секретаріату освіти церковнопарафіяльні школи, що були підпорядковані духовному відомству, переходили у відання міських управ. Відомий діяч освіти І. Ющишин відзначав, що процес переходу церковнопарафіяльних шкіл під оруду земських і міських управ відбувається систематично. Ці школи прирівнювалися до нижчих початкових шкіл. У них із 1 вересня 1917 р. навчання в усіх групах повинно було проводитись українською мовою.

Наприкінці квітня 1918 р. закінчила діяльність Центральна Рада і розпочався другий історичний етап, коли український уряд очолює гетьман П. Скоропадський. За часів Гетьманщини продовжувалася політика українізації шкільництва. Початкову ланку освіти було “українізовано” за

рахунок запровадження української мови як мови викладання всіх предметів уже з першого класу, а також у вищих початкових школах обов'язковим було запровадження дисципліни з українознавства.

Освітня політика Гетьманату щодо населення Волині мала як досягнення, так і прорахунки. Найбільшою проблемою була відсутність якісної освіти для поляків та невелика кількість шкіл із польською мовою навчання, хоча частка польськомовного населення була досить значною. Український уряд поширював мережі культосвітніх установ, шкіл, середніх закладів, намагався підвищити загальноосвітній рівень насамперед українського населення губернії.

Після повалення в грудні 1918 р. гетьманської політичної системи почався третій історичний етап, коли силами Директорії було проголошено відновлення Української Народної Республіки. Новий уряд взяв курс на продовження українізації культури. У добу Директорії УНР волинські землі стали регіоном інтенсивних військово-політичних подій із відстоювання української державності.

У червні 1919 р. майже вся Волинь, за винятком Володимир-Волинського, Ковельського й Луцького повітів, зайнятих польськими інтервентами, ще з листопада 1918 р. була захоплена більшовиками. На Волині почався етап соціалістичних перетворень, зокрема й у галузі народної освіти.

У квітні 1920 р. Волинська губернія була знову повністю окупована Польщею. Окупація призвела до колонізаторського поневолення краю. Згідно з наказом маршала Ю. Пілсудського Володимир-Волинський, Дубнівський, Ковельський, Кременецький, Луцький, Острозький і Рівненський повіти віддавалися під управління уряду Польщі. Приблизно 56 % площі Волинської губернії за мирним договором 18 березня 1921 р. відійшли до Польщі. Усі школи на окупованій території практично перестали функціонувати. Так закінчилася епоха існування просвітницької діяльності багатьох видів навчальних закладів Волині. У цей час на Волині, Поліссі не було жодної державної школи, а в окремих повітах – навіть початкових.

Для населення окупованих земель настали роки важкого соціально-економічного й національного гноблення, боротьби за визволення, за право розмовляти й навчатися рідною мовою.

Із приходом влади більшовиків на східну частину губернії, досягнення попередніх урядів були нівельовані, вони супроводжувалися нищенням як української, так і польської культури, тісно пов'язаних із релігією, ліквідацією традиційних форм культурно-освітніх установ. Важливими проблемами розвитку освіти на Волині залишалися відсутність принципу наступності в системі освіти національних меншин її низька якість, недостатня кількість власних педагогічних кадрів та навчально-методичної літератури.

Звісно, що така ситуація мала як позитивний, так і негативний вплив на соціально-економічний, культурно-освітній та політичний розвиток волинського краю. Злет національної самосвідомості, відновлення

української державності, розшарування суспільства, встановлення більшовицької влади, польська окупація – це лише основні політичні віхи цього періоду, які відобразились і на процесах, що відбувалися в той час у галузі освіти.

О. А. Гудовсек

ФОРМИ ТА МЕТОДИ НАВЧАННЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ШКОЛАХ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Досліджування філософських, мистецтвознавчих, історико-педагогічних, джерел показало, що розвиток образотворчого мистецтва як навчального предмета в початковій школі має багатовікову історію.

Основами вивчення дисципліни є філософське вчення Арістотеля про взаємодію дійсності та мистецтва, Я. А. Коменського про розвиток дитини в Материнській школі, а також прогресивні ідеї в галузі організації навчально-виховного процесу Д. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці. Для української національної школи початку ХХ століття важливе значення мають концептуальні засади філософії освіти Г. Сковороди, системи естетичного виховання П. Білецького-Носенка, теоретична спадщина відомих українських педагогів Б. Грінченка, М. Драгоманова, О. Духновича, Т. Лубенця, С. Русової, К. Ушинського, Т. Шевченка.

На початку ХХ ст. з'являються різноманітні погляди педагогів, психологів, мистецтвознавців щодо мистецтва в цілому та викладання образотворчого мистецтва в школах зокрема.

Образотворче мистецтво як навчальний предмет дає учням знання елементарних основ образотворчої грамоти, що має велике значення щодо їхнього естетичного виховання. Уміння бачити в навколишній дійсності різноманітність форм, кольору, бачити прекрасне в різноманітних його проявах сприяє розвитку мистецьких здібностей, формуванню естетичного смаку.

Через малювання пробуджується інтерес до мистецтва, відкривається шлях правильного розуміння творів образотворчого мистецтва. Заняття малюванням розвиває вміння бачити красиве в природі, в оточуючому житті.

На початку ХХ ст., коли образотворче мистецтво (малювання) було включено в школи як навчальний предмет, у вчителів не було достатнього досвіду щодо форм та методів його викладання. Тому на початковому етапі у звичайні школи були перенесені методи початкового навчання малювання з професійної школи: геометричний, копіювальний та натуральний.

Геометричний метод полягав в тому, що в основі методики навчання малювання лежала геометрія, яка, як вважали прихильники цієї теорії, допомагає з математичною точністю будувати зображення.

Характерною особливістю натурального (американського) методу служило те, що дитина повинна була малювати предмет тільки так, як вона його бачить.

На початку ХХ ст. образотворче мистецтво як навчальний предмет у початковій школі України поступово набуває статусу обов'язкового. Однак шкіль, де викладається ця дисципліна, було ще небагато. У переважній більшості заняття з образотворчого мистецтва проводилися у вигляді гурткової роботи. У зміст курсу входило малювання, ліплення та креслення. У програми були включені завдання на розвиток спостережливості, творчих здібностей, формування естетичних якостей учнів.

Учителі відзначали недостатність навчальних посібників та навчально-методичних вказівок, що не давало можливості проводити викладання навчального предмета на високому методичному рівні.

Однак, незважаючи на проблеми із упровадженням дисципліни в школі та недостатність професійного рівня викладання предмета, учителі початкових класів намагалися застосовувати нові на той час методи навчання образотворчого мистецтва. Серед основних можна виділити такі: малювання по пам'яті, за уявленням, із натури, ілюстрування, художньо-творчий живопис, ліплення за зразком, за інструкцією, технічні справи (згинання, вирізування, склеювання паперу). Окрім зазначених вище методів, застосовували класичні методи викладання предмета (словесні, наочні та практичні). На уроках образотворчого мистецтва вони виражалися в художній розповіді, описі, поясненні, повторюванні, бесіді, коментуванні (словесні); художньо-описовому малюванні на класній дошці, спостереженні за натурою, демонстрації моделей для малювання або ліплення, розглядання картин (репродукцій) відомих художників, милування красою природи (наочні); графічних справах у клітинках, прописах, по крапочках, наслідувальному малюванні, кресленні орнаментів, малюванні обома руками (практичні).

Серед основних форм навчання образотворчого мистецтва молодших школярів визначалися класичні уроки малювання, додаткові заняття під час вивчення інших предметів, оволодіння основами ремесла.

До особливостей організації й проведення додаткових занять із малювання під час вивчення інших предметів слід віднести: включення в зміст навчального матеріалу вправ із креслення, виконання аплікацій із різних матеріалів.

А. В. Селецький

ДІЯЛЬНІСТЬ СЕКРЕТАРІАТУ ОСВІТИ УНР З УКРАЇНІЗАЦІЇ ШКОЛИ

Розбудовчі пошуки в галузі національної системи освіти потребують врахування досвіду з будівництва та українізації нової школи в добу Української революції 1917–1921 рр., адже освіта була нерозривно пов'язана з державотворчими процесами того часу. Становлення й розвиток шкільництва та педагогічної думки, просвітницький рух, культуротворча й освітня діяльність українських національно-демократичних урядів,

управління освітою в цей час – проблеми, що вимагають об'єктивної оцінки й творчого використання в трансформаційних прагненнях освітньої галузі України.

Актуальність вивчення історії педагогіки цього періоду зумовлюється багатьма чинниками. Вихідною тезою, на нашу думку, є факт того, що спробу будівництва національної загальноосвітньої школи потрібно вважати одним із найбільш вагомих досягнень усієї історії української національної освіти. Звідси впливають похідні чинники вивчення цього процесу: розуміння еволюції педагогічної думки, творче використання педагогічної спадщини визначних організаторів освіти того часу, розуміння мотивів їхньої боротьби за утвердження першої незалежної національної моделі освіти й виховання дітей. Серед інших важливих чинників, які вмотивовують необхідність дієвої компетентності в перебігу та уроках будівництва нової української школи, слід виділити розуміння історичних коренів сучасних тенденцій розвитку національної освіти, поглиблення обізнаності з історії педагогіки, врахування продуктивного досвіду минулого, зважений аналіз прорахунків і помилок у процесі визначення шляхів розвитку освіти.

Українська історія 1917–1919 рр. характеризувалася великими та частими змінами в суспільно-політичному житті, які позначилися й на розвитку освіти. Початком цих змін було повалення самодержавства в Росії під час лютневої революції 1917 р. Створена в Києві Центральна Рада вже 25 лютого закликала український народ до боротьби за вільну Україну. Розпочався широкий народний рух, який набрав національного забарвлення. Українське суспільство взялося передусім за відродження національної культури, рідної мови й школи.

Перший період (від лютневої революції до проголошення першим Універсалом Центральної Ради автономії України 10 червня 1917 р.) – час влади російського Тимчасового уряду. У цей період на чолі освітнього руху в Україні стали громадські організації, серед яких найважливішу роль відіграло Товариство Шкільної освіти. Воно фактично виконувало функції центрального державного органу в справах освіти, компенсуючи бездіяльність Тимчасового уряду. Утворена Товариством Головна Шкільна Рада, по суті, була першим офіційним українським державним органом у справах освіти.

Таким чином, у даний період ініціативу створення української національної школи взяли на себе українське громадянство та українське вчительство. Під їх тиском Тимчасовий російський уряд змушений був дати дозвіл на впровадження в школах української мови, але російська мова ставала другою мовою й виступала як обов'язковий предмет вивчення.

Другий період (від 10 червня 1917 р. до розпуску Центральної Ради 30 квітня 1918 р.) – час правління Центральної Ради. Своїм I Універсалом вона проголосила Україну автономною. Тоді ж було утворено Генеральний Секретаріат Освіти на чолі з І. Стешенком.

Секретаріат освіти в тісному співробітництві з Всеукраїнською Учительською Спілкою негайно приступили до українізації школи, яка

зводилася до багатьох напрямів: навчання українською мовою, запровадження українознавчих предметів, підготовка навчальних підручників та посібників українською мовою, відкриття нових українських шкіл та реорганізація російських в українські школи, підготовка вчителів-українців тощо.

Влітку 1917 р. пройшли два Всеукраїнські вчительські з'їзди, які створили ґрунт для оформлення національної системи освіти. На другому з них (у серпні) було проголошено принципи побудови української школи: єдність і наступність усіх шкіл, право всіх на безплатну освіту, обов'язковість освіти, світськість освіти.

Після проголошення IV Універсалом самостійності УНР (22 січня 1918 р.) на місці Генерального Секретаріату Освіти було створено Міністерство народної освіти на чолі з І. Стешенком. Було проголошено курс на забезпечення можливості одержати безплатну освіту в загальноосвітніх школах усім дітям. Запроваджувався принцип децентралізації управління освітою: право відкривати школи надавалося органам місцевого самоврядування.

Третій період (від 30 квітня 1918 р. до ліквідації Гетьманату 15 грудня 1918 р.) – Гетьманат на чолі з гетьманом П. Скоропадським. Деяко змінювалися засади освітнього життя країни. Замість принципу децентралізації запроваджувався принцип централізованого управління освітою. Новий міністр народної освіти професор Василенко відмовився українізувати існуючі школи, а висунув ідею українізації шляхом створення державним коштом нових національних навчальних закладів. Це певним чином затримувало темпи українізації освіти. Під кінець існування Гетьманату 27 листопада 1918 р. указом гетьмана було створено Українську Академію Наук, яка нараховувала 12 академіків на чолі з В. Вернадським.

Четвертий період (із середини грудня 1918 р. до початку листопада 1919 р.) – час влади Директорії відновленої УНР. Директорія, ставши на позицію, що тільки національна освіта може витворити активну націю, поставила освіту у своїй політиці на перше місце. Міністром народної освіти в цей період став професор І. Огієнко.

Директорія прийняла постанови про запровадження в Україні всенародного й безплатного навчання, про поліпшення матеріального становища вчителів, про децентралізацію управління освітою. 1919 року було підготовлено “Проект єдиної школи в Україні”. У січні 1919 р. Директорія видала закон про державну українську мову в УНР.

Уроки й висновки діяльності Секретаріату освіти УНР, які варті врахування в сьогоднішні: патріотична спрямованість, послідовність, уміння досягати кінцевої мети в складних історико-політичних, економічних і військових умовах, гнучка тактика при вирішенні оперативних питань, принципова безкомпромісність в обстоюванні базових принципів і цінностей, плюралізм при визначенні можливих шляхів розвитку в поєднанні з централізмом виконавчих рішень, врахування регіонального фактору та місцевих умов в управлінні освітою та пошуку оптимальних організаційно-

педагогічних форм навчання, увага до особливостей і культурно-освітніх потреб національних меншин, залучення громадських інститутів до вирішення проблем освітянської галузі.

А. Д. Січкара

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗБУДОВИ УКРАЇНСЬКОГО ДОШКІЛЛЯ ЗА МАТЕРІАЛАМИ З'ЇЗДУ ДІЯЧІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ (Київ, 10–13 січня 1919 рік)

Згідно з постановою Першої наради діячів позашкільної освіти і дошкільного виховання про організацію Департаментом щорічних з'їздів було призначено другий з'їзд на 10–13 січня 1919 р. Незважаючи на складні політичні події в листопаді та грудні (“більшовицькі вибухи в містах і тяжкий рух на залізниці”), що перешкодили багатьом делегатам прибути своєчасно й навіть зовсім не прибути до Києва, з'їзд відбувся у визначений термін [1, с. 2].

Студіювання матеріалів доповідей, заслуханих на засіданнях секції дошкільного виховання під головуванням професора Володимирського (11–12 січня): “Роль лікаря в дитячому садку” (Григор'єва), “Майдани” (Ейсурович), “Дитячі майдани” (Магнештейн), “Міські дитячі садки” (Нікатова), “Рухавки, ігри” (Нартова), “Дитяча книжка в системі трудового виховання” (Родников), тез та резолюцій, ухвалених з'їздом на їх основі, уможливило виокремити пріоритетні напрями розбудови українського дошкільля: 1) запровадження загального дошкільного виховання в містах і селах шляхом державного субсидіювання як органів народного й міського самоврядування, так і громадських та національних організацій [1, с. 13]; визнання обов'язковості для держави (не для батьків) дошкільного виховання [1, с. 13]; забезпечення юридичного та матеріального становища “робітниць” дитячого садка: 4–5-ти годинний робочий день при наповнюваності груп – 12–20 дітей; кожні п'ять років – надбавка до заробітної платні (відповідно до “класу посади”); щорічна 2-місячна відпустка) [1, с. 13, 25, 95]; включення до штатного розпису дитячого садка лікаря-педагога, складовою підготовки якого має бути “якнайширше знайомство з природою дитини з точки зору” тогочасної педагогіки [1, с. 14]; організація “життя дитячого садка” відповідно до “вимог педагогіки” та з дотриманням гігієнічних умов [1, с. 13]; визнання гри як “законної” потреби дитячого організму та створення сприятливих умов для “вільних” ігор дітей [1, с. 25]; утвердження необхідності функціонування дитячого майдану впродовж року під керівництвом осіб із загальною та спеціальною педагогічною освітою. Визначення гри й ручної праці як головних компонентів змісту роботи дитячого майдану [1, с. 19].

У поступі українського дошкільля певний резонанс викликала доповідь Родникова “Дитяча книжка в системі трудового виховання”, виголошена на засіданні дошкільної секції. Родников не погоджувався з актуальним на той

час в Україні закликом Песталоцці: “Геть слова” [1, с. 3] та вченням Шопенгауера, сутність якого зводилася до того, що книга “паралізує в дитині натуральні прагнення до діяльності” [1, с. 4]. Своє твердження: “Без голови не потрібно й рук” він пояснив тим, що вирізування, наклеювання та інші види ручної праці – речі дуже гарні, однак “самі по собі вони енергії не виховують” [1, с. 4]. Учений зазначив, що тільки робота думки створює запас внутрішньої енергії, котра забезпечує моральну непохитність і силу для праці. Доповідач аргументовано доводив значення книги для “пробудження роботи думки” та активного прояву творчості дитини [1, с. 5–6]. Згідно з тезами, ухваленими з’їздом за матеріалами доповіді Родникова, “трудове виховання разом з ручною працею мають надбавити більше духовної енергії вихованцю”, а найважливішим засобом цього надбання – є книга [1, с. 7].

Пріоритетними напрямками розбудови українського дошкілля за матеріалами загальних слухань (13 січня 1919 р.), на нашу думку, були: забезпечення на наукових засадах “вироблення” національної системи дошкільного виховання [1, с. 63] та розроблення концепції щодо підготовки фахівців (передбачено створити комісію “щоб розглянути в деталях питання підготовки працівників по дошкільному вихованню...”) [1, с. 94].

Список використаних джерел

1. Труди з’їзду діячів Позашкільної Освіти й дошкільного виховання в Києві 10–13 січня 1919 року / за ред. М. Ільїнського. – Кам’янець на Поділля, 1919. – 97 с.

Є. Б. Антунін

ІДЕЇ ПРО ТРУДОВЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В ПЕДАГОГІЦІ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921)

Соціально-економічні перетворення, що були спричинені створенням нової держави, намаганням формування нового суспільства в роки Української народно-демократичної революції (1917–1921), змінили ключові запити на освіту. Потреба виховання свідомих, активних, творчих громадян нової держави зумовила оновлення мети виховання та навчання дітей. Свідченням означених змін були запити практиків освіти щодо забезпечення цього питання. Так, 20.09.1917 року вчитель початкової школи П. О. Шерстюк подав листа до Генерального секретаря народної освіти УНР із запитом на отримання програм для нової української школи. За словами автора листа, громадськість вимагала від школи виховувати не білоручок, а людей, здатних до свідомого та розумного господарства [8]. Трудове виховання дітей зайняло вагоме місце в системі освіти УНР.

Попри складність історичного моменту, педагогічна думка розвивалась у контексті ідей трудового виховання дітей. Зазначимо, що педагоги доби Української революції (С. Русова, О. Музиченко, М. Котляренко) розглядали трудове виховання в широкому його розумінні. Ідеї трудового виховання дітей лягли в концепцію нової (на той час) школи. О. Музиченко зазначав,

що школа має не навчати, а виховувати розум дитини. Педагог пропонував реалізовувати творчість дитини, спонукати її до самостійної напруженої думки задля здобуття нового знання [3, с. 3–10]. М. Котляренко пропонував використання ручної праці як знаряддя для вивчення наукових знань та ознайомлення з життям. Дослідження трудових процесів та окремих їх складових, на думку педагога, мали стати основою шкільної науки [2, с. 11–14].

Педагоги доби Української революції (1917–1921) вважали, що школа має перетворити саме життя на підручник для дітей. Реалізацію цього вони бачили у впровадженні трудового принципу в навчання та виховання дітей. Діти мали розуміти трудові процеси, що оточували їх у житті, та долучатися до посиленої їм праці [4, с. 228–235].

Поширення ідей трудового виховання дітей у педагогічній думці того часу було суголосним державному регулюванню питань навчання та виховання дітей. Вважаючи ручну працю основою цього процесу для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, Міністерство народної освіти УНР організувало Музей ручної праці, що мав стати установою розбудови національного виховання. При музеї мали бути організовані: класи праці, лабораторія для дослідження методів трудового виховання дітей, педагогічна бібліотека. Також організовано курси для працівників усіх типів дитячих установ [5].

Студіювання “Проекту Єдиної школи на Україні” засвідчує, що мета освіти полягала у формуванні свідомих та активних громадян, здатних до активної творчої діяльності в суспільстві [6]. Це призвело і до зміни мети трудового виховання – від підготовки дитини до виконання певних трудових дій до формування трудових навичок у широкому сенсі. Соціально-економічні та політичні зміни становища УНР у ці роки стали на заваді реалізації означеної мети в програмах окремих предметів. Тому програми з філософської пропедевтики, англійської мови, педагогіки, руханки, рукоділля, домоводства, що мали бути надруковані в третій книзі програм до “Проекту Єдиної школи на Україні”, так і не були надруковані [7].

Для сучасних змін освітньої політики в Україні вагомим джерелом інформації може стати вивчення педагогіки доби Української революції (1917–1921) для мінімізації ризиків, необхідних для ефективного здійснення завдань виховання дітей, зокрема трудового. Пошуки шляхів реформування дошкільної та початкової освіти спрямовуються на визначення можливостей формування свідомої, активної особистості, що здатна до творчої діяльності та самореалізації в житті.

Актуальною сьогодні постає проблема цінності праці та розуміння її як необхідного чинника розвитку особистості. Тож можливим стає використання ідеї О. Музиченка про працю не тільки для фізичного розвитку, а й для розумового. Ідея М. Котляренка про працю як інструмент формування наукових знань стане в пригоді для формування ключових

(життєвих) компетентностей, зазначених у “Концепції нової української школи” [1].

Список використаних джерел

1. Концепція нової української школи [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html>. – Назва з екрана.
2. Котляренко М. Ручна праця в школі / М.Котляренко // Вільна Українська школа. – 1918–19 н.р. – № 10. – Т. 2. – С. 11–14.
3. Музиченко О. Реформа школи чи шкільні реформація / О. Музиченко // Вільна Українська школа. – 1918–19 н.р. – № 10. – ТОМ 2. – С. 3–10.
4. Тушкан П. Загальні завдання сільсько-господарської освіти на Вкраїні / П. Тушкан // Вільна Українська школа. – 1918. – № 8–9. – С. 228–235.
5. ЦДАВОУ, Ф. 2201, Оп. 1, Спр. 58, Арк. 15–16.
6. ЦДАВОУ, Ф. 2201, Оп. 1, Спр. 676, арк. 3.
7. ЦДАВОУ, Ф. 2582, Оп. 2, Спр. 43, Арк. 19–21.
8. ЦДАВОУ, Ф. 2581, Оп. 1, Спр. 10, Арк. 5–6.

Л. М. Бондарчук

СТОРИНКА ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

У 1917–1920 рр. початку ХХ ст. було заборонено існування університетів як вищих навчальних закладів. Керівники Наркомату освіти УСРР оголосили їх “буржуазними” центрами, яким не місце в новому комуністичному суспільстві. Тому в Києві було ліквідовано окремі вищі школи – Імператорський Університет св. Володимира, Учительський інститут, Вищі жіночі курси. Натомість їх об’єднали й створили Київський інститут народної освіти ім. М. П. Драгоманова (КІНО). Це був навчальний заклад для підготовки вчительських кадрів.

Слід зазначити, що М. Драгоманов був саме тим духовним лідером, на ідеях якого зростала ціла плеяда діячів української культури, науки й освіти, зокрема І. Франко та Леся Українка, і який закликав до відродження мови та культури, повернення українства до власних коренів, створення національної системи освіти й виховання.

Утвердженню закладу в новому статусі сприяли такі видатні особи, як: М. Грушевський, С. Єфремов і М. Зеров, А. Астряб, С. Чавдаров, В. Майборода, Н. Дем’яненко та інші.

Новий навчальний заклад (КІНО) розміщувався та працював у приміщенні Імператорського Університету св. Володимира і за його стандартами. Цьому сприяли М. Грушевський, С. Драгоманов, А. Кримський, С. Русова, М. Зеров, О. Оглоблін, С. Чавдаров, Г. Де-Метц, О. Гіляров, С. Ананьїн, О. Покровський, Д. Граве, М. Крилов, О. Фомін, М. Холодний, С. Реформаторський, А. Астряб, Й. Косоногий та багато інших видатних діячів, які тривалий час працювали в Київському педагогічному інституті.

На жаль, “більшовизм зовсім не був зацікавлений у функціонуванні повноцінної інтелектуальної еліти, тому замість вчених рад з’явилися Об’єднані засідання прокомуністичних факультетських президій, замість ректорів – комісари. Київські університети потрапили під управління комісарів Міцкуна й Сегалія. Фанатичні догматики вимагали від професорів читати лекції не менше восьми годин на день (щоб не відрізняться від простих робітників), перетворити медицину, педагогіку на “пролетарську” науку, скасовували вивчення окремих тем, замість оцінок вимагали ставити “зараховано”, виготовляти в університетських лабораторіях і майстернях слюсарні інструменти тощо” [8].

У вересні 1920 р. влада УСРР прийняла постанову про запровадження навчання українською мовою та викладання курсу українознавства [1, 3, 4, 11].

У 1921 р. за новою структурою в інституті було створено факультети соціального виховання й професійної освіти. Саме на лікарсько-педагогічному відділенні факультету соціального виховання почав працювати викладачем сурдопедагогіки І. Соколянський, котрий із 1920 р. був призначений одним із перших революційних піклувальників Київського учбового округу. Слухачам факультету небайдужий педагог намагався озвучити реальний стан освітнього процесу глухих із використанням дактилології та рідної мови – жестової [2–10]. До речі, тут він познайомився з О. Довженком, який був тоді секретарем губвідділу освіти.

Список використаних джерел

1. Кульбіда С. В. Вечірня спеціальна середня школа України для осіб з вадами слуху: становлення та розвиток : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.03 “Спеціальна педагогіка” / Світлана Вікторівна Кульбіда ; Ін-т дефектології АПН України. – Київ, 1999. – 22 с.
2. Кульбіда С. В. Вечірня школа: вчора і сьогодні / Світлана Кульбіда // Збірник матеріалів І Всеукраїнської конференції з історії навчання глухих в Україні / Укр. т-во глухих. – Київ, 2001. – С. 128–132.
3. Кульбіда С. В. Зародження жестової мови в освітніх осередках для глухих (поч. ХІХ ст. – поч. ХХ ст.) / С. В. Кульбіда // ІІІ Міжнародна конференція “Актуальні проблеми розвитку світової науки” (м. Київ, 28 лютого 2017 р.) / Центр наук. публікацій, Зб. наук. публікацій “Велес”. – Київ, 2017. – С. 56–62.
4. Кульбіда С. В. Освіта ХХІ століття / С. В. Кульбіда // Дефектологія. – 2006. – № 2. – С. 54–56.
5. Кульбіда С. В. Стан використання і вивчення жестової мови. Історія досліджень Світлана Кульбіда // Сучасні системи розвитку спеціальної освіти (українсько-канадський досвід : матеріали Міжнар. конф. – Київ, 2005. – С. 75–83.
6. Кульбіда С. В. Теоретико-методичні засади використання жестової мови у навчанні нечуючих : монографія / С. В. Кульбіда. – Київ : Поліпром, 2010. – 503 с.
7. Кульбіда С. В. Українська дактилологія : наук.-метод. посіб. / Світлана Кульбіда. – Київ : Пед. думка, 2007. – 328 с.
8. Патриляк І. Імітація свободи [Електронний ресурс] / Іван Патриляк // Тиждень.ua. – Текст. дані. – Київ, 2010. – 28 листоп. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/History/4695>. – Назва з екрана.

9. Кульбіда С. В. Місце жестової мови у спеціальній школі для осіб з порушеннями слуху / С. В. Кульбіда // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі : наук.-метод. зб. / за ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка. – Київ, 2007. – Вип. 9. – С. 82–84.

10. Kulbida S. The steps Ukrainian science in the study and popularization the Ukrainian Sign language / Svitlana Kulbida // Issues of upbringing and teaching in the context of modern conditions of objective complication of the person's social adaptation processes : peer-reviewed materials digest (collective monograph) published following the results of the CXXXVIII International Research and Practice Conference and I stage of the Championship in Psychology and Educational sciences (London, February 9 – February 15, 2017) / Academy of Science and Higher Education. – London, 2007. – P. 26–28.

О. В. Вознюк

ЕТНОКОНФЕСІЙНІ ГРОМАДИ В ПОШИРЕННІ ЗНАНЬ У ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921 рр.)

Суспільно-економічні й політичні змагання в добу Української революції (1917–1921) спонукали різні громадські, етнічні, конфесійні організації активно відгукуватися на потреби населення. Визнання пріоритету загальногромадянських свобод, зокрема свободи сумління, захоплення ідеями соціальної рівності й демократизму спонукало до пошуків середовища, яке давало б можливість самовираження, самодіяльності, ініціативи, зокрема й духовно орієнтованої. Відносна демократизація суспільства в 20-ті роки ХХ ст. дозволила розширити освітню діяльність протестантів, спрямовуючи її на реалізацію як духовних, так і світських та громадянських ідеалів.

Голова Центральної Ради Української Народної Республіки (1917–1918) М. Грушевський надавав вагомому значення діяльності конфесійних громад і потребі залучення їх до загальних суспільних ініціатив. У листі до В. Кузіва (українському протестантському науково-громадському діячеві в еміграції, який брав активну участь, зокрема фінансову, у виданні праці “З історії релігійної думки на Україні”) М. Грушевський пояснював своє зацікавлення евангелістською церквою: “Се не пуста цікавість. Признаюсь вам довірочно, що мене дуже займає гадка про моральне виховання українського народу після пережитої руїни... Підчіркую, що мене займає не релігійна сторона, а вихованіє характеру, солідарності, моральності”.

Як зазначав дослідник протестантизму А. Руденко, період з 1917 р. до 1927 р. вважався “золотим десятиліттям” евангельського руху, тому що розвиток країни в період непу за своїм напрямком перегукувався з основними протестантськими принципами. Громади вкладали кошти в просвітницьку та благодійну діяльність; вивчаючи оточення, економічні умови й можливості регіону, намагалися максимально оптимально надавати необхідну допомогу населенню. Вони організовували надання медичної допомоги родинам, матерям по догляду за дітьми. На початку ХХ ст. у Києві активно діяли декілька фельдшерниць-проповідниць. Через таку діяльність

протестанти власним прикладом демонстрували принципи милосердя, піклування про ближнього, турботливе ставлення до оточуючих, що є складовою як загальнолюдських, моральних, так і духовних цінностей. Протестантами також влаштовувалися дешеві або навіть безкоштовні їдальні, швейні майстерні для бідних жінок тощо.

У 1920 р. у Києві в окружному з'їзді євангельських християн було ухвалено рішення про відкриття при громадах шкіл із ліквідації неписьменності, особливо в сільській місцевості. На цю ініціативу відгукнулися громади Києва, Святошина, Боярки, Катеринослава, Єлисаветграда, Полтави, Харкова, Одеси, Феодосії та ін. У добу Української революції (1917–1921) окремі з громад названих міст мали від 100 до 200 і більше членів.

Етноконфесійні протестантські громади зосереджували свою діяльність і в питанні поширення науково-енциклопедичних знань у популярній формі. Для цього використовувалася різнопланова друкована література. Наприклад, щоквартальний журнал “Благовісник” (1920–1928), поруч із публікаціями наукового характеру, друкував задачі, ребуси, шаради, інтелектуальні завдання, які активізували пізнавальну діяльність і робили цікавим та неординарним процес засвоєння знань.

Фактором активізації протестантських громад у цей період стала соціальна політика влади, спрямована на колективні форми господарювання. За своїм напрямом діяльності протестанти нерідко вдавалися саме до спільного з'ясування господарських питань.

Участь етноконфесійних громад у суспільному русі доби Української революції полягала в поширенні грамотності через відкриття курсів із ліквідації неписьменності, видання друкованої літератури українською мовою, яка містила різнопланові енциклопедичні відомості з багатьох галузей. Окремим аспектом була участь протестантських громад в організації волонтерської медичної допомоги, допомоги в освоєнні нових професій та ін.

Г. В. Шелюк

УКРАЇНІЗАЦІЯ ПОЧАТКОВИХ ШКІЛ ВОЛИНИ В РОКИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Українська історія 1917–1921 рр. характеризується якісними та частими змінами в суспільно-політичному житті, які позначилися й на розвитку системи освіти, зокрема початкової. Початком цих змін було повалення самодержавства в Росії під час лютневої революції 1917 р. Створена в Києві Центральна Рада вже 25 лютого закликала український народ до боротьби за вільну Україну. Розпочався широкий національний народний рух. Насамперед українське суспільство взялося за відродження національної культури, рідної мови й української школи. Упродовж років Української революції Україна пережила кілька змін влади, кожна з яких по-своєму визначала розвиток української освіти.

Перший період (від лютневої революції до проголошення першим Універсалом Центральної Ради автономії України 10 червня 1917 р.) – час влади російського Тимчасового уряду. У цей період на чолі освітнього руху в Україні стали громадські організації, серед яких найважливішу роль відіграло Товариство Шкільної освіти. Воно фактично виконувало функції центрального державного органу в справах освіти, тобто робило те, що мав робити і не робив Тимчасовий уряд.

Другий період (від 10 червня 1917 р. до розпуснення Центральної Ради 30 квітня 1918 р.) – час правління Центральної Ради. Своїм Універсалом вона проголосила Україну автономною. Тоді ж було утворено Генеральний Секретаріат Освіти, який очолив І. Стешенко. Секретаріат освіти в тісному співробітництві з Всеукраїнською Учительською Спілкою приступили до українізації школи, яка передбачала: навчання українською мовою, запровадження українознавчих предметів, підготовку навчальних підручників та посібників українською мовою, відкриття нових українських шкіл та реорганізацію російських в українські школи, підготовку вчителів-українців.

Важливим чинником, який забезпечив українізацію більшої частини початкових шкіл, стала уніфікація всіх типів початкових освітніх закладів та підпорядкування їх єдиному керуючому центру – Міністерству народної освіти.

Із початком 1917–1918 н. р. почалася широка українізація початкових шкіл. Так, у Волинській губернії 1917 р. було українізовано й взято на державне утримання 31 нижчу початкову школу. 5 грудня 1917 р. Центральна Рада видала закон, за яким парафіяльні та спеціальні церковні школи передавалися Міністерству народної освіти. Новий закон ліквідував монополію церкви не лише на початкову освіту, а й обмежував її в управлінні власними школами. Замість дирекції та інспекції утворилися Комісаріати народної освіти та шкільні ради при них. Генеральний секретаріат освіти намагався не лише відкривати нові українські школи, а й українізувати російські. Наприклад, у 1918 р. у Кам'янецькому повіті було зареєстровано 111 таких шкіл, у Рівненському – 412, у Холмщині та Поліссі – 1867. У 1917–1918 н. р. на Волині було відкрито 41 нову нижчу початкову школу.

Після проголошення IV Універсалом самостійності УНР (22 січня 1918 р.) на місці Генерального Секретаріату Освіти було створено Міністерство народної освіти на чолі з І. Стешенком. Було проголошено курс на забезпечення можливості одержати безплатну освіту в загальноосвітніх школах усім дітям. Запроваджувався принцип децентралізації управління освітою: право відкривати школи надавалося органам місцевого самоврядування.

Третій період (від 30 квітня 1918 р. до ліквідації Гетьманату 15 грудня 1918 р.) – Гетьманат на чолі з Павлом Скоропадським. Новий міністр народної освіти професор Василенко відмовився українізувати існуючі школи, а висунув ідею українізації шляхом створення державним коштом

нових національних навчальних закладів. Це певним чином затримувало темпи українізації освіти. Було ліквідовано Головну Шкільну Раду. Загальною основою політики консервативного уряду щодо церкви та школи стали запропоновані гетьманом ідеї православної державності та неприйняття радянської влади. Гетьманська влада опікувалася всіма важливими сферами церковного життя, в тому числі і в освіті. Міністр віросповідань В. Зінківський обстоював ідею збереження й покращення системи церковнопарафіяльних початкових шкіл, що було також позицією церкви. Але міністр не хотів передавати ці школи під одноосібне управління церкви: він доводив, що держава, даючи кошти на школи, має право цікавитись і визначати характер церковнопарафіяльної початкової школи, розглядати й затверджувати її статут.

На Волині церковнопарафіяльні початкові школи існували до листопада 1918 р. у Володимир-Волинському, Ковельському, Луцькому повітах і до червня 1919 р. в інших повітах Волинської губернії. Важливо, що ці школи вже мали програми, які передбачали вивчення рідної мови.

Четвертий період (грудень 1918 р. – початок листопада 1919 р.) – час влади Директорії відновленої УНР. Директорія поставила питання національної освіти у своїй політиці на перше місце. Міністром народної освіти в цей період став професор І. Огієнко. Директорія прийняла постанови про запровадження в Україні всенародного й безплатного навчання, про покращення матеріального становища вчителів, про децентралізацію управління освітою, про державну українську мову в УНР. Велика заслуга директорії полягала в тому, що вона розгорнула будівництво української школи. За короткий час було укладено навчальні програми для шкіл, розроблено план українізації школи.

Із червня 1919 р. українізація школи була перервана більшовицькою владою, яка основну увагу звертала на соціальне реформування школи, підпорядкування її завданням “комуністичного виховання”, а вже в квітні 1920 р. більшість територій Волинської губернії була знову окупована Польщею. На окупованій території перестали існувати всі типи українських шкіл, зокрема й початкові.

І. П. Шпичак

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦВИХУ В УКРАЇНІ (1920 р.)

Початок ХХ ст. був досить складним, суперечливим періодом у вітчизняній історії, який супроводжувався зламом старого устрою, громадянською війною, голодом і загальним занепадом. Зусилля українського народу створити в 1917–1920 рр. самостійну державу закінчилися поразкою. Державну незалежність, здобуту внаслідок національно-демократичної революції 1917 р., зберегти не вдалося. Суспільно-політичний та економічний розвиток країни зазначеного періоду

характеризувався як кризовий. Особливо кризовий стан проявлявся в системі освіти. Велика кількість шкіл була зруйнована, катастрофічно не вистачало педагогічних кадрів. Ситуацію загострював надзвичайно низький рівень грамотності населення.

Перед радянською владою, яка переважно утвердилась в Україні з 1920 р., стояло завдання будівництва нової держави, створення нової системи освіти та виховання.

Система освіти УСРР, яка розвивалася в руслі загальносоюзної, переймала нові принципи організації виховної системи. Однак важкі соціально-економічні умови, в яких опинилась Україна після тривалої громадянської війни, коротких періодів існування національних урядів, зумовили проведення дещо іншого, відмінного від РСФРР освітньо-виховного курсу, який був спрямований на соціальний захист дітей. Адже загальна господарська розруха в країні й зубожіння населення спричинили появу великої кількості малозабезпечених і безпритульних осіб, сиріт, які були поставлені на межу виживання й потребували державного захисту та опіки.

Варто зауважити, що проблема безпритульності й високої дитячої смертності у вітчизняному історичному розвитку була не нова, але набула особливої актуальності в першій половині ХХ ст. Це було спричинено низьким матеріальним рівнем життя багатьох родин; безробіттям, яке було найбільш поширене серед молоді; голодом; соціально-психологічним кліматом перехідного періоду; соціально-класовою політикою радянського уряду й формуванням авторитарної політичної системи, а також суперечливим процесом становлення системи охорони дитинства в радянській державі.

У даному контексті в радянській Україні досить широко пропагувалася ідея соціального, громадського виховання дітей. Так, 1 липня 1920 р. Наркомос УСРР схвалив “Декларацію про соціальне виховання дітей”, яка започаткувала створення нової системи освіти в Україні. У цьому документі проголошувалося гасло охорони дитинства, що включало турботу держави не лише про освіту та виховання, а й про поліпшення умов життя дітей. Декларація передбачала охопити соціально-педагогічним впливом усіх дітей до 15 років. Зважаючи на окреслені реалії тогочасного суспільства, нарком освіти УСРР Г. Гринько стверджував, що соціальне виховання є всезагальною організацією дитинства, а кінцева мета розвитку соціуму – створення колективного життя всього дитячого населення.

Теоретики соціального виховання стверджували, що сімейне виховання – пережиток буржуазного суспільства і вихованням дитини повинна займатися держава. Вважалося, що сім’я не здатна виховати дитину в дусі сповідування колективних цінностей та відданості радянській владі відповідно до завдань нової школи.

В організації системи виховання УСРР обґрунтовувалась та пропагувалася ідея заміни сім’ї дитячим будинком. Керівники українського Наркомосу відстоювали позицію про необхідність перенесення “центру ваги”

у справі шкільництва з єдиної трудової школи на дитячий будинок. Повне підпорядкування дитячої особистості виховним впливам новоутвореної держави ставало лейтмотивом діяльності закладів соцвиху.

Декларація про соціальне виховання дітей, прийнята керівниками українського Наркомосу 1920 р., висунула ідею так званого “захисту дитинства”, завданням якого було взяти на облік усіх дітей віком від 7 до 15 років як тих, що вже увійшли в систему соціального виховання, так і тих, що не відвідували жодної освітньо-виховної установи; використати всі засоби для забезпечення прав кожної дитини на освіту, матеріальне забезпечення, виховання, охорону здоров’я; вилучити дитину “з вулиці”, передати через колектор або розподільник до виховного закладу (боротьба з безпритульністю); захистити права й тієї дитини, яка живе в сім’ї, але потребує допомоги. В основу соціального виховання безпритульних дітей було покладено дитячий будинок як соціально-педагогічний інститут.

Для вирішення цих завдань планом Наркомосу УРСР передбачалося розгортання цілої низки відповідних установ, таких як:

- яслі для дітей до трьох років;
- дитячі комуни для дітей від трьох до вісімнадцяти років;
- дитячі садки для дітей дошкільного віку від трьох до семи років;
- дитячі захистки для дітей робітників;
- дитячі майданчики (літні осередки та клуби на свіжому повітрі);
- літні шкільні колонії для дітей шкільного віку.

Таким чином, важкі соціально-економічні умови в Україні, спричинені голодом, війною та загальним суспільним занепадом, зумовили проведення принципово нової освітньої політики, спрямованої на захист та охорону дитинства. Основним завданням системи соцвиху була організація життя дітей в умовах зміни всього господарського та суспільно-політичного устрою країни.

Розділ 3.

Освіта та виховання дітей і дорослих з особливими потребами за діяльності українських урядів

С. В. Кульбіда

ПЕРШІ ЗАХОДИ З НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ НЕЧУЮЧИХ У ПЕРІОД ЗАРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Період 1917–1920 рр. в Українській державі був важливим етапом і для розуміння, становлення та розвитку спеціальних шкіл для осіб, які мали сенсорні порушення, в тому числі й нечуючих.

Із січня 1919 р. навчання й виховання осіб із вадами слуху стало державною справою [1, 8, 9]. Урядом України було

видано декрет “Про передачу всіх шкільних закладів у відання освіти”, на основі якого всі спеціальні школи для глухих перетворилися на спеціальні заклади. Такий документ, безперечно, сприяв зміцненню матеріальної бази тих поодиноких закладів для глухонімих, що відновлювали на цей час свою роботу [6, с. 28].

У 1920 р. відбувся I з'їзд із питань дитячої безпритульності та дефективності. Тут розгорнула свою роботу й секція навчання та виховання глухонімих. На засіданні секції відомий учений-сурдопедагог М. Лаговський запропонував нову систему організації навчально-виховного процесу зазначеної категорії осіб, яка складалася з трьох основних ланок за ознаками віку. Перша ланка – дитячий садок, де дитина має отримати загальний розвиток та мовленнєву підготовку для вступу до школи. Друга ланка – школа двох типів. I тип – школа для дітей із повноцінним інтелектом. II тип – допоміжна школа для розумово відсталих глухонімих дітей із підготовкою до ручної праці. Третя ланка – професійна школа, в яку мають можливість вступати ті особи з вадами слуху, що не мають освіти, але здібні до праці. Для здібних і бажаючих навчатися передбачалося організувати школу II ступеня, а туговухих та пізнооглухлих виділяти та організовувати їх навчання в окремих самостійних школах.

Таким чином, сурдопедагог М. Лаговський у своєму проекті системи навчання й виховання глухонімих домігся, щоб школи для нечуючих насамперед мали загальноосвітній характер [5, с. 82]. Професійну ланку він розглядав як самостійну ланку в навчанні та виносив її за межі початкової, звертаючи увагу на те, що професійна підготовка потребує розробки своєї системи навчання стосовно професії дорослих нечуючих. Варто звернути увагу й на те, що ще в 1910 р. (у доповіді на обласній сільськогосподарській виставці (м. Єкатеринослав)) сурдопедагог вказував на те, що “в наявності професійної підготовки полягає суттєва відмінність наших шкіл глухонімих від шкіл іноземних, де цій справі, за винятковими випадками, відводиться дуже скромне місце, а найчастіше – ніякого місця не відводиться” [5, с. 83].

У своїй доповіді на з'їзді М. Лаговський одним із перших вів мову про державну школу для глухонімих, наголошував на можливості плідної діяльності сурдопедагога в боротьбі з глухотою та німотою засобами навчання й виховання.

Серед низки обговорених завдань щодо стану навчання та виховання осіб були й ті, які безпосередньо стосувалися дорослих осіб з вадами слуху. Йшлося про те, що для глухонімих, котрі закінчили школи, і для дорослих із вадами слуху необхідно організувати додаткові спеціальні курси. Але, на жаль, ці питання піднімалися лише теоретично [1, 2, 5].

Необхідність розбудови системи освіти та виховання нечуючих підтверджувалася створенням окремих секцій дефективного дитинства в 1920 році при Київському, Харківському, Катеринославському, Одеському відділах освіти. Діяльність секцій спрямовувалася на посилення уваги до виховання та навчальної діяльності дефективних осіб у закладах і тих округах, де таких закладів не існувало, поліпшити матеріальне становище

закладів, забезпечити належним устаткуванням та інструкторським персоналом навчальні майстерні закладів, знаходити кошти на працевлаштування сиріт і найбільш вразливих підлітків після виходу їх із закладів соціального захисту й дефективних, дбати про їхнє влаштування на роботу на підприємствах та окремих кустарів [1, 4, 6, 10].

Таким чином, перші спроби налагодження системи виховання й навчання нечуючих мали більшою мірою теоретичний характер, оскільки поодинокі заклади для нечуючих по всій території України ледь виживали матеріально та проводили свою діяльність за старими канонами надання знань, умінь і навичок [2, 3, 7, 9, 11]. З іншого боку, проаналізовані джерела дозволяють стверджувати про перші кроки доби 17–21 років ХХ ст., що є певним внеском у розвиток вітчизняної сурдопедагогіки, який закладав підвалини для майбутнього освітнього розвитку нечуючих.

Список використаних джерел

1. Кульбіда С. В. Вечірня спеціальна середня школа України для осіб з вадами слуху: становлення та розвиток : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.03 “Спеціальна педагогіка” / Світлана Вікторівна Кульбіда ; Ін-т дефектології АПН України. – Київ, 1999. – 22 с.
2. Кульбіда С. В. Вечірня школа: вчора і сьогодні / С. Кульбіда // Збірник матеріалів I Всеукраїнської конференції з історії навчання глухих в Україні / Укр. т-во глухих. – Київ, 2001. – С. 128–132.
3. Кульбіда С. В. До питання про білінгвальне навчання нечуючих: теорія і практика / С. В. Кульбіда // Жестова мова й сучасність : зб. наук. пр. / Ін-т спец. педагогіки АПН України. – Київ, 2006. – Вип. 1. – С. 16–22.
4. Кульбіда С. В. До питання про стан використання і вивчення жестової мови в Україні (історичний аспект) / С. В. Кульбіда // Наук. часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19, Корекційна педагогіка та психологія : зб. наук. пр. / НПУ ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2007. – № 8. – С. 14–18.
5. Кульбіда С. В. Зародження жестової мови в освітніх осередках для глухих (поч. ХІХ ст. – поч. ХХ ст.) / С. В. Кульбіда // III Міжнародна конференція “Актуальні проблеми розвитку світової науки” (м. Київ, 28 лютого 2017 р.) / Центр наук. публікацій, Зб. наук. публікацій “Велес”. – Київ, 2017. – С. 56–62.
6. Кульбіда С. В. Науково-методичні засади впровадження української жестової мови у навчальний процес нечуючих / С. В. Кульбіда // Жестова мова й сучасність : зб. наук. пр. / Ін-т спец. педагогіки АПН України. – Київ, 2009. – Вип. 5. – С. 45–53.
7. Кульбіда С. В. Стан використання і вивчення жестової мови. Історія досліджень / С. В. Кульбіда // Сучасні системи розвитку спеціальної освіти (українсько-канадський досвід : матеріали Міжнар. конф. – Київ, 2005. – С. 75–83.
8. Кульбіда С. В. Теоретико-методичні засади використання жестової мови у навчанні нечуючих : монографія / С. В. Кульбіда. – Київ : Поліпром, 2010. – 503 с.
9. Кульбіда С. В. Українська дактилологія : наук.-метод. посіб. / Світлана Кульбіда. – Київ : Пед. думка, 2007. – 328 с.
10. Кульбіда С. В. Проект концепції жестової мови в Україні / Світлана Кульбіда, Ірина Чепчина // Дефектологія. – 2009. – № 3. – С. 3–7.
11. Кульбіда С. В. Поліпшення якості навчання глухих дітей шляхом використання жестової мови / С. В. Кульбіда // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі : наук.-метод. зб. / Ін-т спец. педагогіки АПН України. – Київ, 2005. – Вип. 6. – С. 333–337.

ВИКОРИСТАННЯ ІДЕЙ М. М. ТАРАСЕВИЧА В СПЕЦІАЛЬНІЙ ОСВІТІ

Лікар, професор медицини М. М. Тарасевич працював в Одесі в 20–30-х роках минулого століття обласним інспектором закладів для дефективних дітей. 24 березня 1921 р. М. Тарасевич виступив із доповіддю на науковій конференції Одеського Педологічного інституту на тему “Класифікація дефективних дітей” [1, с. 3].

Позитивним є те, що автор звернув увагу на існуючі в той час класифікації, наголошуючи, які діти створюють групу “дефективних”, оскільки “проблеми дитячої дефективності набувають глибоке педагогічне і соціальне значення” [1, с. 7].

Як вказував М. Тарасевич, більшість існуючих класифікацій мають на меті інтелектуальну дефективність, тому групують дефективних дітей залежно від стану їхнього розумового розвитку, охоплюючи різноманітні форми розумових дефектів із кількісного боку (класифікації Бурневіля, Демора, Біне та ін.); класифікації з суто симптоматичними формами: “моральні аномалії”, “здатність до брехні”, “неслухняні діти” [1, с. 13]. Часто замість певних форм дефективності зустрічалися голі терміни: “педагогічна відсталість”, “піднормальний стан”, “знівечені середовищем” (класифікації Сікорського, Бонкура та ін.) [1, с. 14]. На думку вченого, групу дефективних складають діти з певними фізичними чи психічними дефектами в своєму розвитку та діти, у котрих дефектів немає, але в їхній психофізичній організації наявні властивості, які гальмують психофізичний розвиток [1, с. 6].

Готуючи класифікацію, М. Тарасевич дотримувався еволюційно-біологічної точки зору, враховуючи біологічну основу як первинну у виникненні порушень. Усіх дітей він поділив на три основні підгрупи: 1) діти з дефектами й аномаліями у фізичному організмі (фізичні дефекти); 2) діти з дефектами та аномаліями органів чуття (психофізичні дефекти); 3) діти з дефектами й аномаліями психіки (психічні дефекти). Учений звернув увагу на те, що, розробляючи класифікацію, потрібно вивчати як виховані діти, який їхній фізичний стан. Детальний аналіз причин дефективності, медико-психологічне дослідження стану дитини, минулого її життя та родини – розглядав як першу вимогу правильного виховання таких дітей, доводячи, що знання причин дефективності допоможе набуті знань швидше їх позбутися [1, с. 11].

Запропоновану класифікацію автор назвав “досвід природної класифікації”, стверджуючи, що вона являє собою найбільш типові риси можливих змін “функціонального механізму невро-психіки” у дітей і дорослих [1, с. 26]. Провідну роль М. Тарасевич надавав біологічним задаткам та правильному медико-педагогічному режиму, вбачаючи в них засіб розвитку нормальної особистості, відсутність якого призводить до затримки душевного розвитку. В основу класифікації вчений поклав

активність – форму й міру реакцій організму на зовнішні та внутрішні впливи, наголошуючи, що психічна активність змінюється під впливом “психо-нервових” хвороб, але завдяки вихованню, усуненню шкідливих звичок можна досягти позитивного результату [1, с. 17]. У пропонуваній класифікації виділив три форми “психо-нервової” активності: I – стійка, гармонійна, врівноважена активність; II – нестійка, нерівноважена, легко збуджувальна активність; III – роздратована психо-нервова конституція. У кожній формі виділив дітей трьох груп: а) без розумової й моральної дефективності; в) із розумовою дефективністю; с) із моральною дефективністю. Okремо було виділено “Психо-нервові конституції, ускладнені хворобами”. Діти, віднесені до цієї категорії, не підлягають навчанню. Водночас М. Тарасевич наголошував, що за сприятливих умов середовища та виховання будь-яким формам дитячої психо-нервової активності доступна можливість повноцінного розвитку, а за несприятливих – настає вторинна дефективність різних ступенів [1, с. 21]. Пізніше Л. Виготський назвав це “вторинним дефектом”.

Варті уваги погляди автора на навчання дітей із фізичними, сенсорними й розумовими порушеннями. Діти з фізичними порушеннями та з порушеннями органів чуття можуть навчатися разом з усіма, не виявляючи загрози для інших. Водночас автор дав характеристику імбецилам, ідіотам, для яких характерні негативізм, упертість замість вольової ініціативи, назвавши такий стан “недорозвинуті форми душевних функцій”, довівши, що ці діти не можуть навчатися в одній школі із здоровими дітьми [1, с. 7–8]. Даний висновок М. Тарасевича досить цінний для сучасної спеціальної освіти, оскільки нівелюється увага до порушень розумового розвитку дітей. Їх масово намагаються “навчати” у масових дошкільних та шкільних навчальних закладах.

Цінною є теза М. Тарасевича про те, що діти з порушеннями розвитку потребують постійного лікування й виховання, оскільки з віком деградація прогресує. Він визначив фактори, що ускладнюють порушення, та вказав, що різноманітні форми дитячої психо-нервової дефективності залежать і від інших факторів, які ускладнюють основні форми психо-нервової активності: 1) несприятливі умови середовища й виховання; 2) хвороби; 3) первинні дефекти (недорозвиток) “невро-психіки”. Тому в класифікації розглядав форми психо-нервової активності, неускладненої вказаними факторами, та окремо форми активності, ускладнені недорозвитком у розумовій сфері [1, с. 26–27].

Отже, використання ідей М. Тарасевича щодо класифікації, навчання й виховання дітей із порушеннями психофізичного розвитку позитивно вплине на якість освітньої, медико-психологічної, реабілітаційної допомоги дітям та організацію їхнього навчання у відповідних типах навчальних закладів.

Список використаних джерел

1. Тарасевич Н. Классификация дефективных детей / Н. Тарасевич. – Харьков : Изд. Главсоцвоса Н.К.П., 1922. – 27 с.

К. О. Бащенко

ПОСТАТЬ ІВАНА СОКОЛЯНСЬКОГО В ПЕРІОД 1917–1921 РОКІВ

Відомий учений, український дефектолог Іван Панасович Соколянський (1889–1960) народився на Кубані в українській козачій родині. Із ранніх літ він познайомився з мовою жестів глухих [4]. У 1907 р. молодим юнаком Соколянський переїздить у Петербург для здобуття вищої освіти на Маріїнських курсах, де виховували та навчали глухонімих дітей. Там він знайомиться з досвідченим викладачем сурдопедагогічної справи Ю. Якимовою, відвідує заняття з глухими дітьми, знайомиться з існуванням і діяльністю спеціальних шкіл для глухонімих. На американському континенті відвідує лекції П. Лесгафта. Цей час стає основоположним для обрання професійної справи в напрямі виховання та навчання дітей із порушеними органами чуття. Упродовж 1908–1913 рр. І. Соколянський здобував сурдопедагогічну освіту в Психо-Неврологічному інституті Петербурга, опановував знання фахівців спеціальної кафедри професора М. Богданова-Березовського. Знайомство із земляком М. Лаговським, який заснував у м. Олександрівськ (нині Запоріжжя) школу-хутір для глухих, дало поштовх молодому вченому для початку професійної діяльності в якості вчителя й вихователя в закладі з виїздом для складання іспитів в інституті (до 1913 р.).

Із 1914 р. по 1917 р. війна обірвала його творчі плани як педагога та вченого, оскільки Іван Панасович був мобілізований на військову службу, яка забрала, крім здоров'я, три роки повноцінного життя. Під час війни Соколянський був прапорщиком у рядах Кавказької діючої армії, супроводжував різні “спецекспедиції” до Туреччини, Персії та Афганістану, часто спілкувався жестовою мовою з місцевими глухими, використовував їх в якості перекладачів [4].

Повернувшись до Олександрівська, він почав запроваджувати навчання дітей рідній українській мові. Маючи педагогічний досвід в Олександрівському училищі для глухонімих, виступив із доповіддю “Про навчання українських глухонімих рідної мови”, у якій обґрунтував педагогічну необхідність навчання учнів рідною мовою на противагу циркуляру, який це забороняв.

У 1917 р. активізувалися українські партії, товариство “Просвіта”. Після універсалів Центральної Ради в Києві Олександрівська рада в листопаді 1917 р. прийняла рішення про інтеграцію в УНР, у чому Соколянський брав активну участь, хоча планам не вдалося збутися. У 1919 р. І. Соколянський переїхав до Умані, де організував українську школу для глухонімих дітей.

Тривалий час І. Соколянський відчував велике розчарування й педагогічну безпорадність, оскільки в навчальних закладах панував “усний метод” навчання [3]. Сурдопедагог почав помічати, що успіхи глухих є

досить низькими; розумів, що теорія й практика навчання глухих суттєво різняться. Звертаючись до книг із лінгвістики, його зацікавили погляди відомого мовознавця Л. Щерби (1880–1944), котрий наголошував на величезній ролі жестової мови для розвитку глухих. Останніх він прирівнював до іноземців, із розумінням того, що глухі мають свою мову і їхня міміка характеризується як своєрідна типова мовна система, яку вчителям потрібно знати і яку потрібно вивчати. Важливо відзначити, що Л. Щерба дотримувався граматичного напрямку вивчення й навчання іноземних мов (словесна для глухого як іноземна) “при навчанні глухонімих усного мовлення їхня рідна мова-міміка має використовуватися повною мірою” [1, 6]. “Жестикуляція (жестове мовлення – прим. автора) як засіб спілкування з лінгвістичної точки зору винятково своєрідний, у ній приховано дещо зовсім невідоме науці про мову. Необхідно самим вивчати жестикуляцію глухих, саме глухих, а не взагалі” [5].

Беручи за основу погляди Л. Щерби, І. Соколянський у 20-х рр. ХХ ст. займається проблемою мовленнєвого режиму в школі глухих. Тверда переконаність у тому, що педагог у присутності глухої дитини має розмовляти лише зрозумілою їй мовою, породила запитання до “зрозумілої мови” – якою їй бути? Або це комбінація жестового, дактильного й усного мовлення, або це лише жестове мовлення та дактилологія. Він вважав, що лише міміка може замінити інтонаційну сторону усного мовлення за відсутності слуху. І. Соколянський підкреслював, що розумове зростання нечуючих дітей до початку навчання їх грамоти безпосередньо залежить від досконалості їхньої міміко-жестикулярної мови. “Вона, – наголошував учений, – для глухої дитини слугує повноцінним засобом вираження думок, спілкування з оточуючим світом і пізнання його” [2]. Дослідник звертав увагу й на вчителів, які, не володіючи та зневажливо ставлячись до мови глухої дитини як важливої початкової основи їхнього розумового розвитку, завдають непоправної шкоди розвитку нечуючої дитини, яка зростає в умовах обмеженого доступу до інформації.

І. Соколянському так і не вдалося реалізувати свої підходи й рішення в сурдопедагогіці (хоча це він зробив при навчанні сліпоглухих), зокрема довести обов’язковість жестового етапу в початковому навчанні мови. Незадовго до смерті він писав у листі до головного редактора журналу “В єдином строю” І. Лабунського: “я дійшов до незворотного висновку: *ігнорування жестової мови у дошкільний і шкільний період навчання нечуючої дитини педагогами, вихователями є важким злочином, який має каратися статтями кримінального кодексу*” [4, с. 48]. Таким чином, період 1917–1921 рр. був знаковим і для відомого вченого, українського дефектолога Івана Панасовича Соколянського.

Список використаних джерел

1. Кульбіда С. В. Джерельна база формування терміну жестикуляція / С. В. Кульбіда // Наук. часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19, Корекційна

педагогіка та психологія : зб. наук. пр. / НПУ ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2008. – № 9. – С. 58–61.

2. Кульбіда С. В. Стан використання і вивчення жестової мови. Історія досліджень. С. В. Кульбіда // Сучасні системи розвитку спеціальної освіти (українсько-канадський досвід : матеріали Міжнар. конф. – Київ, 2005. – С. 75–83.

3. Кульбіда С. В. Сучасні системи навчання нечуючих дітей і використання жестової мови (на матеріалі зарубіжної теорії та практики) / С. В. Кульбіда // Сучасні тенденції реалізації змісту освіти з порушеннями слуху : зб. текстів виступів на наук.-практ. конф. – Київ, 2008. – С. 101–120.

4. Кульбіда С. В. Теоретико-методичні засади використання жестової мови у навчанні нечуючих : монографія / С. В. Кульбіда. – Київ : Поліпром, 2010. – 503 с.

5. Кульбіда С. В. Місце жестової мови у спеціальній школі для осіб з порушеннями слуху / С. В. Кульбіда // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі : наук.-метод. зб. / за ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка. – Київ, 2007. – Вип. 9. – С. 82–84.

6. Кульбіда С. В. Поліпшення якості навчання глухих дітей шляхом використання жестової мови / С. В. Кульбіда // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі : наук.-метод. зб. / Ін-т спец. педагогіки АПН України. – Київ, 2005. – Вип. 6. – С. 333–337.

7. Сухомлинський О. В. Соколянський Іван Панасович / [О. В. Сухомлинський] // Українська педагогіка в персоналіях : навч. посіб. : у 2 кн. / за ред. О. В. Сухомлинської. – Київ, 2005. – Кн. 2 : ХХ ст. – С. 296–302.

Н. В. Іванюшева

ДАКТИЛЬНА АБЕТКА ДВАДЦЯТИХ РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Серед важливих мовленнєвих засобів навчання глухих другого десятиріччя ХХ ст. була дактильна абетка – показ пальцями однієї руки (дактилемою) графічного зображення літери [1–3, 6]. Дослідженнями цього питання в українській сурдопедагогіці займалася С. Кульбіда. У своїх працях вчена ґрунтовно проаналізувала процес зародження й розвитку дактильного мовлення в системі спеціального навчання нечуючих, зокрема й на теренах сучасної України в період 1917–1921 рр. [4–9]. Так, вдалося віднайти друковані свідчення педагога К. Богдановича, який у 1917 р. опублікував дактильну абетку (рис. 1).

Маючи великий організаторський і методичний досвід, педагог звертав увагу на те, що у використанні ручної абетки вбачається один із шляхів, що допомагає глухій людині спілкуватися з людьми: необхідно “негайно звернутися до дактилологічного методу, як найлегшого за своєю доступністю, для широкого загалу глухонімих і чуючих, які знаходяться у близькому оточенні з першими. Оскільки вираження абетки за допомогою пальців у своїй суті те ж саме, що й вираження літер писемно, тільки без використання паперу і олівця; ручна абетка має навіть певні переваги порівняно з останнім способом (передача думок в сутінках, навіть темряві, зручність при розмові на прогулянках, незамінність при спілкуванні на відстані” [6]. Серед методичних порад педагога знаходимо вказівки на використання дактильної абетки й чуючим людям, які, на думку автора, поповнюють ряди працівників освіти на ниві поширення писемності серед

глухих. Особливу увагу автор зосереджував на тому, що, використовуючи дактильні знаки у передачі інформації, можна швидко організувати допомогу десяткам тисяч глухих.

А	Б	В	Г
Д	Е	Ж	З
И	І	Й	К
Л	М	Н	О
П	Р	С	Т
У	Ф	Х	Ц
Ч	Ш	Щ	Ъ
Ы	Ь	Ъ	Э
Ю	Я	Ө	У

Рис. 1. Дактильна абетка

Таким чином, використання дактильної абетки було актуальним і доцільним під час навчання й спілкування глухих періоду двадцятих років минулого століття.

Список використаних джерел

1. Засенко В. В. Дактилологія / В'ячеслав Засенко, Світлана Кульбіда // Енциклопедія сучасної України / Ін-т енциклопед. дослідж. – Київ, 2008. – Т. 7. – С. 496.
2. Кульбіда С. В. Використання невербальних засобів розвитку нечуючої дитини / Світлана Кульбіда / Наук. часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19, Корекційна педагогіка та психологія / НПУ ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2006. – Вип. 5. – С. 72–76.

3. Кульбіда С. В. Дактилологія українська / Світлана Кульбіда // Енциклопедія освіти / АПН України. – Київ, 2008. – С. 161–162.
4. Кульбіда С. В. Дотримання мовленнєвої норми при опануванні дактилем нечуючими учнями / Світлана Кульбіда // Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями слуху та інтелекту / за ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка. – Київ, 2007. – С. 65–76.
5. Кульбіда С. В. Дотримання мовленнєвої норми під час опанування дактиля нечуючими учнями / Світлана Кульбіда // Дефектологія. – 2008. – № 3. – С. 34–40.
6. Кульбіда С. В. Українська дактилологія / Світлана Кульбіда // Дефектологія. – 2003. – № 2. – С. 34–36.
7. Кульбіда С. В. Українська дактилологія : наук.-метод. посіб. / Світлана Кульбіда. – Київ : Пед. думка, 2007. – 328 с.
8. Кульбіда С. В. Правила дактилювання / С. В. Кульбіда // Дефектологія. – 2006. – № 1. – С. 39–41.
9. Кульбіда С. В. Стан використання і вивчення жестової мови. Історія досліджень. С. В. Кульбіда // Сучасні системи розвитку спеціальної освіти (українсько-канадський досвід : матеріали Міжнар. конф. – Київ, 2005. – С. 75–83.

Л. О. Лещенко

АКТИВІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ НЕЧУЮЧИХ АКТИВІСТІВ ПЕРІОДУ 17–21 РОКІВ МИНУЛОГО СТОЛІТТЯ

Після революції 1917 р. почали активно створюватися на теренах України громадські угруповання глухих. Метою заходів, які проводили нечуючі активісти, було насамперед об'єднання глухих громадян, спільне вирішення різноманітних проблем, які супроводжують осіб із вадами слуху протягом усього життя [3, с. 3]. Під час вирішення питань соціального захисту, освітніх проблем, організації культурного дозвілля нечуючих, виникла гостра потреба в спілкуванні глухих з оточуючими. Подолати комунікативні перешкоди мали чуючі, які добре володіли засобами спілкування глухих [5, с. 20]. З'явилася необхідність підготовки перекладачів для роботи в товариствах глухих.

У резолюції I З'їзду глухонімих (1917) одне з питань стосувалося розвитку перекладацької діяльності, зокрема підготовки перекладачів-дактилогів. У доповіді Г. Торопова зазначалося, що “виникає питання про правоту суду, коли не здійснюється переклад для глухої людини чи здійснюється спотворено. Існують правила, згідно з якими у таких випадках запрошуються перекладачі. У більшості випадків перекладачами стають педагоги шкіл, судді помилково вважають, що представники педагогічного персоналу зобов'язані володіти мовою глухонімих – мімікою. Хто із нас не знає, що для більшості наших вчителів міміка настільки чужа, як і мова папуасів” [5, 6, с. 112].

Підтвердженням слів Г. Торопова стала доповідь С. Соколова, у якій акцент робився на методі викладання в школах (“чистий усний” чи комбінований) із різкою заборонаю вивчати міміку. Тому призначення перекладачів із числа вчителів – повних профанів (авт.) є прямим

спотворенням правосуддя, оскільки недоступна учителеві мова глухонімих – міміка (природна чи штучна) спотворюється ними до неймовірних розмірів. “Коли чуюча людина виступає з доказами, “перекладачі” лише вислуховують це і тому, що не знають мови, не передають сказане протилежній стороні (глухій людині). Коли ж висловлюється глуха людина, перекладач, не розуміючи її, видумує самостійно факти. За таких умов правда завжди є на боці чуючих і стає цілком зрозуміло, що глухі, останнім часом, систематично є винними” [4, 6–9].

Нечуючий А. Удадь вважав “міміку – своєю мовою, яка не схожа з мовою чуючого людства” [5, с. 23]. На його думку, “мімічне мовлення є комбінацією за своєрідними правилами підібраних символів” [5, с. 25]. На той час він визнавав, що існують національні жестові мови й діалекти ЖМ. ЖМ – мова синтетична, а не аналітична, як мова словесна.

Відтак, із доповідей С. Соколова, Г. Торопова, А. Удаля можна зробити такі висновки:

- до офіційного введення “чисто усного методу” в освіті нечуючих учителі глухих знали основи ЖМ та залучалися до участі в судових справах в якості перекладачів;
- ці послуги в судах були платні;
- глухі нерідко були жертвами безвідповідальних “перекладачів” із числа вчителів;
- освічені глухі вже на початку ХХ ст. порушували питання щодо етики перекладача, його професійної компетенції;
- порушено питання про носіїв ЖМ – ними були “глухонімі”;
- лише глухонімі можуть визначати ту чи іншу особу, придатною для роботи в якості перекладача, відповідно посвідчення мають надаватися організаціями глухих [1, 5].

У цих кількох висновках міститься вся проблематика розуміння словесної інформації завдяки перекладу ЖМ та актуальності підготовки перекладачів для спільнот глухих.

Список використаних джерел

1. Дитина зі світу тиші : на допомогу батькам нечуючої дитини (допов. і доопрац.) : наук.-метод. посіб. / за ред. С. В. Кульбіди. – Київ : [СПКТБ УТОГ], 2011. – 328 с.
2. Кульбіда С. В. До питання про білінгвальне навчання нечуючих: теорія і практика / С. В. Кульбіда // Жестова мова й сучасність : зб. наук. пр. / Ін-т спец. педагогіки АПН України. – Київ, 2006. – Вип. 1. – С. 16–22.
3. Кульбіда С. В. Зародження жестової мови в освітніх осередках для глухих (поч. ХІХ ст. – поч. ХХ ст.) / Світлана Кульбіда // ІІІ Міжнародна конференція “Актуальні проблеми розвитку світової науки” (м. Київ, 28 лютого 2017 р.) / Центр наук. публікацій, Зб. наук. публікацій “Велес”. – Київ, 2017. – С. 56–62.
4. Кульбіда С. В. Поліпшення якості навчання глухих дітей шляхом використання жестової мови / С. В. Кульбіда // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі : наук.-метод. зб. / Ін-т спец. педагогіки АПН України. – Київ, 2005. – Вип. 6. – С. 333–337.

5. Кульбіда С. В. Теоретико-методичні засади використання жестової мови у навчанні нечуючих : монографія / С. В. Кульбіда. – Київ : Поліпром, 2010. – 503 с.
6. Кульбіда С. В. Українська жестова мова як природна знакова система / С. В. Кульбіда // Жестова мова й сучасність : зб. наук. пр. / Ін-т спец. педагогіки АПН України. – Київ, 2009. – Вип. 4. – С. 218–239.
7. Кульбіда С. В. Формування жестомовної комунікативної компетенції – від розуміння до застосування / С. В. Кульбіда // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2016. – № 1. – С. 15–29.
8. Кульбіда С. В. Місце жестової мови у спеціальній школі для осіб з порушеннями слуху / С. В. Кульбіда // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі : наук.-метод. зб. / за ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка. – Київ, 2007. – Вип. 9. – С. 82–84.
9. Kulbida S. The steps Ukrainian science in the study and popularization the Ukrainian Sign language / Svitlana Kulbida // Issues of upbringing and teaching in the context of modern conditions of objective complication of the person's social adaptation processes : peer-reviewed materials digest (collective monograph) published following the results of the CXXXVIII International Research and Practice Conference and I stage of the Championship in Psychology and Educational sciences (London, February 9 – February 15, 2017) / Academy of Science and Higher Education. – London, 2007. – P. 26–28.

І. С. Мужайло

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ ДЛЯ ГЛУХИХ НА ПОЛТАВЩИНІ

Існування та діяльність освітянських закладів для глухих у перші десятиріччя ХХ століття на території нинішньої України було типовим явищем. Зокрема, одна з перших шкіл для глухонімих дітей у Полтавській губернії почала працювати з листопада 1901 р. у м. Лохвиця. Засновники – глухі брати, купці другої гільдії Михайло та Микола Варди, які свого часу закінчили Санкт-Петербурзьке імператорське училище глухонімих [8, 10].

У закладі надавалася лише початкова освіта з таких предметів, як: читання, письмо, арифметика, історичні відомості, географія, природознавство, Закон Божий. При цьому використовувався мімічний метод (використання жестової мови й дактилології) [1, 5–8]. Здібні учні мали можливість опанувати й усне мовлення, хоча перевага надавалася більшою мірою дактильному мовленню [1, 10]. Важлива увага приділялася роботі учнів у майстернях, які давали школі невеликий прибуток. Завдяки приватній благодійності братів школа проіснувала 16 років і була єдиним закладом такого типу в Полтавській губернії.

Варто звернути увагу на розвиток загальноосвітнього навчання чуючих у цей період, а також на певну стабілізацію військово-політичної ситуації, яка сприяла національно-культурному відродженню на Полтавщині. Адже розпочався швидкий процес українізації освіти, насамперед початкової, який був дещо стриманим, оскільки не вистачало україномовних педагогів. Перед початком 1918–1919 н. р. батьки звертали увагу на мову навчання своїх дітей і записували їх до україномовних класів. Тому шкільна комісія міської

управи перевела 15 початкових шкіл на українську мову навчання, а 11 – залишилося з російською.

Уже з літа 1918 р. були засновані: перша в Полтаві жіноча українська гімназія та єврейська гімназія Гуревича, відкривалися одномісячні курси з українознавства, на яких навчалися 372 слухачі. Курс історії української літератури на цих курсах вів В. Щепотьєв, курс української мови – З. Курдиновський, а педагогічної психології – Г. Ващенко.

При Полтавському краєзнавчому музеї також було створено “Історичний архів Полтавщини”, який очолив К. Ляхович. Співробітники музею розгорнули плідну роботу по збиранню й вивченню історичних джерел. Із грудня 1918 р. за ініціативи повітових “Просвіт” відділ позашкільної освіти Полтавського земства створив пересувний університет для поширення знань серед народу. Зазначимо, як позитив, що все діловодство в державних установах переходило на українську мову.

Додамо, що видавництво Полтавської спілки споживчих товариств спільно з педагогічним бюро Полтавського губерньського земства протягом 1918–1920 рр. видавало твори українських письменників, підручники, хрестоматії, букварі, читанки, а також художні твори для дітей різного віку, тираж яких сягав 100 тис. примірників. Тисячі видрукованих у Полтаві портретів Т. Шевченка, Лесі Українки, Панаса Мирного, М. Драгоманова, І. Котляревського та інших діячів національного відродження прикрашали селянські хати, школи й приміщення товариств “Просвіта” по всій Україні.

Особливе значення мала діяльність громадської філантропічної організації “Ліга порятунку дітей”, заснованої в кінці 1918 р. з ініціативи В. Короленка. Метою організації стала турбота про дітей-сиріт, їх правове та соціальне становище. У 1919 р. “Ліга” взяла під свою опіку близько 7 тис. дітей. За пропозицією В. Короленка в с. Триби під Полтавою було засновано сільськогосподарську колонію для безпритульних дітей. У 1921 р. було відкрито Полтавський дитячий будинок глухонімих, від якого бере свій початок становлення Полтавської спеціальної школи-інтернату для глухих дітей (працює й зараз). Заклад фінансувався місцевим бюджетом. Навчальні програми розроблялися місцевими педагогічними колективами на основі власного досвіду. Єдиних навчальних планів, програм та підручників заклад не мав. Навчання глухих формувалося під безпосереднім впливом досвіду надання початкової освіти з використанням мімічного методу, який допомагав їм спілкуватися вільно й невимушено [4]. Багато уваги приділялося писемному мовленню, яке вивчали за допомогою дактилології [2, 8]. Завдяки писемному мовленню глухі діти вчилися відповідати письмово, “писали правильним і красивим почерком. Граматичні помилки у відповідях, при одній лише вказівці, виправлялися глухими вихованцями з дивною зрозумілістю” [12, 13].

Список використаних джерел

1. Засенко В. В. Дактилологія / Вячеслав Засенко, Світлана Кульбіда // Енциклопедія сучасної України / Ін-т енциклопед. дослідж. – Київ, 2008. – Т. 7. – С. 496.

2. Кульбіда С. В. Особливості лінгвістичного дослідження української жестової мови у доробку Р. Г. Краєвського / Світлана Кульбіда, Наталія Зборовська // Жестова мова й сучасність : зб. наук. пр. / Ін-т спец. педагогіки АПН України. – Київ, 2007. – Вип. 2. – С. 197–210.
3. Кульбіда С. В. Використання жестової мови в системі “тотальної комунікації”, білінгвального навчання / Світлана Кульбіда // Жестова мова й сучасність : зб. наук. пр. / Ін-т спец. педагогіки АПН України. – Київ, 2007. – Вип. 2. – С. 49–69.
4. Кульбіда С. В. Джерельна база формування терміну жестова мова / С. В. Кульбіда // Наук. часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19, Корекційна педагогіка та психологія : зб. наук. пр. / НПУ ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2008. – № 9. – С. 58–61.
5. Кульбіда С. В. До питання про стан використання і вивчення жестової мови в Україні (історичний аспект) / С. В. Кульбіда // Наук. часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19, Корекційна педагогіка та психологія : зб. наук. пр. / НПУ ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2007. – № 8. – С. 14–18.
6. Кульбіда С. В. Жестова мова у навчально-виховному процесі осіб з порушеннями слуху. Акт. проблеми навчання та вих.-я людей з особл. потребами: Зб. наук.праць № 2(4). – Київ: Пед. думка, 2007. – С.108–113.
7. Кульбіда С. В. Жестова мова як знакова система / С. В. Кульбіда / Дидактичні та соц.-психологічні аспекти корекційної роботи у спец. школі : наук.-метод. зб. – Вип. 10. – Київ: Науковий світ, 2009. – С. 109 – 113.
8. Кульбіда С. В. Зародження жестової мови в освітніх осередках для глухих (поч. ХІХ ст. – поч. ХХ ст.) / Світлана Кульбіда // ІІІ Міжнародна конференція “Актуальні проблеми розвитку світової науки” (м. Київ, 28 лютого 2017 р.) / Центр наук. публікацій, Зб. наук. публікацій “Велес”. – Київ, 2017. – С. 56–62.
9. Кульбіда С. В. Сучасні системи навчання нечуючих дітей і використання жестової мови (на матеріалі зарубіжної теорії та практики) / С. В. Кульбіда // Сучасні тенденції реалізації змісту освіти з порушеннями слуху : зб. текстів виступів на наук.-практ. конф. – Київ, 2008. – С. 101–120.
10. Кульбіда С. В. Теоретико-методичні засади використання жестової мови у навчанні нечуючих : монографія / С. В. Кульбіда. – Київ : Поліпром, 2010. – 503 с.
11. Кульбіда С. В. Українська жестова мова / С. В. Кульбіда // Енциклопедія освіти / АПН України. – Київ, 2008. – С. 928–929.
12. Кульбіда С. В. Місце жестової мови у спеціальній школі для осіб з порушеннями слуху / С. В. Кульбіда // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі : наук.-метод. зб. / за ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка. – Київ, 2007. – Вип. 9. – С. 82–84.
13. Кульбіда С. В. Поліпшення якості навчання глухих дітей шляхом використання жестової мови / С. В. Кульбіда // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі : наук.-метод. зб. / Ін-т спец. педагогіки АПН України. – Київ, 2005. – Вип. 6. – С. 333–337.

Розділ 4. *Постаті освітян доби Української революції*

Т. Л. Гавриленко

С. О. СІРОПОЛКО ПРО НОВУ УКРАЇНСЬКУ ПОЧАТКОВУ ШКОЛУ

Нині, в умовах запуску багатопланової реформи початкової загальної освіти, розроблення плану реалізації концепції “Нова українська школа”, закономірним видається вивчення історико-педагогічного досвіду реформування освіти в добу Української революції 1917–1921 рр. У цей складний у політичному та соціально-економічному плані історичний період українські освітяни в ході громадсько-освітнього діалогу створювали модель нової української школи. Активним учасником цього процесу був відомий український учений-педагог, громадський діяч, бібліотекознавець С. Сірополко (1872–1959). Власне бачення щодо нової української початкової школи він виклав у праці “Завдання нової школи”, опублікованій у 1919 р. на шпальтах урядової газети ЗУНР “Республіка” та згодом, за сприяння Подільської губернської народної управи, виданій окремою брошурою, а в 1921 р. – на сторінках “Учительського календаря”. Принагідно зазначимо, що вона тривалий час залишалася невідомою для педагогічного загалу й лише в 2003 р. її передрук був представлений у хрестоматії “Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX – XX ст.)” (Київ, 2003) [1].

Проаналізувавши названу працю, спостерігаємо, що педагог розглядав початкову освіту як *перший рівень загальної середньої освіти*, важливий і необхідний для кожної дитини як природна духовна потреба розвитку її індивідуальності [1, с. 155]. Критикуючи тогочасну школу за догматизм, вербалізм, відірваність від життя й від самої дитини, С. Сірополко неодноразово наголошував на тому, що нова школа “як соціальне явище” має відповідати сучасним потребам розвитку суспільства. А тому її *завдання* він убачав у формуванні самостійних, наполегливих у досягненні мети, шануючих працю, розумово, морально, духовно й естетично розвинених особистостей, підготовлених до сімейного життя та активної участі у громадському й державному житті [1, с. 156].

Основна увага педагога в зазначеній праці концентрувалася на визначенні *принципів*, на яких мала ґрунтуватися нова початкова школа. Це такі принципи, як: *національно-державний* (навчання рідною мовою, забезпечення прав національних меншин, обов’язкове вивчення державної мови); *демократичний*; *рівність прав громадян на отримання початкової освіти*; *трудоий* (школа праці, у якій організовано догляд за шкільним садом та тваринами, за облаштуванням школи; уведення ручної праці); *виховний*; *єдиної школи* (об’єднання шкіл у спільну систему); *наступності* (зв’язок дошкільної та початкової освіти); *децентралізації управління* (на

рівні місцевого самоврядування, створення шкільних рад, право педагогів на творчість); *загальноосвітній* (вилучення професійних знань зі змісту початкової освіти); *світський* (відокремлення школи від релігії, вивчення знань релігійного змісту за згодою батьків); *деідеологізації*; *зв'язок із життям*; *автономності школи* (право внутрішнього самоврядування, право вибору кандидатів на посади вчителів та завідувача школи); *самодіяльності учнів* (школа є дитячим товариством, у якому кожен учень виконує певну функцію, учитель як людина із досвідом та знаннями організовує, підтримує та допомагає їм); *зв'язок школи з сім'єю* (створення батьківських комітетів) [1, с. 156–163]. Означені принципи, як зауважував С. Сірополко, не були новими, адже вони вже стали підґрунтям шкільної реформи, деякі з них реалізовувалися в практичній площині [1, с. 163]. Згодом окреслені засади реформування початкової школи були проголошені в Проекті нової школи в Україні (1919), до розробки якого активно долучався вчений.

У праці “Завдання нової школи” С. Сірополко торкнувся й питання *змісту початкової освіти*. На його думку, він має об'єднуватися єдиною ідеєю – формування в дітей гуманного та розумного ставлення до природи й людського життя – та реалізовуватися через окремі предмети [1, с. 158]. Пріоритетну роль у змісті початкової освіти педагог відводив вивченню *рідної мови*. Окрім того, дітям варто також опанувувати й *арифметику*. Із третього року навчання Степан Онисимович уважав за доцільне ввести до програми початкової школи такі предмети, як: *природознавство*, *історію* та *географію*. Прикметно, що їх вивчення він пропонував здійснювати без підручників, за допомогою дослідів, спостережень, самостійної роботи, шкільних екскурсій [1, с. 159–160]. Зміст освіти мав ґрунтуватися на близькому й доступному для дитини матеріалі. Педагог дотримувався думки, що програми навчальних курсів не повинні обмежувати діяльність учителя, у них доречно окреслювати лише загальні аспекти. Обсяг і послідовність навчального матеріалу має визначати вчитель із огляду на кількість часу, склад учнів, місцеві умови та власні можливості [1, с. 158].

Важливого значення в становленні нової української початкової школи С. Сірополко надавав *учителеві*, висуваючи до нього такі вимоги: сумлінне виконання обов'язків; відповідальність за свою працю перед колегами, батьками та громадськістю; праця на користь школи та дитини; невпинна робота над самоосвітою тощо. Водночас діяльність учителя мала бути якомога більше незалежною та якомога менше регламентованою. Педагог уважав за необхідне підвищити заробітну плату вчителів, щоб вони не відволікалися на додаткові заробітки та цілком віддавали себе шкільній справі [1, с. 162].

Безперечно, С. Сірополко був свідомий того, що окреслена ним модель нової української початкової школи не могла реалізуватися одразу. Поділяємо міркування педагога, що реформування освіти є тривалим процесом, особливо в умовах суспільно-політичних змін, і потребує докладання великих зусиль усього суспільства, зокрема залучення значних фінансових ресурсів держави та громадськості [1, с. 163]. На наш погляд,

праця С. Сірополка “Завдання нової школи” є важливим історичним джерелом доби Української революції, що потребує подальшого вивчення й осмислення, а ідеї, висловлені в ній, заслуговують на увагу й сьогодні в процесі реформування початкової освіти.

Список використаних джерел

1. Сірополко С. О. Завдання нової школи / С. О. Сірополко // Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX–XX ст.) : хрестоматія / упоряд.: Л. Д. Березівська та ін. – Київ : Наук. світ, 2003. – С. 155–163.

М. В. Лашко

ПРОСВІТНИЦЬКО-ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ М. ГРІНЧЕНКО В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921)

Марія Грінченко (1863–1928) – українська просвітниця, педагог, громадський діяч, автор науково-популярних книжок для народу, активна діячка київського товариства “Просвіта”.

У ході дослідження встановлено, що вже з перших днів існування нової держави М. Грінченко активно включилася в роботу Всеукраїнського національного конгресу, першого законодавчого органу УНР, скликаного в березні 1917 р., а також долучилася до просвітницького руху, який набирив обертів. Вона тісно співпрацювала з відновленим товариством “Просвіта”, організацією української інтелігенції, що боролася за збереження української мови, культури та освіти, надсилала сюди для подальшого розповсюдження твори Б. Грінченка та свої. Не полишала діячка й видавничої та педагогічної діяльності. Так, у 1917 р. вона перевидала читанку “Рідне слово” Б. Грінченка, а згодом створила у двох частинах читанку “Наша рідна мова” (Перша читанка та Друга читанка), що стала своєрідним продовженням “Рідного слова”. У цей же час Марія Миколаївна склала рукописний каталог родинної книгозбірні (845 с.), яку тривалий час збирав Б. Грінченко, і в 1918 р. передала її товариству “Просвіта” із метою перетворення в громадську бібліотеку. Але з приміщенням для бібліотеки виникли труднощі, тому М. Грінченко зверталася за допомогою навіть до міністерства освіти Української держави. За згодою діячки книгозбірню в 1919 р. передали до ВУАН з умовою збереження її цілісності, що, на жаль, не було зроблено.

Зважаючи на дедалі зростаючу популярність творів Б. Грінченка та керуючись бажанням видати всі твори чоловіка й доньки, Марія Миколаївна продовжувала друкувати науково-популярні твори Б. та Н. Грінченків. Вона опублікувала серію науково-популярних видань, присвячених пам’яті Н. Грінченко. До кінця 1918 р. також очолювала Видавництво ім. Б. Грінченка, створене нею в 1910 р. із метою популяризації творів чоловіка та доньки.

Таким чином, за короткий період української державності М. Грінченко вдалося здійснити колосальну роботу – організувати

повномасштабне видання творів Б. та Н. Грінченків, а також власних. До кінця 1919 р. вона продовжувала видавничу діяльність із метою просвітництва народу, видаючи бібліотеку серії “Молодість”, яку започаткував ще Б. Грінченко. У цій серії в перекладах родини Грінченків вийшли книги Марка Твена, Г. Бічер-Стоу, Е. Амічіса, Г. Андерсена, Г. Гауптмана, О. Мірбо, Г. Ібсена, К. Гольдоні, Г. Зудермана, А. Франса та ін. Марія Миколаївна видала також українські народні казки, віршовані загадки Б. Грінченка, просвітницькі твори науково-популярного змісту. Проте через матеріальні труднощі та небажання загострювати стосунки з новою владою, котра підозрювала її в несанкціонованому збуті літератури, змушена була припинити видавничу діяльність.

Із заснуванням у 1919 р. Української академії наук актуальною стала проблема організації роботи над Словником живої української мови. Українська академія наук призначила М. Грінченко постійним членом-редактором нового Словника живої української мови. Цей факт свідчить про її велику обізнаність і досвід у словниковій справі. Саме з роботою над словником і пов’язані останні вісім років життя діячки.

Насправді ж діяльність М. Грінченко була набагато ширшою. Так, вона брала активну участь у роботі створеного на початку серпня 1919 р. Всеукраїнського союзу українок. Діяльність Союзу мала насамперед громадське спрямування. Спочатку Союз українок, як і всі тогочасні організації, займався благодійництвом, зокрема утримував будинки для хворих на тиф, а потім – і громадською роботою. Тут М. Грінченко керувала мистецьким відділом.

У 1919–1920 рр. діячка співпрацювала з Державним видавництвом України, яке випускало дитячий журнал рідною мовою “Весняні хвилі”, брала участь у створенні “Шкільної бібліотеки”.

Просвітницько-видавничу діяльність М. Грінченко на різних етапах різнилася за змістом і напрямками, але була спрямована на розвиток освіти й культури Української держави. Проте в даній публікації розглянуто лише основні її особливості в зазначений період. Детальніше про цю діяльність йтиметься в подальших дослідженнях.

І. А. Мося

БАГАТОГРАННА ОСОБИСТІСТЬ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

У 2016 р. минуло 65 років від дня смерті Володимира Кириловича Винниченка – відомого українського громадсько-політичного й державного діяча, філософа, письменника, сподвижника голови Української Центральної Ради М. С. Грушевського.

Аналізуючи його творчу спадщину, читаючи його щоденники, можемо поглянути на В. Винниченка під іншим, новим кутом зору.

Насамперед відкриваємо для себе Винниченка-художника. У цьому аспекті доцільно навести слова академіка Академії мистецтв України

О. Федорука: “Винниченко-художник – це вагома сторінка, викреслена з історії українського мистецтва”. Виявляється, що малярська спадщина Винниченка, яка в 2010 р. повернулася зі США до України, нараховує близько 100 картин. Живописна творчість, яку ми можемо побачити сьогодні, була започаткована ще в 20-х роках минулого століття. Видатний художник того часу та близький знайомий М. Глушенко говорив: “Винниченко ще з перших своїх малярських кроків дивував своїми досягненнями”.

Не менш вражаючою є й майстерність слова В. Винниченка. Талановито, високохудожньо та романтично звучать його слова про Київ: “Закоханий у Києві, я блукаю по зелених, кучерявих, шепотливих його вулицях. Милій, тихий, задумливий красунь! Каштани обсіпають рудавим цвітом дахи вагонів трамвая. Нема ніде такого життя в лініях вулиць, як у нього. Ніде нема такої ласкавої чепурности, природної охайности, грайливости! Він подібний до якогось великого гарного звіря, який бозна-коли слідкує за собою. Я ходжу помалу, смакуючи кожний крок, кожний поворот вулиці, кожну свічку на каштані. У мене панує блаженний спокій” (“Записки Кирпатого Мефістофеля”). Або вражаючі польотом думки порівняння: “...моя душа була похожа на небо, на сніг і на сосни, що збиралися кудись летіти. І я таки полечу, мої сосни, прикуті до землі” (“По-свій!”).

Заслуговує на увагу й філософсько-етичне вчення митця, над яким він працював більше двадцяти років життя. Це його теорія щастя, яка стосувалася аспектів внутрішньої гармонії, рівноваги, самовдосконалення людини, моральності стосунків між людьми.

Як відомо, система В. Винниченка набула назви “Конкордизм” – із латинської “погодження”. У співзвучній із розробленою теорією праці “Конкордизм” митець вказував: “Будь погоджений з іншими, не шкідливими тобі живими істотами на землі й скільки змога бувай у русі, на повітрі, у найближчому контакті з сонцем, рослиною”. Насамперед не залишають байдужим його постулати здорового, щасливого життя, висловлені в працях “Сонячна машина”, “Лепрозорій”, “Конкордизм”:

– “Не годуйся нічим, непритаманним природі людини”, себто нічим, що “не приготоване на кухні матері природи”;

– “Коли ти хочеш бути здоровим, веселим, сильним, радісним, то насамперед будь погоджений з природою, не завойовуй її, а живи в погодженні з її законами, будь у найбільшому порозумінні з товаришами, тваринами, рослинами, будь якомога більше на сонці, на повітрі, в русі, в роботі...”.

Академік М. Жулинський так характеризує філософську теорію В. Винниченка: “Ідея конкордизму – це результат тривалих роздумів, досліджень і вивчень різних релігій, які є на нашій планеті, тих моральних принципів і засад, які формували людство протягом багатьох віків”.

Як бачимо, процес осмислення основних цінностей людського життя відбувався у В. Винниченка через актуалізацію проблеми щастя, що й визначило характер його морально-етичних шукань. Натомість митець не був

безнадійним романтиком, ліриком у “рожевих окулярах”. Про це переконуєшся, прочитавши, як він болісно, історично-правдиво говорить у своєму “Щоденнику” про долю українського народу: “Читати українську історію треба з бромом, – до того це одна з нещасних, безглузких, безпорадних історій, до того боляче, досадно, гірко, сумно перечитувати, як нещасна, зацькована, зашарпана нація тільки те й робила за весь час свого державного (чи вірніше: півдержавного) існування, що одгризалася на всі боки: од поляків, руських, татар, шведів. Уся історія – ряд, безупинний, безперервний ряд повстань, війн, пожарищ, голоду, набігів, військових переворотів, інтриг, сварок, підкопування. Чи не те саме стає тепер? Тільки хотіли жити державним життям, як починається стара історія: Москва всіма силами вп’ялась і не хоче випустити. З другого боку вже стоїть Польща, наготовивши легіони. Прийшов дужчий, вигнав Москву, одпихнув поляків і сам ухопив за горло й видушує все, що може. Збоку присмокталась і четверта Австрія. А всередині те ж саме. Паршиві шанолюбці, національне сміття, паразити й злодії продають на всі боки: хто більше дасть. Нащадки прадідів поганих повторюють погані діла дідів-поганців. І розшарпаний, зацькований народ, знову безпомічний, жде, якому панові його оддадуть. Вигідніше буде можновладцеві німцеві оддати Москві – оддасть. Вигідніше собі лишити – лишить. Ні, ні української історії, ні українських газет читати без брому, валер’янки або без доброї дози філософського застереження не можна”.

Із думками про возвеличення нашої нації, піднесення України на рівень європейських держав жив і творив В. Винниченко – письменник-романіст, автор оповідань та драматичних творів, філософ, публіцист, митець-маляр. Актуальним гаслом сьогодення звучить заклик В. Винниченка “Стійте усіма силами за Україну!”.

В. В. Олійник

ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ В. ДУРДУКІВСЬКОГО ПРО НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ: ДОБА УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921)

Нині в ході розвитку української держави в умовах глобалізації та євроінтеграції актуальним є питання національного виховання школярів. З огляду на це осмислення ідей українських педагогів доби Української революції є доцільним. 1917–1921 рр. – надзвичайно важливий і складний період у житті України та вітчизняної культури. Він характеризується значними суспільно-політичними (політична криза, становлення радянської влади на теренах України, переїзди уряду, а з ним і Міністерства освіти з міста до міста, громадянська війна) та соціально-економічними (криза, відсутність коштів, невідповідність учительства до змін, брак освітянських кадрів) змінами, що відповідно вплинули на розвиток освіти й школи [1, с. 151; 2, с. 7].

У плеяді українських педагогів, які зробили вагомий внесок у розвиток школи й педагогічної думки в Україні в добу Української революції, гідне місце належить педагогу, директору школи, громадському діячу В. Дурдуківському. У період діяльності українських урядів він брав активну участь у громадському житті: був членом редколегії та активним дописувачем педагогічного часопису “Вільна українська школа”, одним із організаторів Київської “Просвіти” і “Товариства шкільної освіти”, яке 18 березня 1917 р. із допомогою впливових людей відкрило в Києві українську гімназію. Нею стала 1-ша Київська гімназія ім. Т. Шевченка. Це був приватний заклад, але з правами державної гімназії. Із дня її існування В. Дурдуківський працював спочатку вчителем української мови та літератури, а невдовзі (у жовтні 1917 р.) став її директором [5, арк. 1; 4, с. 112]. Основою змісту та напряму роботи закладу послугувала українська культура й особливо постать і творча спадщина Тараса Шевченка – гімназія жила його заповітами. У закладі одним із напрямів національного виховання було відродження народних традицій і звичаїв. Тут постійно влаштовувалися літературні ранки й вечори.

Зазначимо, що проблема національної школи та виховання дуже часто розглядалась у промовах і працях визначного українського педагога, директора школи В. Дурдуківського. Він обґрунтовував національну основу виховання. У своїй статті “Матеріали для шкільних ранків і вечірок в пам’ять Тараса Шевченка” (1918) педагог зазначав: “Як дерево без глибокого коріння, як будинок без міцного фундаменту, так і народ не може нормально і успішно розвиватися без певних, твердих історичних традицій і народних підвалин” [3, с. 145]. Основним підґрунтям національного виховання є традиції та звичаї українського народу. На думку педагога, горе тому народові, якого зрадлива доля позбавила міцного історичного коріння, який втратив органічний зв’язок з історичним минулим, не витворив міцного підґрунтя. У цій же статті В. Дурдуківський закликав освітніх діячів відроджувати звичаї та свята українського народу: “Ми, культурне громадянство, мусимо повернути народові його історичну спадщину, поновити історичні традиції, підвести міцний фундамент під наш державний будинок” [3, с. 145].

Розробляючи проблему національного виховання, В. Дурдуківський обстоював думку, що зміст шкільної освіти й виховання мусить слугувати ідеї відновлення забутих і загублених історичних традицій та витворення міцного, твердого, надійного ґрунту для подальшого широкого, вільного, швидкого культурного розвитку українського народу. А для цього, вважав В. Дурдуківський, потрібно влаштовувати виховні заходи у формі дитячих ранків і вечорів, присвячених видатним українським діячам, визначним історичним подіям. У згаданій статті В. Дурдуківський розкрив організаційні аспекти та форми проведення Шевченківського свята. Він наголошував: “По всій Україні не повинно бути ні одного куточка, ні однієї школи, де б не вшановували пам’ять нашого генія. Ці святі дні повинні стати нашими національними святами” [3, с. 145, 146, 147]. Він вважав, що в

загальноосвітніх навчальних закладах України шевченківські дні для дітей мають проводитися, по можливості, якнайкраще, із читаннями, концертами, виставами, дитячими ранками, вечорами, також повинні організовуватися святкові походи, присвячені великому поетові.

Отже, видатний педагог В. Дурдуківський у період Української революції (1917–1921) значну увагу приділяв національному вихованню учнів. Шкільні свята є одним із засобів такого виховання. У своїх працях порушував проблему виховання учнів на національних засадах (рідна мова, школа, народні звичаї й традиції).

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті : монографія / Л. Д. Березівська. – Київ : Богданова А. М., 2008. – 406 с.
2. Березівська Л. Д. Українські педагоги про національно-патріотичне виховання школярів: за матеріалами журналу «Вільна українська школа» (1917–1920) / Л. Д. Березівська // Українські педагоги про національно-патріотичне виховання : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. семінару / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [та ін.] ; [редкол.: Березівська Л. Д. (голова редкол.), Зозуля С. М., Філімонова Т. В. ; літ ред. Редько-Шпак Л. В. ; рецензенти: Сухомлинська О. В., Коляда Н. М.]. – Київ, 2016. – С. 7–8.
3. Дурдуківський В. Матеріали для шкільних ранків і вечірок в пам'ять Тараса Шевченка / В. Дурдуківський // Вільна укр. шк. – 1918. – № 7. – С. 145–156.
4. Сухомлинська О. В. Дурдуківський Володимир Федорович / О. В. Сухомлинська // Українська педагогіка в персоналіях : навч. посіб.: у 2 кн. / за ред. О. В. Сухомлинської. – Київ, 2005. – Кн. 2 : ХХ ст. – С. 109–117.
5. Галузевий державний архів Служби безпеки України, ф. 6 В. Ф. Дурдуківський, спр. 67098 фп., т. 209. Дурдуківський В. Ф., 1929 р., 237 арк.

А. С. Попович

ВНЕСОК К. ЛУЧАКОВСЬКОГО В ПІДРУЧНИКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТИЛІСТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Спробу окреслити окремі стилістичні аспекти української мови віднаходимо в праці К. Лучаковського “Начерк стилістики, поетики і риторики з додатком про красу мови і будову вірша”, яка вийшла друком 1917 року у Вінніпезі [2].

К. Лучаковський – галицький педагог, класичний філолог, який видавав шкільні підручники (“Читанка” 1892, “Взори поезії і прози” 1894 та ін.) і статті з класичної філології й української літератури.

У вступних завагах до аналізованої праці зазначається, що спочатку це дослідження було видрукуване в 1894 р. як вступна частина до читанки для п'ятого класу середніх шкіл у Галичині [1]. Мета розвідки, на думку видавництва, – подати загальне уявлення про різні роди літератури, тропи та фігури, наукову прозу. Видання рекомендувалося як додаток до шкільного підручника. Вагомість праці в тому, що окремі досліджувані аспекти раніше не розглядалися.

К. Лучаковський не претендує на вичерпність дослідження й закликає “людей трудящих до приємної роботи на тім перелозі”. Окремо автор висловлює вдячність І. Франку за те, “що при укладі самої Читанки зволив мені вгодити своїми цінними перекладами, без котрих не оден взір був би недоставав” [2, с. 6].

Аналізована праця складається з таких частин: “Стилістика”, “Поетика”, “Риторика”, додаток “Краса мови і будова вірша”. Розділ стилістики, як і сучасні підручники й посібники, традиційно розпочинається з визначення стилістики: “Спосіб висказування своїх гадок словами так в поезії як і в прозі називає ся стиль, а наука, що обнимає приписи і правила до того, називає ся стилістика” [2, с. 7]. Потлумачуються умови “доброго і красного” стилю: чиста мова з дотриманням граматичних норм, у якій застарілі слова використовуються тільки за потреби, уникнення провінціалізмів, варваризмів, неологізмів, що не “відповідають” духові мови; добрий стиль повинен бути “ясний, пригожий і зв’язкий”: маємо добирати відповідні мовні засоби для певного стилю, уникаючи незрозумілих і двозначних слів; відповідно до адресата мовлення (зважати на різницю між науковим, історичним, популярним, розповідним стилем); потрібно “оминати” плеоназми та тавтологію.

Подидуємо визначення тропів і фігур: “Троп або тропа (tropus, зворот – образ) є зворот язиковий, в котрім одно понятє заступає ся другим, щоби через те властиву гадку висказати нагляднійше; фігура є незвиклий уклад слів, через котрий виражанє гадки набирає більше сили” [2, с. 8].

К. Лучаковський виокремлює такі тропи, як порівняння й метафору та її різновиди: замість абстрактного поняття вживається конкретне; замість конкретного предмета використовується інший, більш образний; абстрактні поняття набувають невластивих ознак. До метафор учений зараховує прозопопею (персоніфікацію), етопопею (уособлення) та алегорію. За його поглядами, персоніфікація – оживлення неживого світу предметів, абстрактних понять і надання їм людських ознак. Коли до цих ознак додається «дар мови», то кваліфікуємо троп як уособлення.

Зауважимо, що сучасні дослідники стилістики й літературознавства переважно ототожнюють персоніфікацію та уособлення (А. Коваль “Практична стилістика сучасної української мови”, 1987; С. Єрмоленко, С. Бирик, О. Тодор та ін. “Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів”, 2001; А. Ткаченко “Мистецтво слова: вступ до літературознавства”, 2003; О. Тараненко “Українська мова: енциклопедія”, 2004 та ін.).

Звертає увагу К. Лучаковський і на синекдоху, метонімію, іронію, евфемізм, літоту й детально аналізує їх. Із-поміж фігур учений-філолог виокремлює граматичні й риторичні, зокрема до граматичних уналежнює асиндетон (“асидет, безполучник”); полісиндетон (“полісиндет, многосполучник”); еліпс (“еліпса, пропущене”); замовчування (“апосиопеза, замовчанє”); повтор (“повторене”), зокрема хіазм (“хіазм”) і рефрен

(“референ”); запитання й відповідь (“питанє для вираження сумніву, переченя або зворушеня”); “виклик для вираженя жалю або радости, зазиву до діла”; “апострофа (зазив)”. Риторичними фігурами, на думку К. Лучаковського, є ономатопоєя, парономазія (“парономазія”), антитеза, яку творять оксиморон (“оксимора”), парадокс (“парадокса, несподіванка”), градація (“степенованє”), інверсія (“інверсія”).

Цікаво, що в додатку “Краса мови і будова вірша” К. Лучаковський намагається розмежувати мовні засоби наукового стилю, художнього й розмовного. Науковий стиль послуговується “мовою без прикрас”, у художньому стилі мова прикрашена поетичними фігурами, тому таку мову називаємо “фігуративною, або поетичною”; багато поетичних висловів подибуємо й у розмовному стилі.

У розвідці наголошується на незвичайній поетичності народних пісень, зокрема доводиться, що “Наші українські пісні можуть послужити знаменитим підручником для зрозуміння краси мови, для ознайомлення з найкращими висловами, з найдобрішими поетичними фігурами” [2, с. 56].

Отже, праця К. Лучаковського “Начерк стилістики, поетики і риторики з додатком про красу мови і будову вірша” засвідчує зародження української стилістики та є певним внеском у підручникове забезпечення дисципліни.

Список використаних джерел

1. Взори поезії і прози для кляси пятої ц[ісар.]-к[орол.] шкіл середних : [хрестоматія] / уложив [з передм. «Начерк стилістики, поетики і риторики» та приміт.] Константин Лучаковский. – Львів : Накладом фонду краюого. Друк. наук. т-ва ім. Шевченка. Під зарядом К. Беднарського, 1894. – [10], XXXII, 434 с.

2. Лучаковський К. Начерк стилістики, поетики і риторики : з додатком про красу мови і будову вірша [Електронний ресурс] / Константин Лучаковский. – Вінніпег : МАН ; Укр. вид. спілка, 1917. – 64 с. – Режим доступу : <http://diasporiana.org.ua/literaturoznavstvo/2534-luchakovskiy-k-nacherk-stilistiki-poetik-i-retorikii/>. – Назва з екрана.

Ж. Г. Стельмашук

ІДЕЇ С. РУСОВОЇ ПРО РОЛЬ ДИСЦИПЛІНИ У ВИХОВАННІ В ЇЇ ПРАЦЯХ ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Пошук напрямів відродження та побудови національної системи освіти й виховання в контексті суспільно-політичних викликів сучасності та водночас курс на інтеграцію у Європейський освітній простір зумовлює необхідність глибокого переосмислення й творчого застосування прогресивних ідей минулого. У цьому контексті закономірний науковий і практичний інтерес викликає розвиток освіти періоду Української революції.

Серед видатних постатей освітян цієї доби особливої уваги заслуговує творча спадщина видатного педагога, просвітителя, громадського діяча, автора багатьох досліджень із педагогіки, історії, географії, дошкільної та позашкільної освіти Софії Федорівни Русової.

Питання побудови української національної школи, пошук ефективних шляхів організації навчально-виховного процесу у “новій” школі було предметом творчих пошуків, педагогічної діяльності дослідниці.

Педагогічні ідеї С. Русової викладені в її численних працях, зокрема періоду Української революції (1917–1921 рр.), а саме: “Нова школа” (1917), “Дошкільне виховання” (1918), “Перша читанка для дорослих, для вечірніх та недільних шкіл” (1918) та ін.

Окрім того, педагогічні ідеї та погляди С. Русової, що стали результатом викладацької діяльності зазначених років, зокрема в Кам’янець-Подільському державному українському університеті (1920), Інституті народної освіти (1921), були узагальнені та знайшли висвітлення в працях наступного періоду життя та діяльності дослідниці (“Єдина діяльна (трудова) школа” (1923), “Теорія і практика дошкільного виховання” (1924), “Дидактика” (1925, 1930)).

Питання шкільної дисципліни було в колі наукових інтересів Софії Федорівни й обумовлювалося метою діяльності школи: “Нова школа кладе собі нову мету – збудити, дати змогу виявитися самостійним творчим силам дитини. Викликавши творчу самостійну діяльність дитини, вчитель поширює свідомість учня й тим самим поширює діяльність його, й допомагає йому новими засобами творити як найкраще. Задля того, щоб зуміти викликати в учня духовну діяльність, треба зрозуміти душевний склад дитини” [3, с. 4–5].

Дисципліну педагог розглядала в контексті морально-етичного розвитку особистості, основою якого вона називала моральну свідомість. Психологічними чинниками морально-етичного розвитку дитини, на думку С. Русової, були “виховання волі, розвиток зовнішніх чуттів і в доброму напрямі емоційних нахилів” [2, с. 134].

Педагог апелювала до свідомості особистості, зауважуючи, що “при природному плині навчання не може бути абсолютної дисципліни, в новій школі панує дисципліна взаємної відповідальності”. Організоване самоврядування, на її думку, є однією з умов, за якої “дисципліна постає сама від себе” [1, с. 286].

За переконаннями С. Русової, учня добре дисциплінує “обов’язок, накладений товариством і відповідальність перед товариством”. Педагог пояснювала, що “спочатку, коли дитина переходить із родини до школи, вона, звісно, має підлягати авторитетові вчителя, далі спільно встановлюється закон, однаковий для всіх, для всіх обов’язковий, всі мають однакову волю й однакові її обмеження” [1, с. 286].

Морально-етичне виховання насамперед мусить перетворитися на самовиховання, коли “дитина проявляє власне зусилля в моральних справах, вчиться саму себе скоряти і свідомо себе стримувати” [2, с. 51].

Факторами забезпечення дисципліни в школі С. Русова називала “радість творчості, спільне товариське життя, групову працю”, а її основою – “самостриманість, самопанування та міцну волю” [1, с. 286].

Мотивом самодисципліни, на думку дослідниці, був “інтерес навчання, його приладненість до сил, до нахилів, до інтересів учнів” [1, с. 286].

Педагог була переконана, що особистість та авторитет учителя є одним із вирішальних факторів забезпечення дисципліни в школі. Софія Федорівна переконувала, що “вчитель має не лише вчити учнів, але й виховувати їх характер. А найголовніше – зміцнювати їх волю і викликати свідоме відношення до своїх обов’язків, почуття відповідальності” [1, с. 239].

Зазначені ідеї педагога не втратили актуальності й нині. Погляди С. Русової щодо забезпечення дисципліни є співзвучними із сучасним розумінням проблеми взаємозв’язку дисципліни та дисциплінованості особистості в умовах особистісно орієнтованого виховання.

Список використаних джерел

1. Русова С. Вибрані педагогічні твори : у 2 кн. Кн. 2 / Софія Русова ; за ред. Є. І. Коваленко ; упоряд., передм., прим.: Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук. – Київ : Либідь, 1997. – 320 с.
2. Русова С. Ф. Дошкільне виховання // Вибрані педагогічні твори / Софія Русова ; упоряд., передм., комент. Проскура О. В. – Київ, 1996. – С. 34–184.
3. Русова С. Ф. Нова школа / С. Русова. – 2-ге вид. – Київ : Укр. школа. Друк. т-ва “Час”, 1917. – 20 с. – (Українська Педагогічна Бібліотека ; № 4).

Л. І. Страйгородська

СПИРИДОН ЧЕРКАСЕНКО ЯК АКТИВНИЙ УЧАСНИК ВІТЧИЗНЯНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Одним із провідних діячів доби Української революції 1917–1920 рр. є Спиридон Феодосійович Черкасенко (1876–1940), відомий український письменник, народний учитель, провідник ідей національної школи та українізації початку ХХ ст.

Варто відзначити вагомий внесок С. Черкасенка в реформування української школи. Він, випускник двох російськомовних навчальних закладів, згодом став активним борцем проти русифікації українського народу в рідній країні та поширював свої національні ідеї під час перебування в еміграції.

Доленосним виявилось перше знайомство з творами Б. Грінченка, що були опубліковані на сторінках антології “Вік” (1902), яка випадково потрапила до рук учителя С. Черкасенка. Із тієї миті Спиридон Феодосійович дізнався, що видаються українські книжки, часописи, газети, про які він не чув і не здогадувався, а маючи творчі здібності, мріяв стати російським письменником. Творчість відомих уже тоді майстрів слова, таких як: Л. Глібов, І. Котляревський, Є. Гребінка, Л. Українка, П. Куліш та ін., праці яких увійшли до збірки, надихнули молодого поета до написання українською мовою. Автор-початківець швидко увійшов до кола української еліти, а чітке усвідомлення національної приналежності спонукало до активної участі в боротьбі за ідеї української школи та рідної мови.

Перші спроби на шляху становлення національної освіти педагог робить ще в часи Російської імперії. Зокрема, на установчих зборах

новоствореної Всеукраїнської спілки вчителів і діячів народної освіти (1906) С. Черкасенка та М. Крупського було обрано делегатами на Третій делегатський з'їзд Всеросійської спілки вчителів і діячів народної освіти (червень, 1906). Членами спілки для них були сформульовані конкретні завдання, зокрема виступити з доповіддю про стан народної освіти в Україні та оприлюднити інформацію про створення Всеукраїнської спілки вчителів і діячів народної освіти, її мету й програму. На жаль, у зв'язку з подіями 1907 р. у політичному житті Російської імперії планам та подіям освітян щодо розвитку національної культури українського народу тоді не судилося здійснитись. Молода спілка вчителів припинила своє існування. Але, незважаючи на обставини, що склалися, ідеї щодо створення української школи та поширення рідної мови педагогів-просвітителів не згасали, а відтак вони прикладали чимало зусиль для реалізації хоча б деяких із них. С. Черкасенко активно долучався до створення фонду української літератури, зокрема у видавництві "Український учитель" (перше українське педагогічне товариство) виходять друком його книжки: "Буквар", "Пізнавальна астрономія", "Твори для дітей" (вірші, казки, оповідання).

Слід зазначити визначальну роль книжки, яка призвела до кардинальних змін на життєвому й творчому шляху педагога С. Черкасенка. Першою з них була збірка українських творів "Вік", після знайомства з якою відбулося становлення молодого вчителя як письменника та літератора. Інша ж – написана ним самим драма "Хуртовина" – стала на заваді його подальшої педагогічної діяльності. Зокрема, друк твору викликав обурення з боку керівних органів, оскільки в драмі було описано важке моральне й матеріальне становище робітників-шахтарів. Автор у своєму творі змалював принизливе та жорстоке ставлення власників до робітників, а відтак, начебто підбурював на думку боротьби з ними шляхом страйків і повстань. Саме за це С. Черкасенко було ув'язнено на один рік, але найгіршим, можна сказати навіть фатальним, виявилось те, що він позбавлявся права подальшого вчительства.

Незважаючи на заборону навчати та виховувати дітей, свідомий педагог із провідними ідеями української школи завжди був активним прибічником втілення їх у життя. У періодичних виданнях автор порушує питання шкільної й позашкільної освіти, інформує про загальний освітній процес, що відбувається, і висловлює занепокоєння пригніченням та ущемленням учителів. На педагогічних з'їздах С. Черкасенко проводив бесіди щодо необхідності створення української школи, запровадження українознавства як основи національно-патріотичного виховання.

Будучи прибічником поглядів та подій Центральної ради, маючи напрацьований досвід і тверді переконання щодо націоналізації народної освіти, С. Черкасенко вдруге стає одним із організаторів-засновників Всеукраїнської учительської спілки та її друкованого органу "Вільна українська школа". Члени спілки взяли на себе найголовніше – створення та забезпечення шкіл україномовними підручниками, підготовку фахової

літератури для вчителів, друк науково-популярних видань та художніх творів.

Вагомий внесок С. Черкасенка відзначено в процесі становлення вітчизняного підручникотворення, адже, розуміючи нагальну проблему нестачі україномовних підручників, він укладав читанки й букварі для українських шкіл. Так, протягом 1917–1919 рр. із друку виходять кілька його видань. Навчальні посібники активно використовувалися в освітньому процесі, отримували схвальні відгуки та перевидавалися, що було свідченням їх високої оцінки й затребуваності.

Як письменник і педагог, він завжди був у центрі українського культурно-освітнього середовища, активно популяризуючи рідну мову й українізацію, і найголовніше твердо вірив, що саме вивчення українознавчих предметів, рідної мови, минулого, звичаїв і традицій свого народу дасть можливість побудови нової долі для України та її громадян.

Л. М. Баліка

ВНЕСОК С. СІРОПОЛКА В ОРГАНІЗАЦІЮ РОБОТИ ШКІЛЬНИХ І НАРОДНИХ БІБЛІОТЕК У ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Степан Сірополко (1872–1959), відомий історик освіти, книгознавець, бібліотекознавець, особливо плідно працював над організацією діяльності шкільних і народних бібліотек у добу Української революції (1917–1921).

Із початком визвольних змагань С. Сірополко в 1917 р. переїхав із Москви до Києва, де працював радником Генерального секретаріату народної освіти й був обраний Київською міською думою членом міської управи для керівництва народною освітою в Києві. У період після проголошення I Універсалу УЦР С. Сірополко в Генеральному секретаріаті відповідав за роботу шкіл і бібліотек, водночас працював у міській бібліотеці, де підготував “Інструкцію для бібліотекарів”. Він приділяв багато часу формуванню мережі загальнодоступних книгозбірень у Києві. Були відкриті безкоштовні бібліотеки-читальні з дитячими відділами на Шулявці, Куренівці та Печерську, а також залучалися представники культурно-освітніх установ до керівництва міськими бібліотеками-читальнями. Водночас на сторінках журналів “Книгарь” та “Вільна українська школа” С. Сірополко в статтях і рецензіях із проблем шкільної та позашкільної освіти не оминав бібліотекознавство.

У період проголошення II та III Універсалів УЦР (від 7 листопада 1917 р. до 23 січня 1918 р.) комісія під головуванням С. Сірополка підготувала й скликала 15–20 грудня 1917 р. з’їзд, на якому розглядалися проблеми народної освіти в Україні.

За часів Гетьманщини (30 квітня – 15 грудня 1918 р.) С. Сірополко став одним із засновників Всеукраїнського бібліотечного товариства в Києві. У період Директорії (грудень 1918 р. – січень 1919 р.) він уклав “Взірцевий каталог шкільної та народної бібліотеки”.

Ще в часи Гетьманату в Кам'янець-Подільську було відкрито Український університет, у якому після переїзду уряду до Кам'янця-Подільська С. Сірополко читав лекції з педагогіки, шкільництва та завідував університетською бібліотекою, яка за короткий термін існування стала однією з найкращих книгозбірень періоду Української революції. Степан Онисимович сприяв комплектуванню фонду, запровадив прогресивну на той час міжнародну децимальну класифікацію для його впорядкування та для укладання систематичного каталогу, організував бібліотечно-інформаційне обслуговування професорсько-викладацького складу й студентів, згуртував прихильників бібліотеки в громадське “Кам'янець-Подільське бібліотечне товариство”.

У Кам'янці-Подільську С. Сірополко зініціював укладання “Хроніки поточної праці бібліотеки Кам'янця-Подільського державного університету”, яка є цінним джерелом для вивчення історії книгозбірні, видрукував працю “Народні бібліотеки. Організація та техніка бібліотечного діла”, що стала першим практичним порадником для бібліотекарів України. У книзі педагог визначив велике значення народних бібліотек як освітніх закладів, зауваживши, що бібліотека як культурно-просвітня інституція ставить собі ті ж завдання, що й школа. Уся різниця між ними полягає в тому, що школа має на меті розвиток просвіти головним чином через живе слово й безпосередній вплив на учня, тоді як бібліотека досягає тієї самої мети через розповсюдження серед громадянства книжок як найкращого засобу самоосвіти. С. Сірополко вважав недільні школи, бібліотеки, читальні; народні університети; театри, музеї; гуртки самоосвіти основними інституціями народної освіти. Він наголошував, що головними формами роботи бібліотек є народні читання, лекції, виставки, екскурсії.

Із вересня 1920 р. С. Сірополко був призначений на посаду товариша Міністра народної освіти УНР, при цьому звільнившись із посади директора бібліотеки, на якій він пробув чотири з половиною місяці. За короткий час С. Сірополко зумів побудувати роботу бібліотеки за всіма правилами університетських книгозбірень, вибудував структуру управління на засадах демократії, організувавши діяльність Бібліотечної ради, сформував нормативну базу бібліотеки, спрямував колектив на опанування основ бібліотечної справи та бібліографії, теоретичне обґрунтування своєї практичної діяльності, що вилилося в публікацію окремих видань, статей, рецензій, бібліографічних списків тощо.

Після поразки Української революції в листопаді 1920 р. С. Сірополко покинув Україну, переїхавши до Польщі. У м. Тарнув спочатку виконував обов'язки товариша міністра народної освіти, а з березня 1922 р. став керуючим Міністерством народної освіти УНР. У Польщі педагог написав перший підручник із бібліотекознавства українською мовою “Короткий курс бібліотекознавства. Історія, теорія та практика бібліотечної справи”, в основу якого було покладено курс лекцій, прочитаних у Фребелівському педагогічному інституті (1917–1918), де здійснювалася підготовка бібліотекарів. Підручник був виданий у 1924 році у Львові за кошти фонду

“Учітеся, брати мої”. Підручник містить найважливіші відомості з історії бібліотечної справи світу та України, організації й техніки; висвітлюються особливості бібліотечної професії, простежується розвиток бібліотекознавчої лексики та термінології.

У березні 1925 р. С. Сірополко переїхав до Праги, де продовжував активно займатися бібліотечною справою. Так, у червні–липні 1926 р. він виступив на Міжнародному з’їзді бібліотекарів і прихильників книги з доповіддю “Бібліотечна справа на Україні в минулому та тепер у зв’язку зі станом духовної культури” і був обраний заступником голови секції наукових бібліотек.

До кінця свого життя С. Сірополко приділяв значну увагу питанням організації діяльності бібліотек, розвитку української бібліографії, пропаганді української книги. Основні ідеї та концепції, розроблені С. Сірополком, і нині мають суттєвий вплив на подальший розвиток бібліотекознавства й бібліотек.

О. Б. Бондарчук

ПОРТРЕТ В. П. НАУМЕНКА КРІЗЬ ПРИЗМУ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ

Надзвичайно гостро на початку ХХ ст. стояло питання національної освіти, навчання та виховання. Створено чимало громадських просвітницьких організацій, товариств, членами яких були відомі вже на той час М. Драгоманов, О. Русов, Т. Лубенець, С. Русова, Б. Грінченко, Олена Пчілка та ін. До цієї когорти належав і Володимир Павлович Науменко – педагог, літературознавець, етнограф, громадський діяч.

В. Науменко народився 7 липня 1852 р. у Новгород-Сіверському, де його батько – Павло Осипович – працював директором гімназії. У 1856 році сім’я оселилася в Києві. У 1861–1868 рр. В. Науменко навчався в Другій Київській гімназії, з 1869 по 1873 рр. – у Київському університеті на історико-філологічному факультеті. Працювати педагогом він розпочав у стінах рідної Другої Київської гімназії на посаді вчителя російської словесності. Пізніше В. Науменко викладав російську словесність у міністерській жіночій гімназії, колегії Павла Галагана, Фундуклеївській жіночій гімназії та Володимирському кадетському корпусі.

У своїй діяльності педагог дотримувався принципів гуманізму й демократичності, намагався слідувати власній методиці викладання предмета, що була спрямована на всебічний розвиток особистості учнів, розширення їх світосприйняття. Діяльність В. Науменка не обмежувалася лише викладанням. Ще за часів студентства в Київському університеті він брав активну участь у громадсько-просвітницькому житті Києва, зокрема за рекомендацією О. Русова став членом Старої Громади. На початку 1881 р. за дорученням Старої Громади В. Науменко працює над “Пам’ятною запискою”

до Сенату про необхідність українізації школи та піднесення загальнокультурного рівня українського народу.

У 1897 р. В. Науменка обрано головою Київського товариства грамотності (КТГ), що об'єднувало понад 900 свідомих українських інтелігентів, серед яких були видатні наукові, культурні та громадські діячі: Б. Грінченко, П. Житецький, М. Лисенко, М. Василенко, Т. Лубенець, С. Русова, Олена Пчілка та ін. Багато років Володимир Павлович очолював бібліотечну, шкільну й редакційну комісії. Одним із завдань його діяльності було створення та підтримка народних бібліотек, які відкривалися Товариством по мірі можливостей у всіх губерніях України. Київське товариство грамотності на чолі з В. Науменком приділяло значну увагу питанням освіти. Упродовж 11 років В. Науменко, очолюючи Раду Київського товариства грамотності, докладав значних зусиль для збереження Товариства, сприяв його активній роботі.

Основною справою В. Науменка як журналіста було видання та редагування часопису “Киевская Старина”, якому він присвятив 25 років (спочатку як автор і член редколегії, а згодом – головний редактор і видавець). Разом із представниками різних поколінь Громади В. Науменко працював над створенням словника української мови в рамках конкурсу, оголошеного Академією Наук.

Тематика наукових досліджень ученого була різноманітною: творча спадщина видатних українських діячів Л. Глібова, М. Гоголя, М. Максимовича; дослідження українських творів XVII–XVIII ст., зокрема релігійної тематики; вивчення історії Київського університету Св. Володимира та Київського учбового округу. Справою всього життя В. Науменка стала праця над граматику української мови. У 1889 р. у Києві вийшов нарис “Обзор фонетических особенностей малорусского языка” – перша наукова студія з українського мовознавства після 70 років мовчання (від “Граматики малороссийского наречия” О. Павловського – 1818 р.). В. Науменко досліджував та популяризував спадщину Т. Шевченка.

1917 рік породив надії народу на політичне й національне відродження держави. За часів Української Народної Республіки (УНР) В. Науменка обрано заступником голови Центральної Ради М. Грушевського. Він продовжує активно працювати над програмою українізації початкової, середньої та вищої школи. Його призначають помічником попечителя Київського учбового округу, а згодом і попечителем.

30 липня 1918 р. за Гетьманату В. Науменко був призначений членом ради міністра народної освіти і мистецтва. Він очолив комісію з організації шкільного управління. Пізніше, цього ж року, за пропозицією гетьмана П. Скоропадського В. Науменко призначається міністром освіти і мистецтв у гетьманському уряді. Він брав активну участь у заснуванні Української Академії наук, разом із гетьманом Петром Скоропадським підписав накази про призначення В. Вернадського президентом УАН (30 листопада 1918 р.). Після падіння гетьманського уряду Володимир Науменко продовжує наукову роботу. Але більшовицька влада не пробачила йому зв'язок із гетьманським

урядом і участь в українському визвольному русі. 7 липня 1919 р. за звинуваченням у контрреволюційній діяльності його заарештували. 8 липня 1919 року, фактично без ніякого суду, видатного просвітителя розстріляли.

Упродовж багатьох років постать В. Науменка трактувалась як постать буржуазного націоналіста. Ім'я та спадщина педагога були під жорсткою забороною. 13 грудня 1991 р. Володимира Павловича Науменка реабілітовано на підставі ст. 1 Закону Української РСР “Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні” від 17 квітня 1991 р. “... в зв'язи з отсутствием совокупности доказательств его вины”.

Із середини 90-х рр. ХХ ст. розпочався процес відродження імен забутих діячів української науки та освіти, серед них і В. Науменка. Сучасні дослідники спадщини педагога відзначають блискучий приклад висоти духу й святості прагнень, життєву енергію та знання В. Науменка, які віддані служінню українському народу, його національному відродженню.

Н. М. Кропочева

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ АРКАДІЯ ЖИВОТКА (1918–1919 рр.): НАПРЯМИ СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Його життя було яскравим, багатогранним, мерехтливим у калейдоскопі життєвих, літературних і наукових пошуків. Людина, яка, за висловом класика, не могла жити “ні дня без рядка”, вела різноманітні рубрики в періодичних виданнях м. Кам'янець-Подільського: від оглядів дитячої літератури, анонсів про участь у з'їздах позашкільної та дошкільної освіти, створення дитячих дошкільних закладів різного типу до співробітництва з видатними особистостями епохи Української революції. Життя його вело, як нитка Аріадни, від організації “Дому дитячих розваг” на Харківщині, “Товариства дошкільного виховання ім. Й. Г. Песталоцці” на Поділлі до дитячого клубу “Дитяче коло” на Закарпатті в невідворотно одному напрямку (як і більшості представників української політичної та інтелектуальної еліти) – на захід, в еміграцію.

Значна кількість наукових розвідок вітчизняних дослідників досить різноаспектно висвітлює особливості життя й діяльності Аркадія Петровича Животка, із кожною новою публікацією розширюючи та поглиблюючи знання про його педагогічні ідеї, що знайшли своє втілення в концепції дошкільного виховання, в якій, за словами відомого дослідника його творчості Ю. Калічака, органічно поєдналися ідеї розвитку в дітей природних інстинктів, обґрунтованих Ф. Фребелем, і теорії природної людини Ж. Ж. Руссо, підґрунтя якої складала пантеїстична філософія Б. Спінози.

Весь масив праць про діяльність визначного педагога, що відображає наукові розвідки різних періодів, за проблематикою можна об'єднати в тризначні групи:

– наукові твори, мемуари діячів української діаспори (П. Голобуцький, В. Дорошенко, О. Животко-Чернова, С. Наріжний, М. Остапович, С. Русова);

– публікації сучасних вітчизняних науковців, що дають змогу осягнути й оцінити особистий внесок педагога в розвиток дошкільної освіти та виховання, серед яких найбільш інформативними та універсальними за обсягом генерованих знань можна назвати дослідження Ю. Калічака, Н. Лисенко, З. Нагачевської, М. Тимошика, Т. Трачук;

– педагогічні розвідки, у яких репрезентовано окремі періоди та напрями науково-педагогічної й громадсько-просвітницької діяльності А. Животка. Особливу увагу акцентовано на значенні його особистості в організації осередків “Просвіта” на Поділлі, Товариства дошкільного виховання ім. Й. Г. Песталоцці, організації роботи дитячих майданчиків, ініціюванні створення дитячих книгозбірень (Б. Кришук, А. Машталір, Е. Мельник).

За всієї відносності така систематизація є доречною, оскільки в ній відображено особливості джерельної бази наукових досліджень різних періодів, узагальнено й систематизовано виявлені матеріали, одержані факти й дані, які відображають генезу педагогічних поглядів А. Животка.

Вивчаючи досвід науково-педагогічної діяльності А. П. Животка в період із 1918 до 1919 рр., представлений значною кількістю публікацій у сучасному історико-педагогічному дискурсі, можна виокремити певні закономірності кожного періоду вивчення його різносторонньої діяльності.

По-перше, саме в період Української революції завершено становлення основних напрямів педагогічної діяльності вченого, що знайшло своє висвітлення в часописах, журналах і газетах досліджуваного історичного періоду.

По-друге, важливим напрямом вважаємо створення вченим дитячих дошкільних закладів різного типу (“Дім дитячих розваг”, дитячі захоронки, садки, майдани), організацію та керівництво Товариством дошкільного виховання ім. Й. Г. Песталоцці в м. Кам’янець-Подільському).

Р. І. Палійчук

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ Я. Ф. ЧЕПІГИ (ЗЕЛЕНКЕВИЧА) ТА ЇЇ РОЛЬ У РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Серед багатьох талановитих діячів України чільне місце посідає Яків Феофанович Чепіга (Зеленкевич) (1875–1938), творча спадщина якого – яскраве свідчення розвитку вітчизняної педагогічної науки першої третини ХХ ст. Я. Ф. Чепіга є автором понад 150 праць, присвячених питанням педології, теорії навчання та виховання, методиці викладання окремих навчальних дисциплін, шкільних підручників для початкової школи та освіти дорослих, книжок для дітей дошкільного та шкільного віку, значна частина яких зберігається у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки

України імені В. О. Сухомлинського (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського).

У своїх працях учений приділяв велику увагу проблемам національної освіти й навчання, пропагував ідеї розумового, трудового, морального та сімейного виховання.

До висвітлення науково-педагогічної спадщини Я. Ф. Чепіги зверталися у своїх дослідженнях Л. Березівська, І. Зайченко, Ж. Ільченко, Л. Ніколенко, Н. Побірченко, П. І. Рогова, О. Сухомлинська та інші. Дослідники розкривають сутність та особливості громадської й науково-педагогічної діяльності вченого. Результати їхніх досліджень свідчать, що головними ідеями його педагогічних і філософсько-соціальних поглядів стали гуманізм, демократизм, відродження духовних цінностей українського народу.

На розвиток української школи негативно впливали політичні зміни в державі. Період 1917–1921 рр. – один із найскладніших в історії національної освіти, бо увібрав у себе стільки подій та явищ, що їх вистачило б на кілька епох: зміни державних організацій (УНР, Гетьманат, Директорія), зміни в організації загальноосвітніх установ, воєнні події та неодноразова окупація ворожими військами української території, паралельне існування кількох урядів. Зі змінами влади змінювалася й освітня політика. У цей нелегкий час Яків Феофанович активно займається організаційно-педагогічною роботою: виконує обов'язки завідувача народної освіти Київського повітового земства (1917), експерта початкових шкіл м. Києва (1918), бере участь у діяльності Наркомосу УСРР (1919), а саме: у розробці положення про трудову школу та написанні програм для неї.

Ознайомившись із біографічними матеріалами та працями Я. Ф. Чепіги, можна зробити висновок, що його науково-педагогічна й освітня діяльність досягла особливого розквіту в 20-ті роки, у період бурхливого розвитку національної культури й освіти. Саме в цей час він опікується створенням системи вищої освіти: організовує Київський інститут народної освіти (КІНО) і з часом займає там посади декана дошкільного факультету, декана факультету соцвиху, проректора, професора. У КІНО Я. Чепіга викладав такі курси: “Трудові процеси”, “Організація установ соцвиху”, “Методика початкового навчання”, “Система соцвиху”. Водночас він продовжує наукову діяльність, друкується в українських педагогічних журналах: “Шлях освіти”, “Радянська освіта”, “Просвещеніє Донбаса”. Зокрема, публікує на сторінках часопису “Вільна українська школа” статті: “Соціалізація народної освіти” (1917), “Тимчасові програми для нижчих початкових шкіл на 1918–1919 шкільний рік” (1918–1919), “Трудова школа П. П. Блонського” (1918–1919), “До трудової вільної школи” (1918–1919) та ін. Ці статті ознайомлюють громадськість України зі здобутками світової педагогічної думки та критикують тогочасну систему освіти, пропагують ідеї трудової школи. З'ясовано, що темі виховання й навчання в трудовій школі присвячено теоретичні праці: “Трудовий принцип і метод” (1920), “Азбука трудового виховання” (1922), “Практична трудова педагогіка” (1924),

“Навчання в трудовій школі” (1924). У 1917–1921 рр. Яків Феофанович брав активну участь у створенні підручників для української школи, продовжуючи справу, розпочату ще до революції. Він є одним із перших авторів українських підручників – букваря, читанки, задачників та методичних посібників з арифметики, навчання грамоти, письма для різних типів шкіл. У фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського зберігаються “Веселка. Граматка до науки читання й писання” (1922), “Арифметичні правила для початкових шкіл” (1918), “Задачник для початкових народних шкіл” (1917), “Письмо в школі. Методичний підручник для вчителя” (1918), “Методичні замітки до навчання грамоти по згуковому методу” (1917), “Метод цілих слів: із схематичним планом роботи за букварем “Перший крок” (1924) та інші. У своїх підручниках автор намагався дати дітям знання про рідний край, прищепити любов до свого народу, народних звичаїв, природи, праці.

Таким чином, аналіз освітньої діяльності та наукової спадщини вченого дає підстави зробити висновок про те, що Яків Феофанович Чепіга зробив помітний внесок у розвиток педагогічної думки, народної освіти й національної школи першої третини ХХ ст., увійшов в історію як дослідник, котрий розв’язував найважливіші проблеми педагогічної науки, зокрема початкової освіти в Україні.

Є. П. Потапенко, М. С. Ткач

ДОШКІЛЛЯ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ В ПЕДАГОГІЧНИХ ПОРТРЕТАХ

Суспільно-економічні, політичні зміни, що відбувалися в добу Української революції (1917–1921) вплинули на становлення й розвиток системи освіти на національному ґрунті. Тогочасна прогресивна педагогічна спільнота втілювала в практику положення щодо виховання дітей на ідеях дитиноцентризму, трудового виховання, зв’язку навчання із життям, врахування історичного, національного, регіонального, духовного компоненту. Розбудовні процеси, що відбувалися в освіті України, відображалися й у дошкільному вихованні зокрема.

В окреслених хронологічних межах розвиток дошкільного виховання відбувався за активної участі С. Русової, К. Толмачевської, Я. Чепіги та ін. Педагогічною думкою цього періоду напрацьовано значний пласт знахідок щодо навчання й виховання дітей дошкільного віку. Педагоги-державники виступали рушієм змін в освіті, тому спадщина представників доби Української революції (1917–1921) потребує нового прочитання та рефлексії.

Для узагальнення та візуалізації портретів педагогів доби Української революції студентами (М. Башта, С. Кірілішина, Д. Музичук, Є. Потапенко, М. Ткач) напряму підготовки “Дошкільна освіта” Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка було розроблено інформаційний ресурс “Педагогічні персоналії на тлі епохи” (<http://project-2016.ucoz.net/>).

Сайт висвітлює персоналії видатних педагогів, діяльність яких припадає на кінець XIX – першу половину XX ст. Доба Української революції (1917–1921) представлена портретами К. Толмачевської та С. Русової.

Структуру сайту складають такі компоненти, як: “Життєпис педагога”, “Портретна галерея”, “Педагогічна діяльність”, “Ключові ідеї”, “ДНЗ, що реалізують ідеї педагога”, “Авторські розробки студентів”.

Охарактеризуємо змістові модулі сайту, які присвячені життєписам С. Русової та К. Толмачевської.

Модуль, що розкриває теоретико-практичну спадщину С. Русової, спрямований на презентацію основних напрямів діяльності педагога, її внеску в розробку організаційно-педагогічних засад дошкільного виховання.

У рубриках модуля подано довідковий, фактологічний, бібліографічний матеріал, що поглиблює та розширює сприйняття сучасними педагогами ідей і досвіду С. Русової, особливостей його впровадження в роботу дошкільних навчальних закладів України.

Привертає увагу рубрика “Авторські розробки студентів з реалізації ідей С. Русової щодо ручної праці як засобу виховання дітей дошкільного віку в практиці сучасних дошкільних навчальних закладів”, у якій пропонуються елементи системи роботи вихователя з організації ручної (художньої) праці з дітьми старшого дошкільного віку на основі традиційних місцевих матеріалів. Пропоновані матеріали є вартісними для вихователів дошкільних навчальних закладів та батьків, що виховують дітей дошкільного віку.

Ідея розроблення елементів системи роботи з ручної праці на ґрунті традиційних місцевих матеріалів виникла на основі вивчення праць С. Русової та аналізу передового педагогічного досвіду дошкільних навчальних закладів.

Мета роботи: формувати в дітей старшого дошкільного віку трудові вміння щодо роботи з традиційним місцевим матеріалом у створенні різноманітних виробів; учити їх планувати свою діяльність, ставити мету і знаходити творчі рішення для її реалізації; використовувати набуті знання в повсякденному житті; виховувати наполегливість, працьовитість, самостійність; викликати інтерес до пізнання рідного краю, вивчення його історичних та культурних надбань; сприяти розвитку мислення, творчої уяви дитини.

Подані заняття побудовані з урахуванням сезонності, регіонального змісту, відповідно до вимог С. Русової: “Крім відомих з загального вжитку у всіх дитячих садках матеріалів, не треба забувати, що кожна місцевість має свою природу, дарунками якої люди користуються задля своїх потреб: тут до неба пнуться крейдяні гори, тут сосна та береза обступають гаями село, тут мохи та хвощі плазують по землі під ногами мандрівця, тут глина на кожному кроці зустрічається, а там льон та коноплі ростуть по городах. Дитина мусить ознайомитися з усяким місцевим матеріалом, використати його поки що задля своєї праці та і потім, ставши дорослими, вміти в діло

пускати всі місцеві природні скарби задля більш практичних потреб” [2, с. 96, 97].

Складовою інформаційного ресурсу “Педагогічні персоналії на тлі епохи” є модуль “Впровадження ідей організації дитячих майданчиків К. Толмачевської в сучасному дошкільному вихованні України”.

Життєпис К. Толмачевської висвітлено на основі аналізу архівних джерел із фондів: Центрального державного історичного архіву України м. Києва; Центрального державного архіву вищих органів влади та управління; Державного архіву м. Києва; Архіву Інституту українознавства в м. Києві. Життєпис педагога обривається в 1928 р. На жаль, більше не знайдено жодних документальних свідчень щодо подальшої долі педагога [1; 3].

У рубриці “Педагогічна діяльність К. Толмачевської” подано хронологічну таблицю, у якій висвітлено педагогічний шлях педагога. З’ясовано, що вона була викладачем у Київському Фребелівському педагогічному інституті, а після його реорганізації – Київському вищому Інституті Народної Освіти імені М. Драгоманова; брала участь в роботі спеціальної комісії з організації дитячих майданчиків, комісії з розробки змістово-методичного забезпечення дошкільного виховання, Ради Вищих педагогічних шкіл України з дошкільного виховання при Міністерстві Народної освіти; надавала методичну допомогу вихователям на базі українського семінаріуму, організовувала виховну роботу з дітьми членів клубу Будинку вчених [1; 3].

Розробниками сайта представлено рекомендації К. Толмачевської щодо вимог до облаштування літніх дитячих майданчиків для ігор, змісту роботи та функцій керівниці дитячого майданчика.

Заслуговує на увагу педагогів-практиків рубрика “Впровадження в сучасність”, у якій подано сучасне трактування функціонального призначення дитячих майданчиків, досвід організації ігор із дітьми в рамках соціального проекту “З Києвом і для Києва”, що реалізується на базі Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка. На допомогу педагогам та батькам пропонуються відеосюжети організації ігор із дітьми в сквері Дніпровського району студентами четвертого курсу напряму підготовки “Дошкільна освіта”; план виховної роботи на рік.

У розділі “Авторські розробки” подано модель функціонування дитячого майданчика вихідного дня “Козацький стан”. В основу моделі покладено рекомендації К. Толмачевської, запити сучасних батьків, досвід роботи з організації ігор дітей у рамках соціального проекту “З Києвом і для Києва”.

Список використаних джерел

1. Летние площадки для детских игр : отчеты руководительниц-фребеличек Киевского фребелевского института и доклад преподавательницы института Е. А. Толмачевской / под. ред. В. А. Флерова. – Киев : Изд. В. А. Флерова, 1913. – 65 с.

2. Русова С. Дошкільне виховання / Софія Русова // Вибрані педагогічні твори / Софія Русова. – Київ, 1996. – С. 96, 97.
3. Центральний державний історичний архів України (м. Київ), ф. 707, оп. 167, спр. 9, 20 арк.

Розділ 5.

Доба Української революції в змісті сучасної фахової підготовки

Н. М. Гупан

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Дослідження проблем формування змісту вітчизняного шкільного підручникотворення доби Української революції свідчать, що цей процес розгортався здебільшого в площині зміцнення українознавчого компонента. Таке наповнення змісту проявлялось у введенні нових шкільних предметів (історія України, історія української літератури, географія України та ін.), яких раніше в школі не було. Крім того, посилювався українознавчий аспект рідної мови, що викладалась у початкових класах і була представлена “Граматиною”, книгами з української літератури. Молодші школярі опановували мову й завдяки масово тиражованій “Читанці”. Зміст зазначених навчальних книг поповнювався творами українських письменників початку ХХ ст.: Бориса Грінченка, Михайла Коцюбинського, Івана Франка та ін.

Зміни в змісті шкільних підручників відбувалися з урахуванням потреб соціальних верств населення, а відповідно й категорій учнів (навчальні книги для сільських школярів, для учнів міських шкіл). Зміст підручників формувався й з огляду на особливості типів шкіл (початкова школа, середня школа, гімназії, реальні училища).

Автори шкільних підручників орієнтувалися не на соціально-політичне замовлення діючої політичної влади, а на потреби українського суспільства, яке прагнуло відродити власну державність і створити національну модель освіти з відповідною школою. Доба Української революції позначилась у підручникотворенні рідкісним феноменом, коли влада не зобов’язувала авторів навчальних книг діяти за її вимогами, а навпаки – обирала та використовувала ті підручники, які вже були створені під впливом патріотичних почуттів. Ці навчальні книги суттєво відрізнялися за змістом від попередніх часів імперської доби.

Окрім українських, на той час діяла значна кількість російських шкіл, де використовувалися дореволюційні підручники з відповідним змістом. Підручникотворення цього напрямку набуло латентних форм, вичікуючи кращих перспектив на постімперському просторі, який згодом почала опановувати модель радянської навчальної книги.

В умовах Української революції певна територія України знаходилася під владою УСРР, яка проектувала “єдину трудову школу”, надаючи їй національних рис. Усвідомлюючи незворотність процесу українізації в шкільництві й водночас наявність опозиційних антиукраїнських сил серед освітянства УСРР, нова влада ввела шкільний предмет “Вітчизнознавство”. Зауважимо, що цей предмет існував у школі ще до революції за імперської доби та піддавався критиці за дублювання таких шкільних предметів, як: географія, вітчизняна історія, література. Але в нових умовах вважалося за доцільне відновити “Вітчизнознавство”, наповнивши його українознавчим змістом. Водночас введення такого предмета мало сприяти зняттю напруги в тій частині суспільства, яка не сприймала українізацію і для якої сама ця назва (українізація) викликала роздратування. Цікаво, що в сьогоденні умовах (через 100 років після Української революції) подібна ситуація склалася на Донбасі в ОРДЛО, де школярі Луганська та Донецька знов вивчають “Вітчизнознавство”.

В. П. Капелюшний

ВИСВІТЛЕННЯ ТЕМИ “УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1917–1921 РОКІВ” У СУЧАСНИХ ПІДРУЧНИКАХ ТА НАВЧАЛЬНІЙ ЛІТЕРАТУРІ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Указом Президента України П. Порошенка 2017 р. проголошено Роком Української революції 1917–1921 рр. Незважаючи на сторічний період вивчення та осмислення цієї теми, багато її аспектів ще й сьогодні залишаються недостатньо дослідженими в історичній науці. Актуальність теми посилюється тим, що, здобувши знову омріяну незалежність, сьогодні, як і 100 років тому, існує реальна загроза її втрати через внутрішню “п’яту колону” у суспільстві, а головне – через зовнішню агресію Росії, того “північного сусіда та старшого брата”, який загарбав Україну в 1921 р.

Про роль і значення шкільного курсу історії для збереження колективної пам’яті народу неодноразово наголошував у своїх працях професор Олександр Удод, прирівнюючи його до державних символів та атрибутів: “Без перебільшення можна сказати, що підручник з історії України є таким же атрибутом державності, як герб, гімн, прапор, національна валюта” [1]. А французький історик М. Ферро зазначав, що “образ інших народів або власний образ, який живе в нашій душі, залежить від того, як у дитинстві нас навчали історії” [2, с. 8]. У зв’язку з цим особливої актуальності набуває заклик В. Верстюка, що за підручником стоїть молоде покоління, і те, що ми сьогодні покладемо на парту учня – такого громадянина й отримаємо через десять років [3, с. 17].

Етапи становлення шкільних підручників з історії України в умовах незалежності вже проаналізовано К. Бахановим, К. Стецевичем, О. Радзивіл, Н. Яковенко, О. Удодом та іншими дослідниками. Варто наголосити, що підручники цього періоду носять відбиток політичної ситуації в Україні: із

2005 р. для них характерна посилена увага до найяскравіших подій в історії України як засобу збудження національної пам'яті та консолідації нації; із 2010 р. до початку 2014 р., навпаки, – різкі зміни акцентів в оцінці радянського минулого, історичних подій, спільних із Росією, “ретушування” окремих героїзованих моментів української історії.

У 2010 р. було підготовлено нове видання шкільних підручників, до яких внесено суттєві редакційні правки, покликані покращити імідж Росії, зокрема спрямовані на формування неагресивного образу Росії. Із цією метою з шкільних підручників було вилучено інформацію про події під Крутами, про Українських січових стрільців, про визвольну боротьбу УПА та ін.

У найновіших шкільних підручниках залишається ще багато “вузьких місць” у висвітленні Української революції 1917–1921 рр., які не сприяють формуванню історичної свідомості та накопиченню учнями ґрунтовних знань із цієї важливої теми. Адже лише після успішного засвоєння саме цієї теми учні, вивчаючи наступні теми, пов'язані з встановленням радянської влади, свідомо дійдуть висновку, що УСРР–УРСР не була спадкоємницею УНР, що це – псевдодержава, привнесена ззовні та створена за російським радянським зразком. У 1921 р. Українська революція потерпіла поразку, Україна була завойована й поділена між чотирма державами. Національне державотворення припинилось і було відновлене лише в 1991 р. Учні повинні зрозуміти, що радянське державотворення на території України – це не українське національне державотворення. Більше того, УРСР не була самостійною державою, бо не мала власних кордонів, зовнішньої та внутрішньої політики, армії, валюти, громадянства, символіки, державної мови. Але в нас це все було в 1917–1921 рр., поки Україну не завоювали, позбавивши на 70 років національної державності.

В умовах Української революції національна символіка вперше стала державною, тому саме при вивченні цієї теми необхідно подати матеріал про співвідношення державної та національної символіки, що поняття “національна символіка” значно ширше, ніж поняття “державна символіка”. На наше переконання, це не лише приріст ґрунтовних знань учнів, це також і вдалий плацдарм для виховного процесу, для прищеплення учням почуття патріотизму, національної гідності, адже саме тепер серця малечі, школярів і студентів є відкритими для сприйняття такої інформації, адже Революція гідності 2013–2014 рр. перетворила український прапор та синьо-жовту атрибутику на символ боротьби України з “руським миром”, Кремлем, російською агресією та іншими противниками української державності й незалежності.

Поряд із трагічною ми маємо й славу, героїчну історію України. Нам є чим пишатись і за що боротись, і підручники з історії України, як шкільні, так і вузівські, повинні бути такими, що посилюють любов до України, формують патріотизм, викликають почуття національної гідності, а головне – ці підручники повинні надихати сучасну українську молодь до активної участі в розбудові рідної держави.

Список використаних джерел

1. Удод О. Про роль і значення шкільної історії у процесі творення національних ідентичностей / О. Удод // За право бути собою. Українська державницька історія : (збірка ст.). – Київ, 2008. – С. 18 ; Його ж. Про роль і значення шкільної історії у процесі творення національних ідентичностей / О. Удод // Історія України. – 2010. – Жовт. (№ 37). – С. 4–5.
2. Ферро М. Как рассказывают историю детям в разных странах : пер. с фр. / Марк Ферро. – М. : Высшая шк., 1992. – 351 с.
3. Шкільна історія очима істориків-науковців : матеріали Робочої наради з моніторингу шк. підруч. історії України / упоряд. Н. Яковенко. – Київ : Вид-во ім. Олени Теліги, 2008. – 128 с.

О. А. Венгловська

ВИВЧЕННЯ ОСВІТИ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ В ЗМІСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Розбудова нової української школи на інноваційних, діяльнісних, партнерських засадах потребує фахівця нової генерації, який здатний до інтерпретації, адаптації та впровадження в практику прогресивних ідей педагогічної думки, що були випрацювані нею в попередні історико-педагогічні періоди. Із огляду на положення, що прописані в “Концепції нової української школи” [1], значний інтерес для вивчення становить доба Української революції (1917–1921), оскільки в цей період відбулося становлення педагогіки та школи на національному ґрунті з урахуванням європейського досвіду.

Зміст підготовки майбутніх педагогів у вищих навчальних закладах зорієнтований на формування в них професійних компетентностей, складовими яких є здатність та готовність здійснювати пошук необхідних джерел, відбирати та критично аналізувати інформацію, проектувати траєкторію особистісного професійного зростання. Під час вивчення навчальної дисципліни “Історія педагогіки” студенти оволодівають названими компетентностями як у процесі аудиторних занять, так і під час позааудиторної роботи, зокрема функціонування історико-педагогічних гуртків та студій.

Вивчення змістово-методичного забезпечення дисципліни “Історія педагогіки” засвідчує, що розвиток освіти в добу Української революції не в повній мірі відображений у змісті підручників, посібників, навчальних робочих програм.

Аналіз робочих навчальних програм різних вищих навчальних закладів України з цієї дисципліни дав можливість з’ясувати, що окреслений період поданий у них опосередковано, у переважній більшості об’єднаний під загальною темою “Школа й педагогіка України у ХХ столітті”. Проблематика доби Української революції обмежується в ній висвітленням питань, що стосуються особливостей розвитку національної школи, теоретико-

практичної спадщини М. Грушевського, С. Русової, І. Огієнка, стану національного шкільництва.

Укладачі робочих навчальних програм з історії педагогіки, висвітлюючи стан національної освіти та шкільництва, надають перевагу хронологічному підходу. Обмежуються лише описом конкретних педагогічних явищ та феноменів, що виникали в окреслених межах дослідження. У цьому аспекті нам імпонує позиція О. В. Сухомлинської про те, що “такий підхід не є конструктивним і продуктивним” [2, с. 34], оскільки він не в повній мірі викликає в студентів зацікавленість та інтерес до вивчення особливостей розвитку освіти в різні історико-педагогічні періоди. Із огляду на те, що кількість годин на вивчення історії педагогіки зменшується, при укладанні програм варто враховувати й використовувати, окрім хронологічного, ще й проблемний підхід. Інтеграція хронологічного та проблемного підходів дасть можливість майбутнім педагогам засвоїти фактологічний матеріал, комплексно та системно підійти до засвоєння передумов, чинників, що визначали розвиток освіти та педагогічної думки в різні історичні періоди та доби Української революції зокрема.

Так, наприклад, у робочій навчальній програмі з навчальної дисципліни “Історія педагогіки”, що розроблена кафедрою педагогіки та психології Київського університету імені Бориса Грінченка, окреслений період вивчається комплексно. Майбутні педагоги вивчають не лише етапи, передумови, чинники становлення національної освіти та школи в добу Української революції, ідеї прогресивних педагогів, зокрема таких, як: С. Русова, К. Маєвська, К. Толмачевська, С. Сірополко, І. Огієнко, П. Холодний, а й виокремлюють позитивні та негативні явища, що мали місце в системі освіти, аналізують та вивчають першоджерела, нормативні документи, дидактичні джерела, що зберігаються у фондах архівів, визначають суголосність стратегій, принципів, розвитку освіти, педагогічних ідей цієї доби із сучасними підходами до особистісно орієнтованої освіти.

Період 1917–1921 рр. відображений у проблематиці бакалаврських та магістерських кваліфікаційних робіт, тематиці пошуково-дослідних студентських проектів, результати яких оприлюднюються у формі електронних інформаційних ресурсів (“Педагогічні персоналії на тлі епохи”, режим доступу: <http://project-2016.ucoz.net/>).

Педагогічні феномени доби Української революції неодноразово обговорювалися на сесіях історико-педагогічних студій, що функціонують на кафедрі педагогіки та психології. Своєчасними та значущими були питання, що порушувалися студійцями у висвітленні внеску громадсько-педагогічних товариств у розвиток національної освіти, ідей педагогічних персоналій (С. Русова, І. Стешенко, П. Холодний, Я. Чепіга) щодо розбудови національної школи, цінностей дитинства в педагогічній спадщині діячів доби Української революції (1917–1921).

Отже, вивчення освіти доби Української революції в змісті підготовки майбутніх педагогів визначається насамперед необхідністю нового прочитання явищ, фактів, подій, що вплинули на формування концепції

національної школи, осмисленням та впровадженням у практику дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів ідей дитиноцентризму, врахуванням ціннісних смислів природи дитини, діяльнісного підходу.

Список використаних джерел

1. Нова українська школа : концепт. засади реформування серед. шк. [Електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки України : [офіц. портал]. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konceptcziya.pdf>. – Назва з екрана.
2. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. В. Сухомлинська. – Київ : А.П.Н., 2003. – 68 с.

Н. Г. Осьмук

ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РОКІВ

У світлі сучасних вимог до підготовки вчителя актуальним у процесі фахової підготовки є формування компетентної особистості. Сутність забезпечення якості професійної освіти за компетентісним підходом передбачає не лише набуття інструментальних, міжособистісних і системних компетентностей, а й формування професійної свідомості. Саме поєднання вказаних компонентів визначає здатність фахівця здійснювати професійну діяльність відповідно до вимог певного етапу розвитку суспільства на визначеному рівні ефективності та професійного успіху із розумінням соціальної відповідальності за результати своєї діяльності в професійній сфері.

На думку одного із авторитетних дослідників педагогічної свідомості І. Лернера, остання виступає певним культурно-історичним утворенням, у якому втілюється сукупність педагогічних ідей, поглядів, почуттів, цінностей, ілюзій, помилок у галузі виховання та освіти, під впливом яких суспільство здійснює педагогічну діяльність теоретичного або практичного характеру. Існують й інші точки зору щодо сутності педагогічної свідомості, проте спільним залишається аксіологічний компонент, що передбачає поєднання цінностей, смислів, значень і перспектив майбутньої педагогічної діяльності.

Для нашої розвідки важливим є також той факт, що особливість педагогічної професії зумовлює подвійне значення педагогічної свідомості: як результату розвитку особистості самого вчителя, так і засобу виховання, розвитку й формування своїх учнів. Реалії сьогодення демонструють нагальну потребу в посиленні уваги до формування громадянськості як інтегрованої риси особистості кожного члена суспільства. У цьому контексті особливого значення набуває рівень сформованості таких особистісних рис і якостей майбутнього вчителя, як: патріотизм, людяність, активна громадянська позиція, прагнення до збереження й збагачення найкращих

національних традицій, здобутків духовної й матеріальної культури свого народу тощо.

Виховання громадянських якостей, як вважає О. Сухомлинська, – це емоційно-почуттєве прилучення дітей до різних форм знання, розуміння, діяльності й поведінки, спрямованих на прояви громадянськості. Зокрема, до таких, як: любов до свого народу, краю, вітчизни, толерантність, демократизм, громадянська самосвідомість, громадянська гідність, громадянський обов'язок, громадянська відповідальність, громадянська мужність, громадянська діловитість, працелюбність, повага до законів держави, чужої думки тощо. Найдавнішим і найдієвішим методом виховання є, як відомо, особистий приклад. Зрозуміло, що вчитель, який не має й не виявляє громадянських, патріотичних рис, не здатен сформувавати їх у своїх учнів.

Формування в майбутніх педагогів уявлень про цінності й смисли професії, її призначення можливе лише в педагогічно орієнтованому середовищі. Сучасне педагогічне середовище не можна уявити без вивчення історії педагогіки, яка акумулює в собі багатовіковий досвід виховання й навчання підростаючого покоління, вчить зіставляти теоретичні погляди, процеси та явища педагогічної практики різних народів у різні часи, бачити та оцінювати тенденції їх розвитку, демонструє самовіддану працю просвітителів, учителів, освітніх діячів.

В історії української національної педагогіки є періоди, що за своїм значенням дорівнюють епохам. Саме до таких належить історія становлення й розвитку національної освіти та шкільництва за часів Української революції 1917–1921 рр. У змісті сучасної навчальної дисципліни “Історія педагогіки” ознайомлення з розвитком освіти в добу Української революції дає можливість простежити всі напрями формування національної освітньої галузі, генези педагогіки як теоретичної та практичної науки. До найбільш визначних серед них треба віднести такі:

1. Розробка концептуальних засад національної системи освіти. За короткий історичний період на основі національних ідей та традицій, теоретичних розробок прогресивних українських педагогів та освітніх діячів Б. Грінченка, М. Грушевського, М. Драгоманова, В. Дурдуківського, О. Музиченка, І. Огієнка, С. Русової, С. Сірополка, І. Стешенко, Я. Чепіги та ін., творчого використання прогресивного педагогічного досвіду, реформаторських ідей Західної Європи та США було розроблено першооснови нової української національної школи – резолюції по принципу єдиної школи, резолюції по трудовій школі, що було узагальнено в Проекті єдиної школи на Україні, який створив ґрунтовний фундамент єдиної безкоштовної загальноосвітньої світської демократичної школи в Україні.

2. Створення державних органів управління освітою та формування з урахуванням тогочасних реалій освітньої політики. За часів діяльності Генерального Секретаріату та Міністерства народної освіти на українських землях послідовно здійснювалася політика переходу й пріоритетного

розвитку національного шкільництва за визначеними принципами (див. вище), зокрема й інших народів, через розподіл шкіл між національностями на засадах поєднання державницьких начал із самоврядними в управлінні освітою. Визначними подіями в розвитку національної науки й освіти стали відкриття Науково-Педагогічної Академії, Української Академії Мистецтв, Української Академії Наук, прийняття Закону про українську мову як державну, про новий правопис.

3. Реформування системи освіти шляхом структурної перебудови закладів системи освіти: від створення єдиної початкової школи, оголошення безстанової гімназії загальноосвітньою середньою школою до початку реалізації “Проекту єдиної школи на Україні”, що передбачав запровадження загальноосвітньої 12-річної школи. Одночасно з тим здійснювалась як широка українізація всіх шкіл шляхом викладання предметів українознавства (українська мова, література, історія та географія), так і відкриття українських початкових шкіл і гімназій, університетів.

4. Розробка науково-методичного забезпечення навчально-виховного процесу через укладення нових програм і підручників для початкової школи та з українознавства, укладання українських підручників, термінологічних словників тощо. Неухильна політика введення українознавчого шкільного компоненту в усіх освітніх закладах. Варто підкреслити й демократизацію у відносинах зі школярами, заборону будь-яких форм примусу в школі та підтримку талановитих учнів шляхом призначення іменних стипендій.

5. Піклування про національні учительські кадри та підвищення їх статусу здійснювалося шляхом утворення професійних організацій та заходи щодо покращення матеріального становища. Підготовкою національних педагогічних кадрів займалися учительські курси, учительські семінарії (українські, польські, єврейські), народні університети, курси з українознавства, Народні університети. А відкриття Науково-Педагогічної Академії та створення українських державних університетів у Кам'янці-Подільському та Києві мало на меті забезпечити українську педагогічну науку й практику фахівцями вищого гатунку.

6. Здійснення широкої просвітницької роботи українознавчого характеру серед різних верств населення в умовах явного й прихованого супротиву розбудові національної системи освіти шляхом відкритих, безкоштовних курсів з українознавства, Народних університетів, що ставили за мету підняття загальноосвітнього, загальнокультурного рівня та національної самосвідомості.

Незважаючи на складні умови політичного, соціально-економічного життя, українські патріоти періоду революції 1917–1921 рр. віддано й заповзято працювали задля розбудови української національної системи освіти в умовах її державно-громадського реформування, що й сьогодні є прикладом гідного служіння своєму народу та країні.

РЕГІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПРОЕКТ “ЗА ВОЛЮ І ДОЛЮ УКРАЇНИ” (НАШ КРАЙ У 1917–1921 РОКАХ)

У 2001 р. на Кіровоградщині до 10-річчя незалежності України було організовано й проведено обласну науково-практичну історико-краєзнавчу конференцію “За волю і долю України” (Наш край у 1917–1920 роках), за підсумками якої видано збірник матеріалів [1]. На основі широкого кола джерел, які здебільшого вперше вводились у науковий обіг, було розглянуто актуальні малодосліджені сторінки цікавого й водночас складного періоду в історії краю (1917–1920 рр.). Значну увагу було приділено персоналіям – активним діячам (учасникам) різних суспільних таборів, які протистояли один одному в ході надзвичайно суперечливих подій цього етапу новітньої історії України.

Упродовж 15 років книга широко використовувалася викладачами, учителями, студентами, учнями та краєзнавцями. Продовжуючи краєзнавчі традиції, у контексті відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 рр. та з метою систематизації новітніх досліджень і привернення уваги широких кіл громадськості до цього періоду історії краю, вшанування традицій боротьби за незалежність і соборність України нами започатковано регіонально-культурологічний проект “За волю і долю України” (Наш край у 1917–1921 роках) [2].

Серед пріоритетних завдань проекту:

– реалізація основних положень Указу Президента України “Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років” та розпорядження голови Кіровоградської облдержадміністрації “Про заходи з відзначення в області 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років”;

– науково-методичний супровід реалізації регіональних просвітницьких ініціатив громадськості, спрямованих на донесення інформації про події Української революції 1917–1921 рр. у Центрально-Українському регіоні;

– залучення науковців, педагогів, працівників державних і відомчих музеїв, бібліотек, журналістів, членів творчих спілок, краєзнавців-любителів, учнівської та студентської молоді, представників місцевих громад до процесу вивчення, дослідження, збереження й популяризації пам’яток, пов’язаних із діяльністю видатних земляків-учасників подій Української революції 1917–1921 рр.

Провідною ідеєю проекту стало створення єдиного регіонального тематичного ресурсу новітніх досліджень з історії краю початку ХХ ст., оновлення змістового контенту для підготовки різноманітних заходів із дітьми та молоддю; створення умов для неформальної освіти протягом життя.

Маючи тематичну сторінку в соціальній мережі Фейсбук, ми розширили можливості щодо участі в проекті зацікавлених, а це: науковці,

педагоги-дослідники, працівники державних та відомчих музеїв, бібліотек, журналісти, члени творчих спілок, краєзнавці-любители, учнівська й студентська молодь, шкільні наукові товариства, музеї та краєзнавчі гуртки. Партнерами є працівники державних установ, громадські діячі, меценати та спонсори.

Розділи електронного ресурсу: “Тематичні заходи на Кіровоградщині”, “Література та джерела”, “Експозиції музеїв”, “Видатні земляки”, “Участь у Всеукраїнських заходах” та “Пам’яткоохоронна діяльність”.

Форми реалізації проекту:

– круглі столи “До проблем дослідження і популяризації подій та визначних постатей Української революції 1917–1921 років на території нашого краю”;

– віртуальні тематичні виставки та формування електронних ресурсів;

– дослідницько-краєзнавчі проекти щодо увічнення пам’яті про події Української революції 1917–1921 рр. на території області;

– тематичні мандрівки з краєзнавчими завданнями та екскурсії для дітей, учнівської й студентської молоді;

– оновлення діючих експозицій музеїв, зокрема краєзнавчих, кімнат-музеїв визначних подій та діячів Української революції 1917–1921 рр.; віртуальні виставки “Історія одного експонату”, “Сторінки сімейного альбому” тощо;

– встановлення та оновлення меморіальних дощок, пам’ятних знаків пов’язаних з увічненням пам’яті про події та визначних земляків-учасників Української революції 1917–1921 рр.;

– участь у проекті “Місця пам’яті Української революції 1917–1921 років”;

– тематичні бібліографічні покажчики регіональних видань та публікацій із проблеми “Українська революція 1917–1921 років і наш край”;

– урочисті заходи, тематичні вечори пам’яті, покладання квітів до пам’ятних знаків тощо;

– інтерактивні музейні уроки на базі меморіальної колекції В. Винниченка в Кіровоградському обласному краєзнавчому музеї;

– тематичні радіопередачі, публікації в засобах масової інформації.

Очікувані результати проекту:

– акумулювання на інформаційному ресурсі результатів новітніх джерел із малодослідженого періоду історії краю сприятимуть формуванню ключових і предметних компетентностей учнів та удосконаленню фахової майстерності педагогів;

– розробка регіональних проектів розширить можливості для реалізації творчих здібностей педагогів-дослідників, а широка партнерська база – для комунікації та об’єднання зусиль у пам’яткоохоронній діяльності з проблем історії освіти як складової державотворчих процесів України.

Список використаних джерел

1. Матеріали обласної науково-практичної історико-краєзнавчої конференції “За волю і долю України” (Наш край у 1917–1920 роках) / Кіровоград. ін-т післядиплом. пед. освіти, Кіровоград. обл. орг. Всеукр. т-ва “Просвіта” ім. Т. Г. Шевченка. – Кіровоград : Поліграф-Терція, 2002. – 203 с.

2. Регіонально-культурологічний проект “За волю і долю України” (Наш край у 1917–1921 роках) // НМЛ виховної роботи і формування культури здоров’я : [офіц. сайт Наук.-метод. лаб. вихов. роботи і формування культури здоров’я комун. закл. “Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського”]. – Текст. дані. – Кропивницький, 2017. – Режим доступу: http://koippo414.at.ua/index/za_volju_i_dolju_ukrajini/0-295. – Назва з екрана.

Відомості про авторів

Антипін Євген Борисович, старший викладач кафедри педагогіки та психології Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка

Антонець Наталія Борисівна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу історії педагогіки Інституту педагогіки НАПН України

Баліка Людмила Миколаївна, викладач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету

Бащенко Тетяна Павлівна, аспірант Інституту спеціальної педагогіки НАПН України

Березівська Лариса Дмитрівна, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Бондаренко Вікторія Володимирівна, старший науковий співробітник Педагогічного музею України

Бондарчук Людмила Миколаївна, аспірант кафедри освіти дорослих факультету підвищення кваліфікації Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Бондарчук Оксана Борисівна, завідувач відділу наукової організації та зберігання фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Бричок Світлана Борисівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки початкової освіти Рівненського державного гуманітарного університету

Вараксіна Наталія Володимирівна, завідувач відділу науково-технічного забезпечення та впровадження комп'ютерних технологій Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Венгловська Олена Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології Київського університету імені Бориса Грінченка

Вознюк Оксана Василівна, асистент кафедри теорії та історії педагогіки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Гавриленко Тетяна Леонідівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка

Гайда Лариса Анатоліївна, методист, керівник музею історії освіти Кіровоградщини комунального закладу “Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського”

Гудовсек Оксана Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки початкової освіти Рівненського державного гуманітарного університету

Гупан Нестор Миколайович, доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України

Дубрівна Галина Миколаївна, старший викладач кафедри теорії та історії педагогіки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Зайченко Іван Васильович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України

Іванюк Ганна Іванівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та психології Київського університету імені Бориса Грінченка

Іванюшева Наталія Василівна, перекладач Київської організації Українського товариства глухих

Іващенко Віра Миколаївна, старший науковий співробітник відділу наукової організації та зберігання фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Капелюшний Валерій Петрович, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, завідувач кафедри етнології та краєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Кемпе Вероніка Юрївна, завідувач сектору обслуговування, соціокультурних комунікацій та міжнародних зв'язків відділу науково-документного забезпечення та соціокультурної діяльності Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Коляда Наталія Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Кравець Ніна Павлівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психокорекційної педагогіки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Кравченко Оксана Олексіївна, кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Кропочева Наталія Миколаївна, науковий співробітник сектору джерелознавства та біографістики відділу історії освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Кульбіда Світлана Вікторівна, доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник Інституту спеціальної педагогіки НАПН України

Лашко Михайло Васильович, кандидат педагогічних наук, молодший науковий співробітник Київського університету імені Бориса Грінченка

Лещенко Леся Олександрівна, учитель жестової мови ЗСШ № 6 м. Харкова

Лопатко Любов Анатоліївна, здобувач кафедри освіти дорослих факультету підвищення кваліфікації Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Міхно Олександр Петрович, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, директор Педагогічного музею України

Мося Ірина Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу науково-технічного забезпечення та впровадження комп'ютерних технологій Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Мужайло Ірина Сергіївна, учитель В(З)СШ № 27 м. Києва

Олійник Валентина Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології Хмельницького інституту Міжрегіональної академії управління персоналом

Осьмук Наталія Григорівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Палійчук Руслана Іванівна, завідувач сектору рідкісних видань відділу наукової організації та зберігання фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Петренко Оксана Борисівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики Рівненського державного гуманітарного університету, директор Науково-методичного центру інноваційних технологій НАПН України

Попович Анжеліка Станіславівна, кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Потапенко Єлизавета Петрівна, магістрант кафедри педагогіки та психології Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка

Рудницька Тетяна Олександрівна, старший науковий співробітник Педагогічного музею України

Селецький Андрій Васильович, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу наукової реферативної та

аналітичної інформації у сфері освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Січкара Алла Дмитрівна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки та психології Київського університету імені Бориса Грінченка

Стельмашук Жанна Григорівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету

Страйгородська Людмила Іванівна, кандидат історичних наук, заступник директора з науково-інформаційної та бібліотечної роботи Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Тарнавська Сніжана Вікторівна, кандидат історичних наук, завідувач сектору джерелознавства та біографістики відділу історії освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Ткач Марина Сергіївна, магістрант кафедри педагогіки та психології Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка

Шелюк Галина Василівна, викладач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету

Шпичак Інна Петрівна, старший викладач кафедри педагогіки, психології та корекційної освіти Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти